

**Univerzita Karlova  
Filozofická fakulta**

Ústav českého jazyka a teorie komunikace  
Filologie – Český jazyk

Mgr. et Mgr. Kristýna Poulová

**Pravda, nepravda a lež v českém mediálním diskurzu  
Metody fact-checkingu uplatňované na portále Demagog.cz v rámci  
prezidentské kampaně 2018**

**Truth, Untruth and Lie in the Czech Media Discourse  
Fact-checking Methods Applied on the Website Demagog.cz during the 2018 Pre-  
sidential Campaign**

dizertační práce

vedoucí práce: Mgr. Petr Kaderka, Ph.D.

2022

## **Prohlášení**

Prohlašuji, že jsem dizertační práci napsala samostatně, pouze s využitím uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného či stejného titulu.

V Praze dne 12. 8. 2022

Mgr. et Mgr. Kristýna Poulová

## **Poděkování**

Na tomto místě bych chtěla poděkovat především svému manželu Hubertovi nejen za to, že mi byl při psaní této práce oporou, ale i za to, že se spravedlivou měrou podílel na péči o naše dva syny, abych ji mohla dokončit.

Poděkování patří také mému školiteli, který s velkou trpělivostí pročítal rozpracované verze této práce a opatřoval je podrobnými poznámkami. Jeho podněty mi pomohly prohloubit prezentovaná tvrzení a učinit text koherentnějším.

## Abstrakt

Tato dizertační práce se zaměřuje na popis procesu a metod fact-checkingu na portále Demagog.cz během prezidentské kampaně 2018. Jejím cílem je zhodnotit limity, přínosy a specifickou podobu fact-checkingu v českém prostředí, jedná se totiž o jediný český projekt zaměřený výhradně na tuto činnost.

K výzkumu bylo využito metod etnometodologicky poučené etnografie, která fact-checking umožňuje zkoumat v prostředí, v němž je běžně provozován, a výzkumná zjištění zakládat na interpretacích samotných členů portálu. Jako výzkumná data byly využity i videozáznamy obrazovky počítače koordinátora projektu při popisované činnosti. K objasnění těch částí procesu, které nebylo možné přímo odpozorovat, bylo využito potenciálu metapragmatické vnímavosti v podobě doplňujících otázek na koordinátora, studia jeho poznámek k jednotlivým výročkům i záznamů konverzace mezi experty projektu v administrativním systému portálu. Postup při fact-checkingu byl demonstrován na příkladech uveřejněných i neuveřejněných výroků.

Výzkum dokázal, že limity fact-checkingu na portále Demagog.cz odrážejí limity fact-checkingu jako takového. Například v tom, jak se soustavně dává přednost právnímu interpretačnímu rámci, který vede k co nejjednoznačnějším hodnocením výroků. Od jiných fact-checkingových projektů se Demagog.cz liší úsilím o výběr všech (až na stanovené výjimky) faktických výroků ze stanoveného politického komunikátu a zřeknutím se jakýchkoliv soudů ohledně motivů politiků při vyřčení výroků. V reálné praxi se tyto závazky daří naplnit jen částečně, k výběru jsou např. selektovány jen ty faktické výroky, které jsou pozoruhodné pro čtenáře (lze u nich identifikovat podobné výběrové filtry jako v rámci konceptu zpravodajských hodnot).

V rámci fact-checkingu na portále Demagog.cz se pracuje s několika základními idealizacemi – že je možné téměř všechny politické výroky ověřit z veřejných a online dostupných zdrojů, ke každému výroku dohledat on-line primární zdroj a z politických komunikátů vypreparovat fakta a očistit je od názorových složek sdělení. Častým problémem je také kumulace vícera faktů v jednom výroku, přičemž to, kterému faktu bude v hodnocení přikládána největší pozornost, určuje koordinátor projektu. Z hodnotící škály je z výzkumného hlediska nejzajímavější kategorie „zavádějící“, s níž se hodnotí jiné aspekty faktického výroku než jeho pravdivost. Kategorie „pravda“ a „nepravda“ nejsou chápány dichotomicky, ale jako póly kontinua.

Postavení fact-checkingu v českém prostředí je unikátní tím, jakou roli zastává směrem k hodnoceným politikům, masmédiím a svým čtenářům. V rámci budování nezávislosti nena- vazuje jeho koordinátor žádné vztahy s hodnocenými politiky. Zatímco usiluje o spolupráci s veřejnoprávními masmédií, práci ostatních masmédií se zdroji považuje za nedostatečnou. Prezentace projektu na webové stránce vykazuje řadu žurnalistických znaků. Kromě tohoto for- málně pojatého oficiálního vystupování zástupci projektu neformálně komunikují se svou hlavní cílovou skupinou neformálně na Facebooku.

Aby byla pozice projektu vymezena ještě přesněji, byly v předkládané práci nastíněny rozdíly mezi fact-checkingem uplatňovaným na portále Demagog.cz a dalšími činnostmi zamě- řenými na ověřování faktických výroků politiků – projekty bojujícími s dezinformacemi, inves- tigativní žurnalistikou a kritickou analýzou politické ideologie. Výzkum ukázal, že fact-check- ing slouží především k lepší orientaci v současné informační záplavě, v kombinaci s výše po- psanými činnostmi sice může podporovat voličskou i politickou odpovědnost, ale sám o sobě není lékem proti neduhům současné postpravdivé politiky.

Výzkum se zaměřoval hlavně na koordinátora projektu, bádání by tedy bylo přínosné prohloubit popisem procesu z perspektivy běžných ověřovatelů výroků, stážistů a metodologa, který na něj v dlouhodobém horizontu dohlíží.

## **Klíčová slova**

fact-checking, ověřování faktů, faktické výroky, politická komunikace, kategorizace, etnometodologicky poučená etnografie, metapragmatická vnímavost

## Abstract

The focus of this dissertation is on the description of the fact-checking process and methods as implemented on the Demagog.cz portal during the 2018 presidential campaign. Its objective is to evaluate the limits, benefits and specific forms of fact-checking within the context of the Czech Republic because the portal is the only Czech project exclusively focused on this activity.

The research used the methods of ethnomethodologically informed ethnography that allows to study fact-checking in the environment where it is commonly done and to base the research findings on interpretations made by the portal members themselves. Video recordings of the coordinator's computer screen taken during the described activity were also used as research data. In order to clarify those parts of the process that could not be directly observed, the potential of metapragmatic awareness was harnessed by posing additional questions to the coordinator, studying his comments on individual statements and recordings of the communications among project experts that took place in the portal's administrative system. The fact-checking procedure was demonstrated with examples of both published and unpublished statements.

Research has shown that the limits of the fact-checking activities on Demagog.cz reflect the limits of fact-checking as such, for example, with respect to the preference consistently given to the legal interpretation framework resulting in the most unambiguous possible assessment of a statement. It differs from other fact-checking projects in seeking to select all (with specified exceptions) factual statements from a determined political communication and in renouncing any conclusions regarding politicians' motives for making the given statements. In real practice, such assumptions are only partially met, for example only those factual statements are selected that are remarkable for the reader (the selection filters that can be identified for them are similar to those applied within the concept of news values).

The fact-checking on the Demagog.cz portal works on several basic idealizing assumptions – that it is possible to verify almost all political statements from publicly and online available sources, trace the primary on-line source to each statement, and extract facts from political communications and cleanse them of the opinion-based components of the communication. A common problem is also the accumulation of several facts in one statement, while the fact to which the evaluation will pay the greatest attention is determined by

the project coordinator. From the research point of view, the most interesting is the category titled as ‘misleading’ that is used to evaluate other aspects of the factual statement than its truthfulness.

The position of fact-checking within the context of the Czech Republic is unique in the role it plays with respect to evaluated politicians, mass media and its readers. In order that he could build independence, its coordinator does not establish any relations with the evaluated politicians. While seeking cooperation with public media, he considers the way how the other mass media work with sources to be insufficient. The presentation of the project on the website shows a number of journalistic features. In addition to this formally conceived official presentation, the project representatives communicate with their main target group informally on Facebook.

In order to define the position of the project even more precisely, the presented work outlined the differences between fact-checking applied on the Demagog.cz portal and other activities aimed at verifying the statements of politicians – projects combating disinformation, investigative journalism, and critical analysis of political ideology. The research has shown that fact-checking serves primarily to improve orientation in the current abundance of information. When combined with the above-described activities, it may promote electoral and political accountability, however it is not in itself a cure against the ills of the current post-truth policy.

The research focused mainly on the project coordinator, therefore it would be beneficial to deepen it by describing the process from the perspective of ordinary verifiers of statements, trainees, and the methodologist who supervises the project in the long term.

## **Key words**

fact-checking, checking of facts, factual statements, political communication, categorization, ethnomethodologically informed ethnography, metapramatic awareness

## Obsah

<b>1</b>	<b>Úvod</b> .....	<b>10</b>
<b>2</b>	<b>Vznik fenoménu fact-checking a jeho renezance v podobě celosvětového hnutí</b> .....	<b>15</b>
2.1	Definice fact-checkingu.....	15
2.2	Typy fact-checkingu.....	16
2.3	Institucionalizace fact-checkingu v USA.....	16
2.4	Různé tradice fact-checkingu, jeho rozšíření a zformování fact-checkingového hnutí	18
2.5	Příčiny dnešního oživeného zájmu o fact-checking.....	21
2.6	Postavení fact-checkingu v rámci žurnalistických trendů a norem .....	23
2.7	Fact-checker jako staronové profesní uplatnění v žurnalistice .....	24
2.8	Mezery v poznání fact-checkingu a jak je zaplňuje tato práce.....	25
2.9	Kritika fact-checkingu.....	26
<b>3</b>	<b>Fact-checking projektu Demagog.cz</b> .....	<b>31</b>
3.1	Průběh výzkumu .....	31
3.2	Základní rysy fact-checkingu na portále Demagog.cz.....	33
3.2.1	Okolnosti vzniku portálu .....	33
3.2.2	Cíl projektu.....	33
3.2.3	Cílová skupina projektu .....	34
3.2.4	Etické standardy projektu .....	34
3.2.5	Vzory projektu a vlastní ocenění.....	35
3.2.6	Financování projektu.....	36
3.2.7	Miniprojekty Demagog.cz.....	37
3.2.8	Unikátní metodika výběru a ověřování výroků .....	38
3.2.9	Typy prováděného fact-checkingu .....	39
3.2.10	Spolupráce projektu s masmédií.....	39
3.2.11	Reakce politiků na ověřované výroky .....	44
3.2.12	Ověřování výroků jiných subjektů než politiků.....	45
3.2.13	Transformace projektu ve prospěch ověřování výroků ze sociálních sítí .....	46
3.3	Podoba výstupů hodnocení.....	48
3.3.1	Prezentace výstupů hodnocení na sociálních sítích .....	48
3.3.2	Prezentace výstupů z hodnocení na webové stránce projektu .....	52
3.4	Organizace práce na portále Demagog.cz.....	54
3.4.1	Experti a jejich kontrolní role při ověřování .....	54
3.4.2	Koordinátor jako klíčová postava projektu .....	54
3.4.3	Metodolog a jeho dlouhodobá kontrola metodologické správnosti ověřování .....	55
3.4.5	Ověřovatelé v podobě tzv. stážistů .....	56
3.4.6	Organizace společných setkání .....	56
3.5	Politické komunikáty pro výběr výroků .....	58
<b>4</b>	<b>Zásady etnografického výzkumu demonstrované na příkladech z výzkumu</b> .....	<b>64</b>
4.1	Úsilí o hustý popis jako podstata etnografického výzkumu .....	64
4.2	Epistemická výzkumná cesta od chaosu k řádu .....	67
4.3	Tři fáze etnografického výzkumu .....	68
4.4	Video jako nástroj pro uchování situací k detailní analýze .....	69
4.5	Analytické aparáty vhodné pro analýzu videonahrávek pořízených během etnografického výzkumu .....	73



4.6	Proč by měl být fact-checking předmětem zájmu lingvistiky aneb metapragmatická vyjádření jako lingvistické ratio projektu .....	74
5	<i>Analýza fact-checkingových procesů a metod: případ prezidentské kampaně 2018 ....</i>	77
5.1	Metody používané pro výběr výroků .....	77
5.2	Metody používané pro přiřazování výroků ověřovatelům.....	91
5.3	Metody práce se zdroji pro ověřování a tolerance odchylek.....	94
5.4	Průběh ověřování a hodnocení výroků .....	107
5.5	Metody používané pro kategorizaci výroků .....	118
5.5.1	Kritéria pro kategorizaci výroku jako pravdivého.....	118
5.5.2	Kritéria pro hodnocení výroku jako nepravdivého .....	126
5.5.3	Kritéria pro hodnocení výroku jako zavádějícího .....	135
5.5.4	Kritéria pro hodnocení výroku jako neověřitelného .....	145
5.6	Metody pro nakládání s výroky po jejich uveřejnění .....	151
6	<i>Závěr .....</i>	157
7	<i>Výzkumné zdroje.....</i>	167
8	<i>Literatura.....</i>	168

# 1 Úvod

Na podzim 2021 se jedním z hlavních zpravodajských témat stal zdravotní stav prezidenta republiky. Veřejnost neměla dostatek informací o tom, nakolik při něm hlava státu zvládá vykonávat svou funkci. Po prezidentově hospitalizaci v Ústřední vojenské nemocnici vedení Senátu nemocnici v čele s jeho ošetřujícím lékařem požádalo, aby tuto otázku objasnili. Zástupci nemocnice odpověděli, že prezident není schopen svou funkci vykonávat, a na základě toho se rozproudily veřejné diskuze nad možnou aktivací článku č. 66 Ústavy, podle něhož mohou být pravomoci prezidenta dočasně převedeny na jiné ústavní činitele. V masmédiích se k tématu po zveřejnění odpovědi Senátu 18. října 2021 vyjadřovali nejen někteří aktéři kauzy, ale i řada ústavních expertů.

V této atmosféře přinesla televize CNN Prima News rozhovor<sup>1</sup> s amnestovaným vězněm Jiřím Kajínkem, který mimo jiné vyslovil svůj názor na vhodnost aktivace článku č. 66. Absurditu toho, že k tématu byl celoplošným masmédiem dotazován právě on, ve svém pravidelném komentáři<sup>2</sup> uveřejňovaném na on-line zpravodajském portálu Aktuálně.cz okomentoval publicista Martin Fendrych. Upozorňoval v něm na to, že audiovizuální masmédiá mají během prezidentské volby značný vliv na voličské rozhodování. Zodpovědnosti, která z tohoto vlivu vyplývá, se však veřejnoprávní televize a soukromé televize ujímají velmi odlišně uplatňováním odlišných standardů žurnalistické práce. Jako jeden z dokladů pro svou argumentaci použil i zprávu Aktuálně.cz<sup>3</sup> o hodnocení předvolebního rozhovoru s prezidentem Zemanem (vysílaného TV Nova 21. ledna 2018 pod názvem Cesta na Hrad) serverem Demagog.cz<sup>4</sup>. Jeho protikandidát v druhém kole prezidentské volby Jiří Drahoš účast v pořadu odmítl, takže se z původně zamýšleného duelu stal rozhovor moderátora s jediným hostem – prezidentem. Fendrych upozornil na to, že nepřítomnost protikandidáta a absence řádné novinářské oponentury se odrazila v tom, jak často se prezident dopouštěl nepravdivých nebo zavádějících výroků. Neveřejnoprávní audiovizuální masmédiá, mezi něž patří televize Prima a Nova, podle Fendrycha

---

<sup>1</sup>Kajínek na výročí svého útěku: Zeman je nemocný, ale pracovat může. Senát se snaží o puč. Publikováno 30. 10. 2021 [Cit. 9. 12. 2021]. CNN Prima News. Dostupné na: <https://cnn.iprima.cz/zeman-je-nemocny-ale-take-zpusobily-vykonavat-urad-senat-se-snazi-o-puc-mini-kajinek-36811>.

<sup>2</sup>Fendrych, M. Dvojnásobný vrah Kajínek komentuje na Primě stav prezidenta. Vymknuti z kloubů. Aktuálně.cz. Publikováno 2. 11. 2021 [Cit. 9. 12. 2021]. Dostupné na: <https://nazory.aktualne.cz/komentare/dvojnaso-bny-vrah-kajinek-komentuje-na-prime-stav-zemana/r~854d4f403b0111ecb91a0cc47ab5f122/>.

<sup>3</sup>Němcová, B. Zemanovy výroky v televizní debatě byly většinou lživé nebo zavádějící, ukazuje analýza. Publikováno 22. 1. 2018 [Cit. 9. 12. 2021]. Aktuálně.cz. Dostupné na: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/dve-tretiny-zemanovych-vyroku-v-televizni-debate-byly-lzive/r~096dc78eff7711e7b6a9ac1f6b220ee8/>.

<sup>4</sup>Cesta na Hrad. Demagog.cz. Publikováno 22. 1. 2018 [Cit. 9. 12. 2021]. Dostupné na: <https://demagog.cz/diskuze/cesta-na-hrad>.

zapomínají na svou roli v prezidentské volbě. Fendrych svůj závěr nezakládá na jediném uveřejněném článku, ale na řadě komentářů, které se po debatě věnovaly míře pravdivosti faktických tvrzení hosta pořadu. Hodnocení pravdivosti výroků v rozhovoru reflektovala řada on-line masmédií, vyjadřovala se tak k výsledkům práce serveru Demagog.cz, potažmo k výkonu prezidenta v pořadu. (Rozhovoru se dostala taková míra pozornosti masmédií i proto, že Zeman se prezidentských debat v prvním kole kampaně odmítl účastnit, ale v druhém kole změnil názor a tento rozhovor byl jednou z prvních příležitostí, při níž v rámci kampaně veřejně zazněly jeho politické názory.)

Některé příspěvky on-line masmédií prezentovaly výroky prezidenta hodnocené serverem Demagog.cz pomocí kategorie *nepravda* jako *lživé*. Titulek článku<sup>5</sup> uveřejněný na serveru iHNed.cz (článek vytvořila tatáž autorka jako článek na Aktuálně.cz, na nějž odkazoval Fendrych, liší se jen v několika detailech) například zněl: „V pořadu Cesta na Hrad na TV Nova byly dvě třetiny výroků Miloše Zemana lživé a zavádějící“. Takto v něm byly kategorizované výroky označovány soustavně, v článku je např. dále uvedeno: „Dalších lživých výroků se Zeman dopustil, když se vyjadřoval k Ústavnímu soudu, Alexandru Dubčekovi nebo počtu obyvatel Švédska.“ Autorka textu také tematizovala otázku početního srovnávání výroků různých kategorií v dlouhodobém horizontu Zemanova veřejného vystupování – článek konstatuje, že si podle vedoucího projektu Demagog.cz Zeman během rozhovoru vedl „hůř, než jak dlouhodobě vystupuje“, ale srovnání s protikandidátem Drahošem se prý vyhnul, protože ho vzhledem k fázi kampaně považoval za předčasné.

V článku<sup>6</sup> uveřejněném na webu Irozhlas.cz se naopak s označením *lež* nesetkáme, soustavně se v něm hovoří o *nepravdě*. Autor se však opět zmiňuje o jistém „pravdivostním“ skóre: „Prezident Miloš Zeman mluvil podle analýzy serveru Demagog.cz v nedělní diskuzi na televizi Nova pravdu v 11 ze 32 faktických výroků, které během pořadu řekl.“

O „skóre“ se zmiňuje také článek<sup>7</sup> serveru Lidovky.cz. V jeho titulku zaznělo, že „nepravdy a zavádějící výroky převálcovaly fakta“. Autorka článku využila eufemistického vy-

---

<sup>5</sup>Němcová, B. Dvě třetiny Zemanových výroků byly lživé či zavádějící, ukazuje analýza. Lhal o euru i milostech. 22. 1. 2018. Hn.cz. Publikováno 22. 1. 2018 [Cit. 9. 12. 2021]. Dostupné na: <https://domaci.hn.cz/c1-66024420-dve-tretiny-zemanovych-vyroku-v-televizni-debate-byly-lzive-nebo-zavadejici-ukazala-analyza-lhal-o-euru-i-milostech>.

<sup>6</sup>Zeman na Nově mluvil pravdu v 11 ze 32 případů. Nepravdivých výroků bylo devět, ověřil Demagog.cz. Irozhlas.cz. Publikováno 22. 1. 2018 [Cit. 9. 12. 2021]. Dostupné na: [https://www.irozhlas.cz/volby/prezidentske-volby-2018-milos-zeman-debata\\_1801221549\\_ako](https://www.irozhlas.cz/volby/prezidentske-volby-2018-milos-zeman-debata_1801221549_ako).

<sup>7</sup>Procházková, P. Rozbor Zemanova vystoupení na Nově: nepravdy a zavádějící výroky převálcovaly fakta. Lidovky.cz. Publikováno 22. 1. 2018 [Cit. 9. 12. 2021]. Dostupné na: <https://www.lidovky.cz/domov/nepravdy-a->

jádření, že prezident se dopustil několika „nepřesností“. Tento text také referuje o Zemanově vystoupení velmi expresivně a líčí ho jako chvilkově zmateného („prezident neměl dobrý večer“), nikoliv jako úmyslného lháře – „fakta se Zemanovi popletla celkem devětkrát“, „popletl i dějiny československé“ nebo v případě tzv. pendrekových zákonů „si spletl“ příčinu s důsledkem. V článku se také objevilo spojení „fakticky správně se Zemanovi podařilo mluvit“ a „svůj výrok fakticky podložit bez chyb“. Explicitně je tedy zmíněno, že hodnocení se týkalo faktičnosti.

Na zpravodajském serveru televize, která pořad vysílala, Tn.cz, vyšel článek<sup>8</sup>, v němž se naopak uvádí, že server Demagog.cz hodnotil Zemanovu argumentaci, nikoliv pravdivost jeho faktických tvrzení. V článku zaznělo, že „celkem devětkrát Zeman použil nepravdivý argument“ nebo „pravdivě argumentoval v jedenácti případech“.

U článku připraveného Českou tiskovou kanceláří<sup>9</sup> a uveřejněného na portále Deník.cz je zase patrný rozpor mezi titulkem přiostrěným editorem portálu do podoby „Devět lží. Server Demagog.cz vystavil Zemanovi účet za diskuzi na Nově“ a převzatým textem, v němž je důsledně použito původní označení kategorie výroků *nepravda*.

K tématu pravdivosti výroků politiků jsem se dostala během přípravy své diplomové práce, v níž jsem se věnovala kauze lhaní politika Michala Haška ohledně jeho účasti na povolebním setkání s prezidentem Zemanem. V tomto případě jsem pomocí pojmu mediální dialogická síť sledovala, jak se masmédiá podílejí na kategorizaci Haškových výroků jako lživých. V kauze popisované v úvodu této dizertační práce nelze vzhledem k neustálému odkazování na výsledky práce projektu Demagog.cz možné na první pohled jednoznačně odhadnout jejich podíl na kategorizaci. Citují pouze doslovně externího kvaziprofesionalizovaného dodavatele hodnocení politických výroků, nebo jeho závěry svými interpretacemi posouvají jinak?

Každý autor a každá redakce akcentují s přihlédnutím k podkladům, které jim dává k dispozici server Demagog.cz, jiné aspekty rozhovoru s prezidentem a pracují s tím, jak tvůrci

---

zavadejici-vyroky-prevalcovaly-fakta-jak-si-zeman-vedl-v-solo-debate-na-nove.A180122\_131320\_In\_domov\_ele.

<sup>8</sup>Miloš Zeman v debatě devětkrát nemluvil pravdu. V čem se zmylil? Tn.cz. Publikováno 22. 1. 2018 [Cit. 9. 12. 2021]. Dostupné na: <https://tn.nova.cz/zpravodajstvi/clanek/363921-milos-zeman-v-debate-devetkrat-nemluvil-pravdu-v-cem-se-zmylil>.

<sup>9</sup>Devět lží. Server Demagog.cz vystavil Zemanovi účet za diskuzi na Nově. Deník.cz. Publikováno 22. 1. 2018 [Cit. 1. 12. 2021]. Dostupné na: [https://www.denik.cz/z\\_domova/volby-2018-devet-lzi-server-demagog-2201.html](https://www.denik.cz/z_domova/volby-2018-devet-lzi-server-demagog-2201.html).

Demagog.cz vybrali faktická tvrzení i které kategorie jim přiřadili. Je na místě si položit následující výzkumné otázky: Je označení lež do určité míry obsaženo v postupu hodnocení projektu, nebo se ho dopouštějí až masmédiá svou vlastní interpretací? A jsou motivy politiků při vyřčení faktických tvrzení v procesu jejich kategorizace vůbec zohledněny? Z odpovím je v kapitolách 5.5.2 a 5.5.3 této dizertační práce.

V článcích je také často zmiňováno „pravdivostní skóre“, a tak je na místě si položit další otázku: „Navádí“ hodnotitelé portálu Demagogu.cz k jeho vytváření, nebo se jedná pouze „mediální zkratku“ celkového hodnocení mediálního vystoupení portálu Demagog.cz? Tím se budu zabývat v kapitole 5.6.

Masmédia s kategorizacemi pracují jako s výsledky transparentního hodnocení pravdivosti politiků, proto jsem si položila otázku: Jak se představitelé projektu kategorizací pomocí vybraného hodnoticího systému vyjadřují ke konceptu pravdivosti? To vylíčím v kapitole 5.5.

Má práce reflektuje nejen výsledek fact-checkingu – kategorizace a jejich odůvodnění – , ale i proces, který ke kategorizaci vede. Na příkladech vybraných výroků v rámci kapitoly 5.5 budu prezentovat interpretační metody, které představitelé projektu využívají k co nejjednoznačnější kategorizaci.

Volbě konkrétní hodnoticí kategorie ale předchází ještě jedna úroveň kategorizace – zda bude výrok politika z komunikátu vůbec k další kategorizaci vybrán. Jak tento proces probíhá a zda se představitelům projektu skutečně (až na stanovené výjimky) daří zachytit všechny faktické výroky, jak sami deklarují, odpovím v kapitole 5.1.

Budu se také zabývat kontextem fact-checkingu: Byl by bez nejnovějších technologických možností internetu vůbec možný? Jak jsou v celém procesu využívány, popíši v kapitole 5.2.

Ověřování probíhá v režii některého z představitelů projektu, případně se na něm určitou měrou podílejí jeho členové na různých pozicích. Jak představitelé projektu Demagog.cz pracují se zdroji k ověřování, popíši v kapitole 5.3.

Jaký vliv na výsledek ověřování má to, kdo ho provádí, a jak ve společné diskuzi vzniká? Na to budu hledat odpověď v kapitole 5.4.

S tím, jak se jednotliví členové projektu zapojují do procesu ověřování výroků, souvisí i to, jak prezentují svou práci navenek: Jak budují svou pozici v kontaktu se svými čtenáři, objekty svého zájmu, politiky i rozšiřovateli výsledků své práce, masmédií, popíši v kapitolách 3.1, 3.2 a 5.6.

Masmédia částečně kvůli nedostatku vlastních kapacit stále častěji využívají výsledků činnosti nazývané fact-checking, fenoménu, který za posledních téměř deset let na české internetové scéně zdomácněl jako součást praxe české politické komunikace<sup>10</sup>. Jak je patrné z Fendrychova komentáře, fact-checking plní v českém prostředí unikátní roli vztahující se nejen k serióznosti jednotlivých politiků, ale i k otázkám překračující jednotlivce, jež se týkají objektivitu českého politického zpravodajství jako celku.

Na závěr si ještě dovolím stručně nastínit strukturu této dizertační práce, aby se čtenář při jejím pročitání lépe orientoval. Vzniku novodobého fact-checkingového hnutí a faktorům, které k němu přispěly, se věnuji podrobněji v druhé kapitole této práce. Ve třetí kapitole se poté detailněji zaměřím na českou variantu fact-checkingu v projektu Demagog.cz. Ve čtvrté kapitole představuji metodologické zázemí této práce, a to s využitím příkladů z analytické části práce. Ukazují, jak jsou hodnocená fakta a vybrané hodnotící kategorie produkovány pracovníky projektu. V páté kapitole detailně analyzuji jednotlivé praktiky, které se v projektu Demagog.cz při fact-checkingu uplatňují – od výběru výroků k hodnocení přes jejich samotné hodnocení až po přiřazování jednotlivých kategorií. V závěrečné, šesté kapitole shrnuji závěry své analýzy a zamýšlím se nad specifickostí české verze fact-checkingu i možnostmi dalšího výzkumu v této oblasti.

---

<sup>10</sup>Pojem politická komunikace chápu v souladu s Janem Křečkem (2013, 10) vycházejícím z koncepce Briana McNaira jako komunikaci v politickém životě v širokém slova smyslu včetně forem komunikace realizovaných politiky pro dosažení určitých cílů i komunikace o těchto aktérech a jejich aktivitách. Je zjevné, že masová a nová média hrají v takto vymezené politické komunikaci klíčovou roli.

## 2 Vznik fenoménu fact-checking a jeho renezanze v podobě celosvětového hnutí

Ověřování pravdivosti informací a zacházení se zdroji k ověřování je neodmyslitelnou součástí autorské a novinářské práce. Standardy se však na tuto oblast začaly uplatňovat až později, překvapivě nikoliv s rozvojem společenské role masmédií, jak by se dalo předpokládat, ale staly se vedlejším produktem komerčního využití žurnalistiky (Jirák, Köpplová: 2009, 312). Byly projevem snahy zvýšit hodnotu zpravodajství v očích jeho konzumentů (ibid.).

Zájem o pravdivost se rozvíjel zejména v rámci konceptu objektivity, kterou je možné chápat jako „řemeslnou dovednost žurnalisty vedoucí k tomu, aby se potlačila nevyhnutelná a zákonitá subjektivita zpravodajství“ (Jirák, Köpplová: 2009, 311). Tento koncept podle McNaira (1998, 65n) umožňuje, aby si novinář nárokoval privilegované místo „autorizovaného pravdomluvce“.

V evropském prostředí je ověřování pravdivosti použitých informací spíše individuální zodpovědností novináře, případně věcí editorské kontroly věcné správnosti mediálního obsahu. K vyčlenění této činnosti z dalších úkolů novináře, specializace se na ni a její institucionalizace jako v USA (o tom více v kapitole 2.3) došlo až importem této tradice do našeho prostředí.

### 2.1 Definice fact-checkingu

Při popisu české verze fact-checkingu je třeba vyjít z definice této činnosti. Fact-checking je název činnosti odvozené od anglického slovesa „to fact-check“, které slovník vydaný společností Merriam-Webster<sup>11</sup> vymezuje jako „ověřit faktickou přesnost něčeho“. Definici samotné činnosti lze nalézt např. ve slovníku Cambridge Dictionary<sup>12</sup>, v němž je podána jako „proces kontroly, že všechna fakta v určitém textu, novinovém článku, projevu atd. jsou správná“. Ze slovníku vydavatelství Macmillan<sup>13</sup> lze doplnit také definici osoby, která se této činnosti věnuje: „někdo, jehož profese je ověřit, že fakta jsou správná, zejména v něčem, co je uveřejněno“.

---

<sup>11</sup>Fact-check. Merriam-Webster Dictionary. [Cit. 8. 2. 2022] Dostupné na: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/fact-check>.

<sup>12</sup>Meaning of Fact-checking in English. Cambridge Dictionary. [Cit. 8. 2. 2022] Dostupné na: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/fact-checking>.

<sup>13</sup>Definitions and synonyms of Fact-checker. Macmillan Dictionary. [Cit. 8. 2. 2022] Dostupné na: <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/fact-checker>.

## 2.2 Typy fact-checkingu

Fact-checking může být prováděn buď nezávisle na masmediálních institucích (typicky s vazbami na akademickou nebo neziskovou sféru), nebo jako součást reportování o politických událostech. Obyčejně se rozlišují (např. Meulen, Reijnirse 2020, 1286) dva, resp. tři typy fact-checkingu: ante-hoc a post-hoc fact-checking, případně live fact-checking<sup>14</sup>.

První typ je historicky nejstarší, zatímco post-hoc fact-checking dominuje vlně fact-checkingových projektů vzniklých na přelomu 20. a 21. století. Live fact-checking se často provádí nárazově během volebních kampaní.

## 2.3 Institucionalizace fact-checkingu v USA

Abych dokázala protáhnout vývojovou linku fact-checkingu až k projektu Demagog.cz, je nejprve nutné popsat, jak se tato činnost osamostatnila a postupně institucionalizovala v prostředí svého původu.

Pozice fact-checkera vznikla ve Spojených státech amerických již v raném 19. století jako de facto podpůrná činnost pro tehdejší politické reportéry. Lidé, kteří se jí věnovali, byli označováni jako „proofreaders“, později jako „copy editors“ (Graves: 2016, 7). Samostatná oddělení fact-checkerů, přesněji řečeno fact-checkerek, protože činnost byla prováděna v rámci masmediálních domů zejména nedostudovanými nebo čerstvě dostudovanými ženami, vznikla ve 20. a 30. letech 20. století (ibid.). Z této doby pocházejí také doklady o napětí mezi politickými reportéry a fact-checkerkami, které v jejich textech před uveřejněním přepečlivě hledaly faktické nedostatky (ibid.). Tento ante-hoc fact-checking zažil v USA úpadek v 90. letech, kdy se masmédiá začala dostávat do finančních obtíží a byla nucena redukovat počet zaměstnanců (Aspray, Cortada: 2019, 109).

V téže době se s postupným rozvojem internetu začaly objevovat první příklady post-hoc fact-checkingu, které původně nebyly spojeny s profesionální žurnalistikou, ale s využitím internetu vznikaly živelně zdola: Webová stránka Snopes.com vznikla již v roce 1995, jednalo se ovšem o počín amatérských sběratelů tzv. městských legend, a pravdivost informací tak byla spíše sekundárním cílem projektu (Graves: 2016, 29). První americkou platformu, která se primárně věnovala ověřování pravdivosti tvrzení, Spinsanity.com, založili tři absolventi vysoké školy s cílem pomoci lidem pochopit politickou debatu a dělat informovaná politická

---

<sup>14</sup>Uvedení autoři v terminologii fact-checkingu nesprávně směšují dvě roviny jeho členění – z pohledu, kdy (ante-hoc vs. post-hoc, event. live) a kde (interní vs. externí) je prováděn. Ačkoliv ante-hoc fact-checking je obvykle z hlediska masmédií interní záležitostí a post-hoc externí, nemusí tomu tak být vždy.



rozhodnutí. Oba projekty si kladly osvětové cíle, ale byly svou podstatou amatérské. Postupně se však začal post-hoc fact-checking ve Spojených státech profesionalizovat.

Generace, která založila první profesionalizované fact-checkingové projekty, je někdy nazývána „ink-stained“ (potřísnění skvrnami od inkoustu, tedy s vlastními zkušenostmi s tvorbou textů) (Graves: 2016, 23), protože tyto projekty často vybudovaly osoby pocházející z prostředí tradičních masmédií s dlouholetou praxí v politickém reportování a s motivací obnovit politickou žurnalistiku postavenou na konceptu objektivitu. Za otce zakladatele moderního fact-checkingu a zároveň podporovatele a propagátory fact-checkingového hnutí ve Spojených státech i za jejich hranicemi považuje odborník na žurnalistiku a masovou komunikaci Lucas Graves (ibid., 37) představitele tří jejich zástupců. Tyto projekty slouží jako vzor řadě menších fact-checkingových projektů, včetně projektu Demagog.cz. Aby bylo možné popsat míru této inspirace, představím každý z nich prostřednictvím několika základních informací.

Nejstarší ze třech zástupců „ink-stained“ projektů Factcheck.org vznikl v roce 2003 a jedná se o první fact-checkingový internetový projekt spravovaný profesionálními novináři. Založil ho veterán politického zpravodajství Brooks Jackson a vědkyně v oblasti komunikace Kathleen Hall Jamiesonová. Webová stránka hodnotí vybrané výroky pouze slovně, nepoužívá žádné hodnoticí škály. Jedná se o neziskovou organizaci, výstupy jejího hodnocení jsou veřejně dostupné a nepodléhají copyrightu. Druhý fact-checkingový portál Politifact.com vznikl o čtyři roky později než Factcheck.org jako společný projekt dvou amerických periodik: St. Peterburg Times, později přejmenovaných na Tampa Bay Times, a Congressional Quarterly. Nejprve se jednalo o příspěvkovou organizaci, později začala být financována zisky z reklamy, ale svým charakterem podle Gravesa (2016, 32) připomíná spíše veřejnou službu než komerční projekt. Portál je budován jako databáze výroků a je známý svým nástrojem „truth-o-meter“, který kromě hodnocení výroku na škále od pravdy k nepravdě umožňuje označit flagrantní lež výrazem „pants on fire!“ (česky volně přeloženo jako „od pusy se práší“)<sup>15</sup>. Za svou činnost byl v roce 2009 oceněn Pulitzerovou cenou. V téže roce jako Politifact.com byl vysloužilým politickým reportérem Michaelem Dobbsem založen i poslední z třetice projektů, The Washington Post Fact-checker. Míra nepravdivosti výroků je v jeho rámci hodnocena podle známé pohádky počtem „Pinocchiů“, pravda je označena symbolem „Gepetto“. Disponuje také kategorií, která zahrnuje formálně pravdivé výroky, které ovšem vedou k mylným závěrům („true but false“). Od dvou dalších sledovaných projektů se liší tím, že je v každodenním kontaktu se zpravodajským newsroomem mateřského masmédiu (novinami Washington Post) (ibid., 35).

---

<sup>15</sup>Více na: Whitnam, N. Pants on Fire! Vocabulary.com. Publikováno 8. 11. 2012 [Cit. 9. 12. 2021] Dostupné na: <https://www.vocabulary.com/articles/dictionary/pants-on-fire/>.

S institucionalizací post-hoc fact-checkingu ve Spojených státech došlo k zásadní změně charakteru této činnosti: Zatímco dříve se v případě fact-checkingu jednalo o službu, která byla součástí procesu vzniku politického zpravodajství, resp. kontroly kvality masmediálního výstupu před jeho uveřejněním, dnes se ve většině případů jedná o aktivitu na tomto procesu nezávislou, kterou provozují specializované on-line platformy. Fact-checkingu se podrobují již publikované výroky politiků, nikoliv celé masmediální produkty.

#### **2.4 Různé tradice fact-checkingu, jeho rozšíření a zformování fact-checkingového hnutí**

Fact-checking je nejdéle zakořeněn ve Spojených státech; rozšiřováním této činnosti za jeho hranice se vytvořily jeho další tradice. Připomenu několik z nich, abych poté mohla přistoupit k popisu české tradice, kterou zakládá portál Demagog.cz.

Zvláštěností Spojených států je, že v nich vedle nezávislých fact-checkingových projektů působí také stranické fact-checkingové platformy (Graves: 2016, 44n), např. Accuracy in Media, Media Research Center, Fairness & Accuracy in Reporting nebo Media Matters. Jedná se o projekty sponzorované politickými stranami a zaměřující se na kritiku toho, jak masmédiá interpretují projevy straníků. Zástupci těchto „media watchdog groups“ patří mezi největší konzumenty a zároveň nejtvrdí kritiky činnosti na politických stranách nezávislých fact-checkerů (ibid., 49). Nezávislé fact-checkingové projekty je ovšem nechápou jako své konkurenty a ignorují je, protože rozlišují svou práci založenou na standardu objektivitu od vytváření politických argumentů (ibid., 48) a kritizují stranické projekty především za jejich falešnou objektivitu (ibid., 50). Dochází tedy k situaci, kdy nezávislé fact-checkingové projekty hodnotí práci politiků a tyto politicky angažované organizace zase jejich práci (ibid., 51). Napětí mezi těmito dvěma typy fact-checkingových organizací v českém prostředí nenajdeme.

Vlnu novodobého amerického profesionalizovaného fact-checkingu lze podle Williama Aspraye a Jamese W. Cortady (2019, 108) považovat za vedlejší produkt vedení novodobých politických kampaní ve Spojených státech a výsledek snah regulovat rozšiřování dezinformací sociálními médii. Jednotlivé fact-checkingové projekty považují (ibid.) za reakci na konkrétní politickou aktivitu spojenou s růstem síly fake news, např. vznik FactCheck.org jako odpověď na americkou prezidentskou kampaň v roce 2004 nebo Washington Post Fact-checker a PolitiFact na kampaň z roku 2008. Český fact-checking také zažíval boom krátce po svém vzniku, kdy za svou činnost sbíral ocenění. V době mého výzkumu začaly význam českého fact-checkingu zastíňovat aktivity projektů mapujících dezinformace (rozdíl mezi projekty zaměřenými na boj s dezinformacemi a fact-checkingem bude vysvětlen v závěru práce).

Rozvoj novodobého profesionálního fact-checkingu ve Spojených státech se také vyznačuje tím, že ho doprovázela řada podpůrných institucionálních aktivit (Aspray, Cortada 2019, 118), např. American Press Institute vytvořil v roce 2016 projekt určený na podporu fact-checkingu v malých redakcích novin a časopisů. Ve Spojených státech mají výsledky fact-checkingu také silnou argumentační váhu, jsou používány např. jako důkazy v právních sporech (Graves 2016, 229). Podobnou váhu český fact-checking nikdy nezískal – nejsilnější pozici zastával, když se projektu podařilo proniknout do veřejnoprávních masmédií. Těmto momentům se budu věnovat v oddíle 3.2.

Spojené státy jsou kolébkou fact-checkingu, v prvním desetiletí 21. století se ovšem fact-checkingové hnutí rozrostlo i za jejich hranice a kromě západního světa proniklo i do dalších koutů zeměkoule. Jakým způsobem se v daných zemích „zabydlelo“, souviselo nejen s momentální vnitropolitickou situací, ale i s místním uspořádáním masmediální krajiny.

V Evropě, kde je vývoj žurnalistiky neodmyslitelně spjat se stranickým tiskem, neprorostl nezávislý fact-checking tak hluboko do tkáně tradičních médií jako ve Spojených státech a stal se spíše doménou audiovizuálních a nových masmédií. Na rozdíl od Spojených států, kde je fact-checking uplatňován často za podpory neziskového sektoru nebo akademických institucí na půdě spojené s masmédií, jinde ve světě fact-checkingové platformy často pracují nezávisle na nich a pouze čas od času vyplňují poptávku progresivnějších typů masmédií v on-line prostředí nebo audiovizuálních masmédií veřejné služby. To je také případem projektu Demagog.cz, jehož financování a navazování spolupráce se budu podrobněji věnovat v následující kapitole.

Britský fact-checking má vlastní tradici: Zatímco 80 % všech světových fact-checkingových projektů (Birks 2019, 19) používá nějakou hodnoticí škálu, u britských projektů tomu tak není. Také politické podmínky pro přijetí fact-checkingu jsou v britské společnosti odlišné (ibid., 7) – zatímco ve Spojených státech podporují fact-checking hlavně demokraté, ve Velké Británii jeho podporovatelé žádnou dominantní politickou inklinaci nevykazují. Předmětem amerického fact-checkingu jsou často fake news šířené předními politiky prostřednictvím sociálních médií, ve Velké Británii pochází většina dezinformací z bulvárního tisku (Graves: 2016, 52). Projekt Demagog.cz se inspiroval spíše původní americkou verzí fact-checkingu reprezentovanou výše představenými cenami ověřenými projekty osobností pocházejících z tradičních masmédií.

Graves (2016, 37) chápe současný americký fact-checking primárně jako specializovanou oblast žurnalistiky. Zda ji takto můžeme označit i v českém kontextu, zodpovím v dalších kapitolách. Snahou napravit některé nedostatky politického zpravodajství revizí dosud platných

norem a vybudováním institucionálních zdrojů na podporu této podle mínění fact-checkerů podhodnocené formy reportování o věcech veřejných (ibid.) byl motivován také novodobý rozvoj fact-checkingového hnutí, jehož produktem je i projekt Demagog.cz.

Fact-checkingové hnutí se postupně rozrostlo ve skoro 300 projektů ve více než 80 zemích (Graves, Lauer 2020, 157). Od roku 2014 se vyvíjí na každoročních setkání fact-checkingových organizací Global Fact pořádané Poynterovým institutem (a později jeho odnoží International Fact-Checking Network, pod níž jsou projekty organizovány). Na nich mají jejich zástupci při společné diskusi možnost nejen obhájit specifika svých metodik, ale také přispět ke konvergenci hnutí (Graves 2016, 41), zejména v oblasti vlastní identity a systému hodnocení výroků. Na dlouhodobý monitoring vývoje fact-checkingového hnutí se zaměřuje autor analýzy amerického profesionálního post-hoc fact-checkingu Graves se svými spolupracovníky (např. Graves, Cherubini 2016; Graves, Lauer 2020).

Hnutí se postupně institucionalizuje jako nová profesní sféra, své znaky a priority přetavuje v profesní pravidla (code of principles), která poté vyžaduje od svých členů, vymezuje své hranice, dosahuje kolektivních rozhodnutí apod. Jednou z nejvýraznějších dělicích názorových linií mezi fact-checkingovými projekty je otázka využívání hodnoticího systému, tedy škály kategorií, jimiž jsou výroky hodnoceny. Zatímco někteří z jejich zástupců ho považují za zjednodušující, druzí si myslí, že díky němu čtenáři ověřený výrok lépe přijímají. Zástupci projektu Demagog.cz se, jak ukáží v následující kapitole, přiklání k druhé straně.

Americké projekty při rozšíření fact-checkingu do zámoří často sloužily jako vzory, konkrétní podoba projektů ale odpovídá lokálním podmínkám jejich vzniku. V roce 2020 například téměř polovina projektů, jejichž zástupci se účastnili setkání Global Fact, nebyla navázána na konkrétní masmédiu a řada z nich byla projekty vycházejícími z občanských iniciativ (Graves, Lauer 2020). Zástupci některých projektů se dokonce považují za reformátory v oblasti protikorupční politiky (indický FactChecker), jiné projekty (egyptský MorsiMeter) vrostly ze vzepětí Arabského jara, pro další bylo hlavním cílem čelit propagandě (ukrajinský Stopfake) nebo napravit styl současné domácí politiky (např. italský Il Politicometro) (Graves 2016, 22–23). Motivace posledního jmenovaného projektu se nejvíce přibližuje motivaci pro založení projektu Demagog.cz.

Některé fact-checkingové platformy (např. Fullfact) vidí samy sebe jako zástupce druhé generace fact-checkerů, nebo dokonce předvoj generace třetí a volají po proaktivnějším a reaktivnějším přístupu, který zvýší dopady jejich práce. Jako první generaci (Sippitt, Moy 2020) přitom označují ty projekty, které jsou založeny na pouhé publikaci výsledků fact-checkingu. Jakou pozici v tomto ohledu zastává projekt Demagog.cz, vysvětlím v závěru této práce.

## 2.5 Příčiny dnešního oživeného zájmu o fact-checking

Cestu k prudkému rozvoji fact-checkingového hnutí ve světě otevřely tři okolnosti: masové rozšíření internetu a s tím související postupná ztráta exkluzivního postavení masmédií v šíření informací, stále výraznější prolínání některých oblastí politiky a světa masmédií a trend k postpravdivé politice, která ovlivnila důvěru veřejnosti i masmédií v prohlášení politiků. Stručně vyložím, jak se tyto trendy projeví, abych mohla závěrem zhodnotit, jak se promítly do fungování české verze fact-checkingu.

Internet sebral novinářům možnost exkluzivně rozhodovat o tom, co se stane zprávou, proto museli najít nový způsob, jak učinit politické reportování asertivnějším, analytičtějším, což předpokládá jistou autoritu při interpretaci tvrzení politiků (Graves 2016, 12). Tento obrat od „stenografického“ k více interpretativnímu stylu reportování je patrný na předních stranách tiskovin – zatímco v roce 1955 je tvořilo z 85 % konvenční zpravodajství, v roce 2003 tento objem klesl na méně než polovinu a nahradily ho analytické texty zasazující zpravodajství do kontextu a nabízející čtenáři „big picture“ (ibid., 63). V masmédiích získává více prostoru novinářská interpretace a novináři jsou více vázáni svými profesními hodnotami (accountable journalism). Fact-checking se tak stává protikladem reportování ve stylu „on řekl, ona řekla“. Klasické informativní zpravodajství se totiž kvůli kratší časové periodě jeho zveřejňování stalo doménou internetu, a nebylo tak třeba tyto zprávy v tisku opakovat, ale naopak počítat s tím, že je s nimi čtenář již obeznámen. Ve velmi rychlém procesu výroby klasického zpravodajství navíc na fact-checking nezbyvá tolik prostoru jako dříve. K rozvoji fact-checkingu podle Gravesa (ibid., 64) přispěla také větší vzdělanostní úroveň čtenářstva, která umožnila průnik některých perspektiv a metod z oblasti sociálních věd do žurnalistiky. Jejím úkolem se stalo popsat navzájem propojený svět mnohem komplexněji.

Kromě nových možností přinesl rozvoj internetu i nové výzvy – v jeho prostředí se stávají možnou hrozbou demokracie technologie, které umožňují realitu velmi věrně imitovat (např. v podobě tzv. deep fakes) (Birks 2019, 2). Fact-checking se zrodil v masmédiích, která chápou žurnalistiku jako řešení této situace a kladou si za cíl tyto skryté cíle demaskovat (ibid., 2). V projektu Demagog.cz se sice na ověřování obrazových materiálů nezaměřují, využívají je však jako důkazní materiál.

Rozvoj internetu tedy vedl k tomu, že se proměnily podmínky fungování žurnalistů, kteří museli začít hledat novou doménu svého působení. Fact-checking se stal jednou z nich.

Renezance fact-checkingu je také výsledkem proměny, která nastala v reakci na technologickou a ekonomickou změnu přelomu tisíciletí. Ta spočívala ve stále menší diferenciaci a zároveň prohlubování vzájemného prostoupení jednotlivých oblastí žurnalistiky a politiky (Graves 2016, 27), která bývá v oblasti mediálních studií označována jako tzv. mediatizace, tendence k tomu, aby politické aktivity a procesy dostaly mediální formu (ibid., 42). Zatímco pro novináře je novodobý přístup k fact-checkingu příjemnější, protože zaměřuje pozornost na jejich respondenty – politiky – a jejich výroky, pro politiky je fact-checking zkouškou, jak ustojí uveřejňování svých chyb, přehánění i klamání (ibid., 8). Politici si kompenzují ztrátu kontroly nad veřejným diskurzem tím, že se stávají stále závislejšími na svých odděleních public relations (Birks 2019, 2). Tento trend, jak vyplývá ze zkušeností koordinátora projektu Demagog.cz, lze sledovat i v českém prostředí. Politici se například na nelichotivé hodnocení svého výroku ozývají skrze své zástupce z oblasti public relations. Na konkrétním příkladu to popíši v následující kapitole.

Rozvoji fact-checkingového hnutí dala silný impulz i řada politických událostí, které byly podány tak, aby zmanipulovaly veřejné mínění směrem k jasnému politickému cíli. Asi nejmedializovanější mezi nimi bylo rozpoutání války v Iráku na základě neověřené informace, že představitelé iráckého režimu drží zbraně hromadného ničení držení zbraní hromadného ničení (Graves 2016, 63). Tato událost po aféře Watergate a vietnamské válce definitivně ukázala, že rezervoár důvěry masmédií v politiky je vyčerpán a silná důvěra v oficiální prohlášení rozhodně není na místě. Politické situace je třeba důkladně analyzovat se značnou mírou skepticismu. Tato „ztráta idealismu“ v novinářství vedl k tomu, že žurnalisté začali hledat své nové místo ve společnosti, aby si vydobyli svou ztracenou autoritu. Fact-checking je tedy možno spatřovat také jako výsledek snahy znovunastolit mocenskou rovnováhu mezi politickou a masmediální mocí (ibid., 62). Na české prostředí vzhledem k tehdejšímu politickému režimu neměly tyto kauzy tak silný transformační vliv, a působily tak na něj pouze zprostředkovaně. Toto téma by ovšem vydalo na samostatnou práci a zde není dost prostoru se mu věnovat podrobněji.

Druhé polovině prvního desetiletí 21. století dominuje trend tzv. postpravdivé (postfaktuální) politiky spojené s prezidentstvím Donalda Trumpa nebo brexitem, která je založena na tom, že v politice stále méně záleží na pravdě a stále více na zdánlivé pravdivosti (truthiness), tedy na víře či přesvědčení o tom, že tvrzení je (bez ohledu na fakta) pravdivé (Birks 2019, 1). Tato situace vedla k tomu, že fact-checkingu je v masmédiích poskytován stále větší prostor, ale je také stále častěji podrobován kritice z hlediska jeho dopadů a efektivity (viz oddíl 2.8). V českém prostředí pravidla postpravdivé politiky mistrně ovládá expremiér Andrej Babiš, který zakládá svůj politický úspěch z velké části na komunikaci na sociálních sítích, kde získává

podporovatele na základě dojmu, že „nekecá a maká“. V prezidentské kampani, na niž se tato práce zaměřuje, byl zástupcem prezidenta Miloše Zemana, politika, v jehož vystupování lze identifikovat prvky postpravdivé politiky, například v podobě veletočce ohledně svého veřejného vystupování v kampani či rolí jeho mluvčího.

Na rozproudění fact-checkingových aktivit se podílejí i nepolitická témata, jež se stávají politikou. Jak dokázala Siwakotiová et al. (2021), zvýšení intenzity fact-checkingových aktivit vyvolala např. pandemie covid-19, kterou provází rozsáhlé dezinformační kampaně. V českém prostředí to vedlo spíše ke zviditelnění projektů bojujícím proti dezinformacím, před nimiž fact-checking ustupuje mírně do pozadí. Tento trend je možné pozorovat již v počátcích sledované prezidentské kampaně.

## **2.6 Postavení fact-checkingu v rámci žurnalistických trendů a norem**

Svou nynější podobu fact-checking získal také v závislosti na několika trendech, které se projevují v žurnalistice od druhé poloviny 20. století (Graves 2016, 66). V další kapitole se budu zabývat tím, které z nich a v jaké míře formují fact-checking na portále Demagog.cz. Jeho představitelé ale nejsou jen pasivními následovníky trendů, k jejich prosazování sami aktivně přispívají.

Fact-checking bývá označován jako tendence, která vede k obnovení základních žurnalistických norem a principů – využívání spolehlivých zdrojů, zapojení interpretace a úsudku novinářů, snaha o objektivní pohled na věc (Graves 2016, 10). Podle Gravese se v něm kombinují tradiční nástroje zpravodajství a závazek k objektivitě s kritickým stylem, který byl původně spojován spíše s blogery (ibid.). Zatímco Graves (ibid., 13) to považuje za snahu o institucionalizaci nové objektivitě, Birksová (2019, 16) připomíná, že se jedná spíše o další snahu, jak se ve změněných podmínkách dneška v nakládání s fakty vyhnout subjektivitě. Jak dokládá Graves (2016, 12), samotní američtí fact-checkeři jsou přesvědčeni, že fact-checking napravuje chyby konvenčního reportování o politice, a to navzdory tomu, že se zcela vyhýbá kritice novinářské práce. Tato náprava reportování o politice je vzhledem k nezávislému postavení projektu Demagog.cz na masmédiích a snaze se postavit na jejich roveň v českém prostředí ještě patrnější. O tom více v další kapitole.

Fact-checking má blízko k investigativní větvi žurnalistiky (Graves 2016, 77), ačkoliv pro svou práci používá jiné nástroje a procedury, protože kromě snahy o adekvátnost popisu jako celku zapojuje i snahu o legitimitu používaných fakt. Využívá podobné nástroje, např.

křížové ověřování, triangulaci a vzájemné potvrzení. Rozdíly mezi investigativní žurnalistikou a fact-checkingem na portálu Demagog.cz popíši v závěru této dizertační práce.

## **2.7 *Fact-checker jako staronové profesní uplatnění v žurnalistice***

Na fact-checking lze také pohlížet z perspektivy některých tradičních masmédií, která aktivitu na začátku 21. století prezentovanou jako nezávislou začínají postupně opět internalizovat. U nás lze náznaky této tendence sledovat např. v Českém rozhlase, ačkoliv jeho tým politických analytiků se nevěnuje výhradně fact-checkingu.

Jedním z propagátorů tohoto přístupu je Brooke Borelová (2016), která obhájí potřebnost ante-hoc fact-checkingu pro každou zpravodajskou redakci. Je totiž přesvědčena, že fact-checking je základem zaručujícím základní kvalitu masmediálního obsahu (ibid., 25). Vyzývá k tomu, aby fact-checkeři studovali a cizelovali pravidla vlastní práce a rutiny a nejvhodnější postupy jako určitou ustálenou sadu praktik pro reportování. Fact-checking považuje za důležitý i pro novináře věnující se jiným činnostem, protože jim pomáhá lépe pochopit celý proces tvorby masmediálního produktu se všemi jeho fázemi (ibid., 5). Potřebný je podle ní mimo jiné proto, že nepravdivé informace ohrožují pověst masmédií a mají pro něj závažné právní důsledky (ibid., 20). V podobném duchu propaguje fact-checking i koordinátor projektu Demagog.cz. Je přesvědčen, že fact-checkeři by měli být stabilní součástí pracovních týmů masmédií. Podrobněji dále.

Fact-checking na rozdíl od jiných oblastí žurnalistiky není nikde na světě předmětem výuky na vysokých školách zaměřených na vzdělávání budoucích novinářů. Podle výzkumu Borelové (2016, 3) se ho 47 % novinářů učí samo a 30 % si ho během svého novinářského působení v masmédiích osvojí pod dohledem zkušenějších kolegů. Právě na základě nedostatku učebních materiálů sestavila příručku pro fact-checkery (Borel 2016) vycházející z její vlastní zkušenosti působení na této pozici a průzkumu mezi dalšími profesionálními fact-checkery. V českém prostředí jsou fact-checkeři buď výhradně samouci, naučili se fact-checkingu jako jedné z činností novináře při práci v masmédiích, nebo absolvovali dobrovolnickou stáž v projektu Demagog.cz, kterou koordinátor projektu hodnotí jako „dobrou položku“ v životopise absolventů vysokých škol (RsK1).

Borelová svou příručku staví na předpokladu, že v každém nefikčním literárním díle jeho pisatel uzavírá jakousi nepsanou smlouvu se čtenářem o faktické správnosti zachycených informací, kterou považuje za neoddiskutovatelnou; pravdu, která se z jejich skládání do ar-



gumentu tvoří, chápe jako věc interpretace (Borel 2016, 13). Fakta spolu s myšlenkami označuje jako výjimky v uplatnění copyrightu (ibid., 24).

V jednotlivých kapitolách své příručky se zabývá mimo jiné taxonomickým výčtem, co vše lze považovat za fakta (ibid., 28–29), ověřováním různých druhů fakt (ibid., 63n) a výběrem relevantních zdrojů (ibid., 92n). Upozorňuje, že ověřovat je třeba i ta fakta, o kterých je fact-checker na první pohled přesvědčen, že jsou pravdivá (ibid., 28), i to, co z faktického hlediska ve výroku chybí (ibid., 29). V českém kontextu obdobná příručka neexistuje, proto je možné se činnosti fact-checkera naučit pouze studiem zahraničních zdrojů a praxí.

## **2.8 Mezery v poznání fact-checkingu a jak je zaplňuje tato práce**

Tomu, jak je fact-checking provozován a jak ho vnímají lidé, kteří se mu věnují, zatím nebyl v odborné literatuře věnován dostatek prostoru.

Do největší hloubky se tímto tématem zabývá monografie Lucase Gravesse *Deciding What's Truth* (Graves ji považuje za „první hloubkovou studii fact-checkingového hnutí v profesionální žurnalistice“), která svým názvem odkazuje na knihu Herberta J. Gansa z roku 1979 *Deciding What's News*, v níž autor shrnoval své poznatky o procesu vzniku zpráv v několika velkých amerických televizních a časopiseckých newsroomech a která je dnes považována za klasickou knihu z oboru mediálních studií. Název Gravesovy knihy odráží skutečnost, že novináři s rozvojem internetu přišli o svůj výhradní status „gatekeepera“ (člověka rozhodujícího o tom, z které události vznikne zpráva) (viz výše), proto jak tvrdí Graves, již nemohou rozhodnout, co se stane zprávou, ale zůstává jim pouze možnost hodnotit, která z fakt prezentovaných ve veřejném prostoru jsou založena na pravdě.

Graves v knize shrnuje své poznatky z etnograficky a textověanalyticky zaměřeného výzkumu ve třech (výše představených) vybraných amerických institucích specializujících se na fact-checking, které vznikly po roce 2000, kdy došlo k fact-checkingovému boomu, a dnes jsou považovány za již zavedené fact-checkingové instituce – Fact-check.org, Politifact.com a Washington Post Fact-checker. Tento výzkum je pro tuto dizertační práci hlavní inspirací nejen svými odbornými zjištěními, ale i použitou metodologií.

Britskou větví současného post-hoc fact-checkingu se o několik let později zabývala Birksová (2019, 30n). Své závěry zakládala na obsahové analýze fact-checkových článků a tweetů, analyzovala je s ohledem na argumentační kontext a politický diskurz (teoreticky při tom vycházela z Faircloughovy politické diskurzivní analýzy). Zaměřila se na tři prestižní britské platformy – Channel's 4 FactCheck (založený v roce 2005), BBC Reality Check (2009) a Full

Fact (2010). Z pozice odbornice na argumentaci podrobila britský vzorek fact-checkingu výrazné kritice, které se budu podrobněji věnovat v následujícím oddílu.

Cílem této dizertační práce je popis metod a procesu fact-checkingu na projektu, který byl založen na tradici importované ze Spojených států a prakticky vycházel z metodiky převzaté ze Slovenska. Činnost i praktické nástroje pro její aplikaci tedy museli zástupci portálu Demagog.cz „domestikovat“. Výhodu projektu je naopak možné spatřovat v tom, že ve své činnosti de facto nemá konkurenci. Díky tomu se mu sice daří získávat z veřejných grantů prostředky na svůj provoz, ale zároveň je nutné, aby jeho zástupci opodstatněnost fact-checkingu opakovaně vysvětlovali a budovali vlastní nezávislou autoritu projektu. Na rozdíl od běžné americké i britské praxe totiž není součástí žádného masmédia ani univerzitní instituce. Funguje v zemi se silnými veřejnoprávními masmédií, do nichž představitelé Demagog.cz usilují proniknout, i s obrovským počtem drobným soukromých masmédií, která nakládají s výsledky jeho práce velmi různorodě. Jaké má v tomto kontextu postavení, jaká specifika je u něj možné identifikovat a jaké přínosy a limity může svým českým čtenářům přinést, zodpovím v závěru této práce. Hypotézy pro limity fact-checkingu na portále Demagog.cz mi může nabídnout kritika jeho západních zástupců.

## **2.9 Kritika fact-checkingu**

Na fact-checking se v druhém desetiletí 21. století snesla poměrně výrazná vlna kritiky, která byla zaměřena zejména na jeho epistemologii. Například Graves (2016, 86) je přesvědčen, že problém fact-checkingu spočívá v tom, že se zabývá ověřováním zejména institucionálních fakt (pojem Johna Searla), která získávají na významu jen v rámci konkrétního institucionálního aparátu vybudovaného na základě určitých pravidel. Podle něj při jejich ověřování velmi záleží na tom, v kontextu které instituce budou tato fakta nahlížena a který jejich zástupce bude považován za nejvyšší autoritu pro jejich interpretaci, protože obvykle existuje více jejich definic a je třeba zvolit úhel, z jakého na fakt pohlížet. V oblasti politiky je tato skutečnost ještě umocněna, protože faktická pravdivost je předmětem neustálého vyjednávání zastánci různých politických názorů a stupeň nejistoty a nepřesnosti je součástí běžného fungování institucí (ibid., 73). Také proto fact-checkeři často hledají oporu v interpretačních rámcích, na nichž existuje většinová expertní shoda či jsou závazné (ibid., 75). Jako příklad Graves uvádí tvrzení „waterboarding je forma mučení“ (ibid., 71–72), které lze interpretovat například z pohledu etiky, politiky, psychologie, práva (válečného nebo mírového) apod. V USA došlo k značné kontroverzi právě proto, že se ukázalo, že ač je waterboarding z etického hlediska odbornou

veřejností odsuzován, v USA byl na vojenské základně Guantánamo proti teroristům nejen běžně využíván a tehdejšími vrcholnými americkými představiteli podporován, ale jeho provádění bylo také právně zakotveno v rámci „vylepšených vyslychacích technik“. Hypotézu týkající se preference institucionálních fakt i souvisejících interpretačních rámců se pokusím v rámci svého výzkumu ověřit i na českém materiálu.

Fact-checking podrobili rozsáhlé kritice také politologové Joseph E. Uscinski a Ryden W. Butler (2013). Uvádějí, že fact-checkeři často ověřují výroky, které ve skutečnosti nejsou faktické, a nemohou tedy být hodnoceny na škále pravda-nepravda (ibid. 163). Identifikovali pět oblastí, v nichž podle jejich názoru fact-checking selhává: První dvě úskalí spatřují v otázce nejasných pravidel pro výběr faktických výroků a jejich kategorizaci (ibid., 166). Tuto připomínku dokládá i zjištění Limové (2018, 1), která srovnávala shodu v kategorizaci jednotlivých fact-checkingových projektů a zjistila, že jen 1 z 10 tvrzení bylo shodně vybráno k ověřování, a co se týče hodnocení, shodují se většinou jen při evidentní nepravdě či pravdě, nikoliv u „přechodných“ kategorií. Třetí úskalí spočívá v tom, že se fact-checkeři podle Uscinského a Butlera často dopouštějí kombinování vícera výroků do jednoho faktického tvrzení, nebo naopak rozkládají jeden výrok na několik faktických tvrzení (Uscinski, Butler 2013, 167), čímž vzniká nutnost kontextualizace výroku, která je podle nich často právě předmětem politických vyjednávání (ibid., 168), tedy věcí názorové povahy. Jako čtvrté úskalí zmiňují hodnocení kauzálních vztahů, jež podle nich není hodnotitelné nástroji, které k němu fact-checkeři používají, ale pouze komplexní statistickou analýzou (ibid., 169). Nakonec jako páté úskalí jmenují výroky vyjadřující predikce, jež podle nich fact-checkeři běžně hodnotí, ačkoliv k tomu nedisponují žádnou relevantní důkazní základnou a často je mylně srovnávají s jinými predikcemi, jejichž pravdivost také nelze ověřit (ibid., 171). Analýzou metod fact-checkingu uplatňovaných na portále Demagog.cz se pokusím zjistit, zda se zjištěné limity týkají i české verze fact-checkingu.

Do polemiky s Uscinským a Butlerem se pustila odbornice na masovou komunikaci Michelle Amazeenová (2013), která označila jejich závěry za tendenční, protože ojedinělé odchylky od normy prezentují jako strukturní nedostatky. Uscinski na její kritiku odpověděl (2015) vylíčením dopadu, který by podle něj mělo ignorování epistemologických nedostatků fact-checkingu – pod rouškou objektivního posuzování pravdivosti fakt by byl fact-checking jen pokračováním politiky na jiné (masmediální) úrovni.

Tuto debatu reflektovala také Birksová (2019), která Uscinskému a Butlerovi oponuje tím, že i přes zmíněné nedostatky v procesu výběru a hodnocení výroků považuje fact-checking za přínosný z hlediska tvorby informovaných rozhodnutí (ibid., 22). Klíčové ovšem je, jakou měrou se na něm fact-checking podílí, což je tématem přesahujícím rámec této práce. Přínos

fact-checkingu se tedy v závěru této práce pokusím zformulovat mnohem skromněji na základě popisu dané činnosti.

Birksová (2019) vzorek britského fact-checkingu podrobila kritice zejména z argumentačních pozic. Při ověřování podle ní bývají brány v potaz jednotlivá faktická tvrzení v rámci argumentu, ale verdikt se často váže k argumentaci jako celku (ibid., 40). Dále zaznamenala, že normou rozhodně není ověřování použitých zdrojů, obzvláště když je zdrojem některý z expertů v oboru (ibid., 61). Argumentace autoritou je běžným postupem také v projektu Demagog.cz.

Většina hodnocení ze zvoleného vzorku Birksové se vztahovala k tzv. empirickým faktům, typickým předmětům fact-checkingu. Pokud by se hodnocení omezovalo jen na ně, pak by podle ní jen málo přispívalo k „racionální kvalitě politické debaty“ (Birks 2019, 83), naopak nejúčinnější fact-checking v tomto ohledu podle ní dokáže být při hodnocení pravdivosti v kontextu širšího politického argumentu, v jehož rámci je k nim přistupováno jako k argumentačním premisám (ibid., 97–98). Její vzorek se neomezoval jen na hodnocení pravdivosti empirických faktů, proto se z jejího pohledu nejedná čistě o výsledek fact-checkingu, ale o produkt vysvětlující žurnalistiky (explanatory journalism) (ibid., 91), která uplatňuje nástroje kritické argumentace a vyžaduje od novinářů přijetí interpretační role (ibid., 99). Tato práce vychází ze širšího pojetí fact-checkingu než Birksová, protože ho tak vnímají jeho samotní provozovatelé. Je ovšem možné, že i v českém prostředí je činnost součástí vysvětlující žurnalistiky, která doplnila tradiční nabídku masmédií. Tuto hypotézu se pokusím ověřit.

Birksová na závěr své kritiky kladně hodnotí běžnou praxi britských fact-checkingových projektů – textový komentář namísto prosté kategorizace, protože dává čtenáři prostor, aby k pravdivosti výroku zaujal postoj sám (Birks 2019, 102). Portál Demagog.cz nabízí hodnocení pomocí kategorie a její textové odůvodnění, hodnocení je však bez odůvodnění často špatně srozumitelné. Význam hodnocení koordinátor (RsK1) chápe hlavně jako upoutávku ke studii odůvodnění.

Birksová (2019, 102) dodává, že fact-checking cílí pouze na menšinové, angažované publikum, čímž je určen jeho efekt na širší politickou debatu. I Demagog.cz je primárně orientován na své příznivce na sociálních sítích, k ostatním promlouvá přímo oficiálně nebo skrze masmédiá. Ověření jeho efektu ale překračuje rámec této práce.

Podle Gravesa (2016, 74) je idea efektu fact-checkingu postavena na představě racionálně-kritického diskurzu, tak jak ho popsal Jürgen Habermas (2000), jehož předpokladem je víra ve společnou racionální diskusi i za cenu „uzávorkování“ vlastních zájmů. Fact-checkeři se vztahují k idealizované představě konzumenta, který chce učinit racionální politickou volbu,

je ale zahrnut přílivem politických dezinformací. Tito konzumenti sice mají politické preference, faktické znalosti kvůli nim ale neignorují (ibid., 187). Graves byl totiž během svého výzkumu překvapen, jak malé mají sledovaní fact-checkeři povědomí o reálném publiku, k němuž se obracejí, a jak málo do své práce zapracovávají zpětnou vazbu od něj (ibid., 184). Představa většiny sledovaných fact-checkerů o svém publiku se podle něj omezuje na to, která hodnocení si stojí dobře podle parametrů internetové analytiky, tedy mají velkou čtenost, sdílenost apod. (ibid.). Jak ukáži v závěru své práce, fact-checking na portále Demagog.cz je postaven na práci s několika základními idealizacemi.

Z Gravesových dat (2016, 179) vyplývá, že někteří fact-checkeři jsou přesvědčeni o efektu svého konání a každý má připraveno několik „anekdot“, které ho dokládají, nejedná se ovšem o data. Jiní se drží zásad objektivní žurnalistiky i za cenu, že by jejich výstupy byly jen zbytečným snažením o kultivaci veřejné politické debaty, a své poslání chápou jako misi (ibid., 180). Jako svůj primární cíl uvádí informování, nikoliv přesvědčování, proto se jeho měřením ani zvyšováním jeho dopadu nezabývají (ibid., 181). Za důležitější považují budování legitimacy své práce například tím, že se jim daří objevovat se v masmédiích (ibid., 209). Často argumentují tzv. efektem zpětného rázu (backfire effect), tedy že se lidé po seznámení s ověřenou informací ještě více zatvrdí na svém falešném přesvědčení, protože odporuje jejich politickému vidění. Tyto závěry jsou v souladu s mými vlastními zjištěními na portáleportále Demagog.cz: Koordinátor chápe svou práci jako poslání a jediná data, kterými se v této souvislosti zabývá, je čtenost jednotlivých hodnocení, tedy míra pozornosti, jež je výsledkům fact-checkingu čtenáři věnována. Jeho celkovému efektu se nevěnuje.

Graves (2016) vyjmenovává ještě další limity fact-checkingu. Statistikám, které dokládají, že v hodnocení dávají přednost určité straně, se fact-checkeři brání tím, že ke každému hodnocení přistupují jednotlivě s předem určenými pravidly (ibid., 213). Dalším úskalím je, že se často pohybují na hraně zpravodajské a názorové žurnalistiky – říkají, že nikoho neoznačují jako lháře a zároveň mu přidělují např. hodnocení Pinocchia (ibid., 214). Ačkoliv se v rámci projektu Demagog.cz snaží k hodnocení přistupovat objektivně, názorům se při něm nevyhnou a oddělení názorů od fakt v rámci výroků i odůvodnění hodnocení je z praktického hlediska nesnadné. Objektivita v jejich rukou je stejně jako v případě amerických fact-checkerů, které pozoroval Graves, tedy hlavně věcí neutrality (ibid., 215). Často proto užívají formulace (např. že obě strany sporu používají de facto stejné praktiky), jimiž se zříkají odpovědnosti za verdikt hodnocení (ibid., 217), své závěry ovšem demonstrují na konkrétním výroku zástupce jedné strany.

Objevují se také studie, které se zabývají efektivitou fact-checkingu proti dezinformacím doby postpravdivé. Jeho detailní analýza, jak již bylo řečeno, zůstává nad rámcem této práce, proto zde toto téma demonstruji jen na jedné významné studii. Barrera et al. (2020) se v ní zabývali tím, jaký měl fact-checking efekt v boji proti politické propagandě kandidátky Marie Le Penové během francouzské prezidentské kampaně v roce 2017. Provedli on-line průzkum u francouzských voličů s tím, že je konfrontovali s různými typy fakt, přičemž ve vztahu k propagandě pracovali i s pojmem alternativní fakta<sup>16</sup>. U voličů brali v úvahu i řadu individuálních faktorů (politické zaměření, vybraného kandidáta apod.). Došli k závěru, že fact-checking dokáže pouze zkonkretizovat znalost fakt u těch, kteří si jich již jsou vědomi, nikoliv ovlivnit silné přesvědčení o platnosti alternativních fakt (zejména u neinformovaných voličů) a změnit jejich přesvědčení. Jako zbraň v boji proti vlně dezinformací tedy výzkumníci zhodnotili fact-checking jako nepříliš účinný. Otázkou však zůstává, zda si tyto ambice fact-checking vůbec klade. Graves (2016, 233) se domnívá, že cíle fact-checkingu mohou být mnohem skromnější než „vyčistit“ politiku od nepravd – změnit žurnalistiku tak, aby nepravdy činila viditelnějšími. Tato práce si neklade za cíl zhodnotit efekt fact-checkingu, ale určit, jak se představitelé projektu k dezinformacím staví a jak s nimi pracují, a přispět k vymezení hranice mezi fact-checkingem a projekty, které jsou věnovány boji s dezinformacemi.

---

<sup>16</sup>Jedná se o pojem, který použila v lednu 2017 poradkyně tehdejšího amerického prezidenta Donalda Trumpa Kellyanne Conwayová jako obhajobu prohlášení tiskového mluvčího bílého domu Seana Spicera o počtu účastníků Trumpovy inaugurace.

### 3 Fact-checking projektu Demagog.cz

#### 3.1 Průběh výzkumu

Kontakt s koordinátorem projektu jsem navázala ještě před odevzdáním dizertačního projektu v červnu 2014 (o mých motivacích k výběru tématu viz kapitola 1). Poté jsem se věnovala základním povinnostem v doktorském studiu a poprvé se s koordinátorem setkala až 15. ledna 2016 při příležitosti průřezového řízeného rozhovoru o základních rysech projektu (RsK1). Téměř rok mi však trvalo, než se mi ho podařilo přesvědčit k tomu, aby formální příslib spolupráce na mém dizertačním výzkumu proměnil ve skutečnou dohodu. Moje první přímé pozorování jeho výběru výroků z pořadu Otázky Václava Moravce během jeho premiérového nedělního vysílání (PP) se uskutečnilo 4. února 2017. Cítila jsem, že mě ve svém domácím prostředí vnímá jako cizorodý prvek, který ho při jeho práci obtěžuje, a proto jsem mu navrhla jsem využití nástrojů digitální etnografie, které zprostředkují pozorování prostřednictvím nahrávání pracovní obrazovky osobního počítače, na němž fact-checking provozuje.

Dne 14. září 2017 následoval druhý průřezový řízený rozhovor (RsK2) o aktivitách projektu Demagog.cz před dohodnutou spoluprací během nadcházející prezidentské kampaně. Spolupráce spočívala v pravidelném setkávání, při němž mi koordinátor předal nahrávky, odpověděl na mé dotazy k uveřejněným hodnocením a již analyzovaným nahrávkám a poskytl mi výhled do dalších ověřování. Při každém setkání jsem si dělala podrobné výzkumné poznámky. Výzkumných setkání proběhlo celkem sedm (viz jejich seznam níže). V rámci prezidentské kampaně jsem mohla pozorovat fact-checkingové rutiny projektu ve všech jejích fázích a vzhledem k volbě osobnosti se ukázala jako přehlednější než například ta spojená s volbami do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR.

Kromě analýzy nahrávek a doplňujících dotazů na koordinátora jsem měla možnost se dvakrát (16. a 20. listopadu 2017) do ověřování sama jako stážistka zapojit. Díky tomu jsem získala i přístup do administrativního systému, kde je u každého ověřovaného výroku dostupná také interní komunikace členů Demagog.cz o průběhu ověřování vybraných výroků prostřednictvím nástroje poznámky.

Koordinátor mi poskytl videonahrávky obrazovky svého počítače v celkové délce 414,5 minuty (téměř 7 hodin). Videonahrávky obsahovaly zpracování celkem devíti politických komunikátů<sup>17</sup> z celkově 33 uveřejněných v rámci prezidentské kampaně (jejich přehled níže). Kromě jednoho případu politického komunikátu (RRes-D) však zahrnují pouze proces

---

<sup>17</sup>Názvy videonahrávek odpovídají názvům politických komunikátů na Demagog.cz, které ovšem často nejsou totožné s jejich oficiálními názvy.

výběru a přiřazování výroků, ačkoliv jsem o poskytnutí nahrávky druhé části procesu, ověřování, koordinátora opakovaně žádala. Při analýze ověřování a kategorizování tedy kromě zmíněné nahrávky čerpám ze dvou vlastních zkušeností (OV1 a OV2), z analýzy výroků na webové stránce, poznámek z procesu jejich ověřování v administrativním systému a doplňujících dotazů položených koordinátorovi během našich výzkumných setkání.

Z přístupu koordinátora jsem nabyla dojmu, že neodkrývá všechny detaily procesu ověřování z obavy, abych následně nezveřejnila něco, co by mohlo jemu nebo celému projektu ublížit, a to přesto, že jsem ho opakovaně ujišťovala, že poskytnuté materiály budou sloužit pouze pro výzkumné účely. Řekl např.: „Dnes to bude takové atypické, lidi jsem instruoval, aby nepsali kousavé komentáře k politikům a já taky nebudu, aby to nevypadalo, že si jich nevážíme.“ (VSsK2).

### **Seznam výzkumných rozhovorů, setkání a (sebe)pozorování**

- 15. 1. 2016 – první řízený rozhovor s koordinátorem, Café Sicily, Praha 1 (RsK1)
- 4. 2. 2017 – přímé pozorování koordinátora při práci, bydliště koordinátora, Praha 8 (PP)
- 14. 9. 2017 – druhý řízený rozhovor s koordinátorem, Café Sicily, Praha 1 (RsK2)
- 26. 10. 2017 – první výzkumné setkání, Café Sicily, Praha 1 (VSsK1)
- 16. 11. 2017 – první zkušenost s ověřováním výroku v roli stážistky (OV1)
- 20. 11. 2017 – druhé výzkumné setkání, bydliště koordinátora, Praha 8 (VSsK2)
- 20. 11. 2017 – druhá zkušenost s ověřováním výroku v roli stážistky (OV2)
- 5. 12. 2017 – třetí výzkumné setkání, Café Jedna, Praha 7 (VSsK3)
- 13. 12. 2017 – čtvrté výzkumné setkání, kavárna Místo, Praha 6 (VSsK4)
- 19. 12. 2017 – páté výzkumné setkání, kavárna Místo, Praha 6 (VSsK5)
- 11. 1. 2018 – šesté výzkumné setkání, kavárna Starbucks, Praha 5 (VSsK6)
- 15. 2. 2018 – sedmé výzkumné setkání, kavárna Starbucks, Praha 5 (VSsK7)



### 3.2 Základní rysy fact-checkingu na portále Demagog.cz

V první fázi výzkumu jsem po rešerši dostupných údajů o projektu vedla hloubkový rozhovor s koordinátorem projektu. Jeho cílem bylo získat informační základnu pro generování relevantních výzkumných hypotéz. S ohledem na délku trvání mého výzkumu jsem po určité době přistoupila ještě k druhému hloubkovému rozhovoru, který mi pomohl doplnit další hypotézy odrážející vývoj projektu. V následujících odstavcích shrnuji základní rysy projektu tak, jak jsem je vyabstrahovala z těchto rozhovorů a upřesňuji jimi výzkumné otázky, které budou zodpovězeny na základě zjištění prezentovaných v analytických kapitolách této dizertační práce.

#### 3.2.1 Okolnosti vzniku portálu

Demagog.cz vznikl v březnu 2012 jako projekt skupiny studentů Masarykovy univerzity v Brně, které upoutal projekt jejich spolužáků ze Slovenska Mateje Hrušky a Ondřeje Luntera Demagog.sk. Tuzemskou odnož se podařilo založit díky kontaktu studentky Terezy Skládkové na zakladatele Demagog.sk<sup>18</sup>. Ze slovenského projektu převzal Demagog.cz řešení administrativního systému i metodiku výběru, ověřování a kategorizování výroků (RsK1)<sup>19</sup>. Na základě stejné metodiky vznikl fact-checkingový projekt také v Polsku (Demagog.pl) a Maďarsku (iDemagog.hu), v Maďarsku ale již zanikl (ibid.). Mnohá úskalí v aplikaci metodiky pro kategorizaci výroků mohou tedy vycházet z její adaptace v jiném než původním prostředí. Jak se tento aspekt projevuje např. ve využití jednotlivých hodnoticích kategorií, kategorizačních metodách a chápání vzájemného vztahu kategorií, zodpovím v kapitole 5.5.

#### 3.2.2 Cíl projektu

Jako svůj hlavní cíl tvůrci projektů deklarují „zvýšení transparentnosti vládnutí a posílení občanské angažovanosti v České republice“<sup>20</sup>. Ověřování faktických výroků politiků uvádí jako primární způsob, jak tohoto cíle dosáhnout, usilují o něj však také „veřejným působením v oblasti vzdělávání na poli mediální gramotnosti, kritického myšlení“, proto v minulosti v rámci projektu Jeden svět na školách vedli semináře o fact-checkingu pro středoškolské studenty<sup>21</sup>. Na webové stránce projektu (sekce) sami pořádání workshopů nejen pro studenty

---

<sup>18</sup>Viz O nás, Demagog.cz. [Cit. 23. 11. 2020] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/o-nas>.

<sup>19</sup>Názvy jednotlivých sekcí administrativního systému uvádím v češtině, ačkoliv v době mého výzkumu byla používána jeho původní slovenská verze.

<sup>20</sup>Viz O nás, Demagog.cz. [Cit. 23. 11. 2020] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/o-nas>.

<sup>21</sup>Viz Projekty, Jsns.cz. [Cit. 23. 11. 2020] Dostupné na: [https://www.jsns.cz/projekty/medialni-vzdelavani/tydny-medialniho-vzdelavani/tmv-2017/spolupracujici-organizace-2017/demagog.cz](https://www.jsns.cz/projekty/medialni-vzdělavani/tydny-medialniho-vzdelavani/tmv-2017/spolupracujici-organizace-2017/demagog.cz).

středních škol nabízejí<sup>22</sup>. Zapojují se také do vzdělávacích aktivit i na mezinárodní úrovni<sup>23</sup>. Fact-checking představitelé projektu považují za svou primární činnost, ale doplňují ji ještě dalšími aktivitami, kterými pomáhají zvýšit povědomí o ní. Zaměřím se na to, jaký je vztah těchto aktivit k jejich primární činnosti a jakými dalšími způsoby se jim daří výsledky své práce propagovat. Více k tomuto tématu dále a také v závěru této práce.

### 3.2.3 Cílová skupina projektu

Zatímco cílovou skupinou vzdělávacích aktivit projektu Demagog.cz jsou zejména středoškolská studenta, výstupy z fact-checkingu míří podle koordinátora zejména na lidi s bydlištěm v Praze či Brně ve věku 18–35 let. Projekt je proto velmi aktivní na sociální síti Facebook, na ověřené diskuzi upozorňuje kromě pravidelného newsletteru převážně na této platformě (RsK1). Jak představitelé projektu komunikují se svými fanoušky na sociálních sítích a čím je tato komunikace specifická? Odpovědi na tyto otázky doplním v kapitole 5.6.

K detailnímu prostudování ověřených výroků představitelé projektu vyzývají na homepage Demagog.cz a v příspěvku na sociálních sítích skrze grafiku zobrazující počet kategorizovaných výroků v podobě „skóre“ politiků vystupujících v daném politickém komunikátu. Podle koordinátora ovšem představitelé Demagog.cz stále hledají optimální způsob prezentace výstupů z ověřování na sociálních sítích, kterým by bylo možné skloubit vážný obsah ověřování se zábavnou formou jeho propagace (RsK1). Tento způsob prezentace vyvolává dojem, že jde o jakýsi kvantitativní souboj politiků v počtu zaznamenaných nepravd, ačkoliv při hodnocení jen vybraných výroků (v nesrovnatelném počtu pro jednotlivé politiky) je při hodnocení uplatňováno jen hledisko kvalitativní. O využití „skóre“ více v kapitole 5.6.

### 3.2.4 Etické standardy projektu

Při prezentaci výstupů z ověřování i činnosti samotné se členové Demagog.cz zavazují řídit etickým kodexem<sup>24</sup>, který se skládá ze sedmi obecných zásad nezávislosti, objektivity, legálnosti a neziskovosti jejich počínání. V dalších třech bodech jsou poté definována pravidla pro členství. Kromě povinnosti dodržovat obecné principy etického kodexu je jejich součástí také „ctění metod fact-checkingu, resp. standardů žurnalistické práce“. Členství v Demagog.cz se také vylučuje nejen s členstvím v politických stranách, hnutích a jejich mládežnických

---

<sup>22</sup>Viz Nabízíme workshopy, Demagog.cz. [Cit. 23. 11. 2020] Dostupné na <https://demagog.cz/stranka/workshopy-demagogczDemagog.cz>.

<sup>23</sup>Czech it Out!, Demagog.cz. [Cit. 23. 11. 2020] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/czech-this-out>.

<sup>24</sup>Etický kodex, Demagog.cz. [Cit. 23. 11. 2020] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/eticky-kodex-demagogcz>.

organizacích, ale i se stáží v některém z těchto uskupení<sup>25</sup>. Projekt je vybaven hned několika „pojistkami“, aby nebyl označen jako někomu stranící. Zároveň je patrné, že se jeho představitelé staví po bok masmédií tím, že po svých členech vyžadují ctění standardů žurnalistické práce. Jak tato opatření vymezují pozici projektu v českém prostředí, uvedu v závěru této práce.

V obecných zásadách vychází etický kodex Demagog.cz z kodexu Mezinárodní sítě fact-checkingových projektů (International Fact-checking Network, IFCN), provozované Poynterovým institutem, jehož je Demagog.cz signatářem<sup>26</sup>. Aby mohl být fact-checkingový projekt zařazen do databáze IFCN, musí být posouzen nezávislým expertem a splňovat pět kritérií – nestrannosti a férovosti, standardů nakládání se zdroji a jejich transparentnosti, transparentnosti své organizace a financování, standardů metodologie fact-checkingu a jejich transparentnosti a otevřeného a čestného opravování chybně ověřených výroků<sup>27</sup>. Účast v IFCN dává projektu punc důvěryhodnosti směrem k masmédiím, jeho konzumentům i donorům. Otázkou zůstává, zda to má efekt na spolupráci projektu s nimi. Její zodpovězení by ale bylo předmětem dalšího výzkumu.

### 3.2.5 Vzory projektu a vlastní ocenění

Jako svou hlavní inspiraci<sup>28</sup> uvádí tvůrci projektu Demagog.cz přední členy IFCN, velké fact-checkingové projekty Fact-check.org<sup>29</sup>, Politifact.com<sup>30</sup> a The Washington Post Fact-Checker<sup>31</sup> (RsK1), které byly za svou činnost opakovaně oceněny, . Také Demagog.cz za svou činnost získal některá lokální ocenění, např. Novinářskou cenu 2012 Nadace Open Society Fund v kategorii on-line žurnalistiky (Cena Googlu za inovativní občanskou on-line žurnalistiku) či se opakovaně umístil v TOP 10 v anketě Křišťálová lupa, v roce 2012 získal 3. místo

---

<sup>25</sup>Etický kodex, Demagog.cz. [Cit. 23. 11. 2020] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/eticky-kodex-demagogcz>.

<sup>26</sup>Viz Demagog.cz profile, Poynter.org. [Cit. 23. 11. 2020] Dostupné na: <https://ifcncodeofprinciples.poynter.org/profile/demagogcz>.

<sup>27</sup>Viz Demagog.cz profile, Poynter.org. [Cit. 23. 11. 2020] Dostupné na: <https://ifcncodeofprinciples.poynter.org/profile/demagogcz>.

<sup>28</sup>O nás, Demagog.cz. [Cit. 23. 11. 2020] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/o-nas>.

<sup>29</sup>Fact-check.org byl v letech 2008, 2010, 2011, 2012 a 2014–2019 oceněn Americkou akademií digitálních umění a věd v kategorii Nejlepší politická webová stránka Webby Awards (přezdívanými Oscary internetu). Další ceny viz <https://www.factcheck.org/awards/> [Cit. 23. 11. 2020].

<sup>30</sup>Politifact.com získal v roce 2009 Pulitzerovu cenu v kategorii Národní zpravodajství, konkrétně za „svou fact-checkovou iniciativu během americké prezidentské kampaně v roce 2008, k níž využil vyšetřovací reportéry a sílu internetu k prozkoumání více než 750 tvrzení, čímž oddělil rétoriku od pravdy, aby informoval voliče“. Více viz <https://www.pulitzer.org/prize-winners-by-year/2009> [Cit. 23. 11. 2020].

<sup>31</sup>The Washington Post Fact-checker získal v roce 2019 Toner Award a v roce 2020 byla publikace týmu Průvodce fact-checkera manipulovaným videem oceněna Webby Awards v kategorii Nejlepší editorální počin – mediální společnost. Více viz <https://www.washingtonpost.com/politics/2019/01/07/about-fact-checker/> [Cit. 23. 11. 2020].

v kategorii Projekt roku, v roce 2015 pak 2. místo v kategorii Veřejně prospěšná služba<sup>32</sup>. Tato ocenění chápe koordinátor projektu jako potvrzení, že fact-checking je v českém prostředí užitečnou inovací. Jakou je skutečně inovací oproti jiným způsobům ověřování informací z politického prostředí, nastíním v závěru.

### 3.2.6 Financování projektu

Výhodu fact-checkingových projektů, které si dává Demagog.cz za vzor, koordinátor projektu spatřuje ve skutečnosti, že fungují při masmédiích nebo univerzitách, a nemusí tedy opakovaně řešit otázku svého financování (RsK1). Dobrovolnická povaha projektu podle něj ovlivňuje nejen rychlost, ale také hloubku ověřování (ibid.). Tu ovšem, jak budu demonstrovat v analýze, předně určuje koordinátor svými instrukcemi ověřovateli v poznámce k vybranému výroku. Hloubka ověřování je také u jednotlivých výroků velmi různorodá, což je často dáno doplněním dodaného odůvodnění koordinátorem či experty obecně. Ověřovatelé nejsou v této otázce nijak obecně instruováni.

Financování projektu<sup>33</sup> je založeno na třech základních pilířích – příspěvcích z nadačních fondů a grantů (na webových stránkách Demagog.cz je uveden přehled příspěvků a loga dárců), výher ze soutěží a příspěvků na činnost od veřejnosti (darovat příspěvek na činnost je možné přímo na webové stránce projektu v sekci Darujte<sup>34</sup>). Tvůrci projektu Demagog.cz zdůrazňují, že nejsou finančně vázáni na žádnou politickou stranu ani zájmovou skupinu, nepřijímají dary od aktivních politiků, politických stran ani hnutí<sup>35</sup>. Vzhledem k tomu, že Demagog.cz je zapsaným spolkem, uveřejňuje pravidelně své výroční zprávy i výpisy ze svého transparentního účtu<sup>36</sup> (ibid.). Vzhledem k tomu, že jedním z hlavních finančních zdrojů projektu byly v minulosti Nadace Open Society Fund a granty poskytované Evropskou unií, objevují se na adrese projektu obvinění z předpojatosti a stranění politickým zájmům George Sorose a Evropské unie<sup>37</sup>. Financování je důležitou složkou budování nezávislosti projektu.

---

<sup>32</sup>O nás, Demagog.cz. [Cit. 23. 11. 2020] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/o-nas>.

<sup>33</sup>Naše financování, Demagog.cz. [Cit. 23. 11. 2020] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/jak-je-projekt-demagogcz-financovan>.

<sup>34</sup>Darujte, Demagog.cz. [Cit. 23. 11. 2020] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/darujte>.

<sup>35</sup>Naše financování, Demagog.cz. [Cit. 23. 11. 2020] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/jak-je-projekt-demagogcz-financovan>.

<sup>36</sup>Naše financování, Demagog.cz. [Cit. 23. 11. 2020] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/jak-je-projekt-demagogcz-financovan>.

<sup>37</sup>Např. Demagog nemůže být objektivní. Platí jej EU a George Soros. Stop-multikulti.cz [Cit. 23. 11. 2020] Dostupné na: <https://www.stop-multikulti.cz/demagog-cz-nemuze-byt-objektivni-plati-jej-eu-a-george-soros/>.

### 3.2.7 Miniprojekty Demagog.cz

Dostupnost grantových peněz se odvíjí také od realizace tzv. miniprojektů. Jedním z nich byla například aplikace Ověř to!<sup>38</sup>, která byla spuštěna v květnu 2013. Díky ní je možné, aby se do výběru výroků politiků k ověřování zapojila veřejnost a poslala své tipy na výroky k ověření. V současnosti je však aplikace nefunkční. Faktické výroky tedy vybírá pouze koordinátor projektu (o tom více v kapitole 5.2). Unikátem české metodiky je ověřování všech faktických výroků z politického komunikátu, protože v zahraničí jsou obvykle za tímto účelem vybírány jen jednotlivé výroky (RsK1). To však podle koordinátora vede ke zkreslení „statistiky“, která z tohoto ověřování vychází (ibid.). Nicméně zahraniční fact-checkingové projekty, alespoň ty, kterými se Demagog.cz inspiruje, sice počítají výroky politiků spadající do určitých kategorií, ale nesrovnávají ve výsledném „skóre“ kandidáty mezi sebou, jak to činí Demagog.cz. Navíc jak ukáží v analýze v kapitole 5.1, všechny faktické výroky k hodnocení stejně vybírány nejsou, proto tato „statistika“ nemůže být vypovídající.

Těsně před mým výzkumem na portále Demagog.cz byla spuštěna stránka DemagogTV.cz<sup>39</sup>, která kvůli technické zastaralosti portálu fungovala de facto samostatně (RsK2). S nápadem přišel jeden IT specialista z Brna, který si sám pro sebe po vzoru Politifact.com zkusil synchronizovat výroky ověřené Demagog.cz z jednoho předvolebního interview s předsedy parlamentních stran v Českém rozhlase, které jsou Českým rozhlasem umístěovány pravidelně na YouTube, s místy ve videonahrávce politického komunikátu, kde původní výroky zaznívají (ibid.). Při puštění náhledu videa v levé části stránky se ověřené výroky postupně objevují na pravé straně i se stopáží, kde v rozhovoru zaznívají. Představitelé Demagog.cz ho poté oslovili pro spolupráci na dalších 11 podobných interview (ibid.) Ne všechny videonahrávky politických komunikátů s ověřovanými výroky je však možné tímto způsobem zpracovat s ohledem na autorská a vysílací práva (ibid.). Stránka DemagogTV.cz fungovala i po skončení parlamentních voleb i prezidentské volby, ale poslední příspěvek na ní byl publikován asi rok po jejím spuštění, v říjnu 2018. Vzhledem k tomu, že jde o záležitost, která do procesu fact-checkingu nezasahuje, vztahuje se jen na některé výstupy a má omezené trvání, se DemagogTV v této práci dále nevěnuji.

Mezi nere realizované audiovizuální plány Demagog.cz koordinátor zmínil pořad pro televizi Stream, v němž by koordinátor po vzoru australského pořadu ABC Fact-check formou

---

<sup>38</sup>Demagog – postrach všech „prolhaných“ politiků! Newtonmedia.cz. [Cit. 23. 11. 2020] Dostupné na: <https://www.newtonmedia.cz/demagog-postrach-vsech-prolhanych-politiku/>.

<sup>39</sup>Viz DemagogTV.cz. [Cit. 23. 11. 2020] Dostupné na: <https://demagogtv.cz>.

zpravodajského vstupu představoval nejzajímavější ověřené výroky. Vzhledem k technické náročnosti projektu se ale od tohoto plánu ustoupilo (RsK1).

Řada těchto miniprojektů je bohužel navázaná na konkrétní grantovou podporu, jakmile vyschnou její zdroje, jsou miniprojekty odsouzeny k brzkému zániku. Mají tedy pouze krátkodobý efekt a v propagaci práce projektu nehrají zásadní roli.

### 3.2.8 Unikátní metodika výběru a ověřování výroků

Metodika ověřování na Demagog.cz je podle koordinátora založena na předpokladu, že prohlášení politiků by měla být založena na veřejně dohledatelných informacích (RsK1). Toto koordinátorovo přesvědčení má dopad na to, které výroky jsou hodnoceny jako *neověřitelné*. Cílem ověřování je dohledat nezávislý, tzv. primární zdroj či zdroje v závislosti na typu výroku. Práce portálu Demagog.cz se zdrojů se podle koordinátora výrazně liší od toho, jak s nimi běžně nakládají massmédiá: Za zdroj není v projektu Demagog.cz považováno například prohlášení několika dalších politiků, jako na primární zdroj se na ně odkazuje jen v případě, že je to přímo předmětem výroku (*ibid.*) (více viz kapitola 5.4). Představitelé projektu však často kvůli nedostupnosti primárních zdrojů pracují pouze se sekundárními zdroji, tedy podobně jako řada massmédií, na rozdíl od nich ale nezajišťují jejich vzájemnou nezávislost. To budu demonstrovat na příkladech v kapitole 5.3.

Zahraniční fact-checkingové projekty obvykle disponují buď širší škálou kategorií ověřovaných výroků (americké fact-checkingové portály) než čtyřmi jako Demagog.cz – *pravda*, *nepravda*, *zavádějící* a *neověřitelné* –, nebo naopak tyto kategorie nevyužívají vůbec a publikují pouze slovní odůvodnění (britské fact-checkingové portály) (RsK1). Na setkání IFCN v Londýně v roce 2014, kde byli přítomni i představitelé projektu Demagog.cz, se podle koordinátora projektu většina zástupců fact-checkingových projektů, včetně těch z Demagog.cz, shodla na tom, že kategorizování výroků pomocí hodnoticích systémů je užitečné zejména s ohledem na mediální zájem o ověřené výroky (*ibid.*). Koordinátor se navíc domnívá, že čtenáři Demagog.cz podrobněji pročítají nepravdivé a zavádějící výroky, ačkoliv statistikami návštěvnosti toto tvrzení podloženo nemá (*ibid.*), protože jimi bylo možné v době mého výzkumu sledovat pouze návštěvnost celého výstupu z ověřování. Vzhledem k tomu, že odůvodnění kategorizovaných výroků jsou podle koordinátora dlouhé a „lidi nechťejí číst“, je tedy kategorizování jedinou možností, jak ověřené výroky „dostávat ven“ (*ibid.*). Hodnoticí systém projektu Demagog.cz svádí představitele projektu také k tvorbě již zmíněného „skóre“. Je otázkou, zda jsou bez studia odůvodnění hodnocení výroků pro čtenáře vždy srozumitelná. Na to se pokusím odpovědět detailní analýzou kategorizace výroků a jejich odůvodnění v kapitole 5.5.

Mezi kategoriemi na portále Demagog.cz ověřovatelům dlouhodobě chybí kategorie interně označovaná „navrch dobrý“ či „polopravda“, která by byla umístěna na středu pomyslného kontinua mezi pravdou a nepravdou, tedy která by označovala částečně pravdivý a částečně nepravdivý výrok (RsK1). K jejímu zavedení však zatím představitelé projektu Demagog.cz nepřistoupili. Při zaučení nováčků do ověřování podle koordinátora často vyvstává problém s vysvětlením kategorie *zavádějící* (ibid.) Při užití kategorie *zavádějící* je patrná snaha zpětně naplnit její definiční rysy. Z pozorované praxe vyplývá, že kategorie *pravda* a *nepravda* nejsou chápány dichotomicky. To ukáží na příkladech v kapitole 5.5.

### 3.2.9 Typy prováděného fact-checkingu

Fact-checking je v rámci projektu Demagog.cz prováděn pravidelně (v návaznosti na konkrétní pořady alespoň s týdenní periodicitou) i mimořádně (vzhledem k domácím politickým událostem), v této podobě je praktikován jako post-hoc, případně „živě“<sup>40</sup>, ve skutečnosti se ovšem jedná spíše o modifikovaný post-hoc fact-checking (o typech fact-checkingu viz oddíl 2.1.1).

Modifikovaný post-hoc fact-checking spočívá v tom, že výroky z politického komunkátu se vybírají okamžitě poté, co je politik proneš, a ověřování bezprostředně navazuje na jejich výběr. Tento typ fact-checkingu provádí portál Demagog.cz pouze výjimečně, zejména na zakázku masmédií. Výstupy těchto hodnocení jsou pak použity jako exkluzivní materiál nebo jako podklad pro tvorbu masmediálního obsahu. Projekt není na „živý“ fact-checking personálně ani technicky vybaven, tedy jeho představitelé se mu nemohou věnovat soustavně. Jeho nárazové provádění ale přispívá k zviditelnění projektu v masmédiích a k finanční podpoře jeho činnosti, takže jsou ho představitelé čas od času ochotni provozovat. „Živý“ fact-checking nebyl součástí mnou sledované kampaně, proto se budu věnovat jen jeho klasické podobě provozované na portále Demagog.cz.

### 3.2.10 Spolupráce projektu s masmédií

Svůj druhý uvedený účel, tedy jako podklad pro tvorbu masmediálního obsahu, „živý“ fact-checking splňoval v případě spolupráce s veřejnoprávními masmédií – Českou televizí

---

<sup>40</sup>Podle koordinátora je živý fact-checking u nás náročnější, protože na rozdíl od amerických fact-checkerů není k dispozici rozsáhlá databáze výroků, které se v diskuzi často opakují. O výrocích v tomto kontextu tedy nemluví jako o unikátních záznamech politických tvrzení, ale jako o položkách v sadě argumentů. Koordinátor používá označení výrok v obou těchto významech bez rozlišení běžně. Viz Křeč, L. Budeme politiky kontrolovat i na Facebooku a na Twitteru, vliv TV debat oslabil, říká šéf Demagog.cz. Aktuálně.cz. [Cit. 23. 11. 2020] Dostupné na: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/nerikame-kde-je-pravda-davame-ale-navod-proti-manipulacim-ri/~eb85ba6a89ab11e79e4a0025900fea04/>.

a Českým rozhlasem (RsK1). S Českou televizí, konkrétně s divizí Nová média pod vedením Pavlínou Kvapilové. Projekt Demagog.cz navázal spolupráci před prezidentskými volbami 2013, přičemž zadáním pro něj bylo, aby byly ověřovány výroky z debaty s prezidentskými kandidáty vysílané v hlavním vysílacím čase, výsledky ověřování prezentovány a kandidáti s nimi byli konfrontováni v pořadu Události, komentáře vysílaném jen o několik hodin později tentýž večer (ibid.). Výsledky ověřování se však do vysílání nakonec nedostaly, protože podle koordinátora „nebyla vůle vedení České televize, aby studentský projekt hodnotil prezidentské kandidáty“ (ibid.). S odstupem času ovšem koordinátor přiznal, že nedostatek důvěry ze strany České televize chápe, protože v té době projekt fungoval teprve půl roku (RsK2). Koordinátor tímto potvrzuje, že rozumí vysokým standardům pro výběr spolupracovníků veřejnoprávního masmédia.

Jiná situace nastala v případě spolupráce s Českým rozhlasem během voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR na podzim 2017. V rámci Českého rozhlasu byl z datových analytiků a některých seniorních politických analytiků vytvořen „fact-checkingový tým Českého rozhlasu“ a projekt Demagog.cz s ním byl dvakrát podroben srovnávací zkoušce ověřování (RsK2). Vzhledem ke svým četným zkušenostem s činností i logistickému zvládnutí procesu ověřování podle koordinátora projekt ve srovnání obstál jako lepší (ibid.) Styl, kterým rozhlasový tým fact-checking prováděl, se podle koordinátora však velmi lišil od stylu projektu Demagog.cz – kvůli omezenému prostoru ve vysílání byly cíleně hledány faktické chyby a různým stranám v diskuzi věnován vždy stejný prostor (ibid.). Nakonec si práci na fact-checkingu výroků z volebních speciálů rozdělili na půl, přičemž zástupci projektu Demagog.cz si dali jako podmínku, že chtějí ověřovat výroky představitelů politických stran, které mají reálnou šanci se dostat do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, aby bylo možné výstupy z ověřování publikovat na portále Demagog.cz jako celek (ibid.). Přepisy interview byly projektu Demagog.cz Českým rozhlasem poskytovány s předstihem před jejich vysíláním (ibid.). Koordinátor spolupráci ohodnotil jako úspěšnou, protože projektu přinesla pět týdnů v řadě vystoupení v živém vysílání v hlavním vysílacím čase a koordinátorovi pozvání do Dvaceti minut Radiožurnálu, kde byly výsledky ze společného fact-checkingu shrnuty (ibid.). Na prezidentskou kampaň bylo domluveno pokračování spolupráce (ibid.), nakonec se však nerealizovalo.

S Českým rozhlasem tvůrci Demagog.cz spolupracovali také na ověření některých faktů z knihy Andreje Babiše O čem sním, když zrovna spím (RsK2). Výsledky ověřování zazněly krátce ve vysílání Českého rozhlasu a zevrubně byly publikovány v podobě článku na serveru



iRozhlas.cz<sup>41</sup> (ibid.) V tomto případě se jednalo o spolupráci rovného s rovným, tým ověřovatelů pracoval po boku rozhlasových ověřovatelů. Díky tomuto vztahu se podařilo vytvořit delší než jen jednorázovou společnou aktivitu. Spolupráce s Českým rozhlasem také nebyla motivována finančním ziskem, ale pro projekt Demagog.cz byla otázkou prestiže. Veřejnoprávní masmédiá jsou pro projekt Demagog.cz žádoucím partnerem spolupráce a tvoří, jak shrnu v závěru práce, důležitou součást vztahu představitelů projektu k masmédiím jako celku.

Na „živém“ ověřování za účelem pořízení exkluzivního materiálu projekt Demagog.cz spolupracoval se serverem Aktuálně.cz a iDnes.cz – dvakrát před prezidentskou volbou a jednou před volbami do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2013 (RsK1). Ověřování z vybraného politického komunikátu jim bylo za úplatu poskytnuto exkluzivně a dříve, než by se objevilo na webové stránce Demagog.cz (ibid.).

Pravidelnou spolupráci projekt Demagog.cz navázal také se zpravodajským serverem iHNed.cz, v jehož rámci vedou členové projektu blog. Pomocí ověřených výroků v něm reagují na současnou veřejnou diskuzi, vybrané příspěvky z něho občas iHNed.cz uveřejňuje i na své hlavní stránce (RsK1).

Server Aktuálně.cz uveřejnil exkluzivně také výsledky vyhodnocení miniprojektu Demagog.cz Sliby Miloše Zemana po jeho druhém úspěšném zvolení v lednu 2018.<sup>42</sup> Miniprojekt je inspirován Obamametrem uveřejněným na Politifact.com.<sup>43</sup> Plnění slibů bylo monitorováno kontinuálně v průběhu celého prvního funkčního období prezidenta Miloše Zemana, v druhém ovšem miniprojekt již nepokračoval. Pro jeho účely byly upraveny hodnoticí kategorie na *splněné, průběžně plněné, porušené a nerealizované* (s procentuálním, nejen početním vyjádřením). Obdobné projekty se v zahraničí, např. v Austrálii, vyskytly i na vládní úrovni. Podle koordinátora však nemohou být sledovány sliby vlády, protože v našich podmínkách je obvykle postavena na koaličním půdorysu a bylo by obtížné z ověřování vyvozovat jakoukoliv odpovědnost (RsK1). Nicméně vzhledem k dobrým ohlasům na Sliby Miloše Zemana byly později sledovány i sliby Sobotkovy<sup>44</sup> a Babišovy vlády<sup>45</sup>.

---

<sup>41</sup>Klímová J., Tvrdoň J. Řada faktů, ale i dojmy, nepravdy a opsaný článek. Babišova kniha pod „rentgenem“, analytiků. iRozhlas.cz. [Cit. 2. 1. 2021] Dostupné na: [https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/rada-faktu-ale-i-dojmy-nepravdy-a-opsany-clanek-babisova-kniha-pod-rentgenem\\_1707311905\\_rez](https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/rada-faktu-ale-i-dojmy-nepravdy-a-opsany-clanek-babisova-kniha-pod-rentgenem_1707311905_rez).

<sup>42</sup>Zveřejňujeme velkou inventuru Zemanových slibů: Které slovo dané voličům dodržel? A jaké porušil? Aktuálně.cz. [Cit. 2. 1. 2021] Dostupné na: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/zverejnujeme-velkou-inventuru-zemanovych-slibu-ktere-slovo-d/r~9ebe8728ff6911e7adc2ac1f6b220ee8/>.

<sup>43</sup>Viz Obamameter. Politifact.com. [Cit. 2. 1. 2021] Dostupné na: <https://www.politifact.com/truth-o-meter/promises/obameter/?ruling=true>.

<sup>44</sup>Sliby Sobotkovy vlády. Demagog.cz. [Cit. 2. 1. 2021] Dostupné na: <https://demagog.cz/sliby/sobotkova-vlada>.

<sup>45</sup>Sliby vlády Andreje Babiše. Demagog.cz. [Cit. 2. 1. 2021] Dostupné na: <https://demagog.cz/sliby/druha-vlada-andreje-babise>.

Tyto případy sice pomáhají jméno projektu dostat více na oči veřejnosti, ale tím, že jde o spolupráci za úplatu, negativně ovlivňují nezávislost projektu. Je možné spekulovat, zda by některá z nabízených hodnocení vznikla, kdyby po nich nebyla poptávka ze strany komerčních masmédií. Koordinátor ji chápe jako způsob, jak mohou masmédiá dávat najevo, že jim na standardech žurnalistické práce, jejímiž nositeli podle koordinátora projekt Demagog.cz je, záleží.

Výstupy z ověřování se v masmédiích objevují nejen na základě konkrétní spolupráce, ale i proto, že o nich masmédiá sama referují. Portál Demagog.cz, včetně odkazů na politickou diskuzi s nově ověřenými výroky, zmiňuje podle koordinátora například často server Novinky.cz (RsK1). To oceňuje zejména z hlediska vlivu na návštěvnost webu, která byla v minulosti tak velká, že ho dokonce „shodila“ (ibid.).

Mezi příklady zájmu masmédií o výstupy z ověření koordinátor explicitně zmínil článek uveřejněný před volbami do Poslanecké sněmovny v říjnu 2013 v časopise Respekt<sup>46</sup> (RsK1), v němž byli vybraní politici konfrontováni s kategorizací svých výroků. Později přišla od časopisu také nabídka na psaní blogu (RsK2), několik výstupů bylo uveřejněno v rubrice Výrok dne. Na přípravu blogových příspěvků ovšem v běžném provozu podle koordinátora nezbyvá příliš času a problematické je podle něj také to, že cílová skupina časopisu je běžnými aktivitami projektu de facto pokryta (ibid.). Tento typ medializace přináší projektu přirozené zvýšení návštěvnosti, protože referování o portálu Demagog.cz vychází ze skutečného zájmu o výsledky práce portálu.

Koordinátor projektu vyjádřil překvapení, že se zatím fact-checkingu nezačala věnovat sama česká masmédiá, protože k tomu podle něj disponují potřebnými zdroji a proces ověřování si není obtížné osvojit (RsK1). Místo toho se podle něj spokojí s informací, že se dva politici neshodnou. Fact-checking tedy koordinátor chápe jako činnost, která je masmédiím vlastní, avšak ta česká se jí soustavně nevěnují, proto je třeba, aby poptávku po něm vyplnil portál Demagog.cz.

Koordinátor dodává, že bývá často tázán na možnost fact-checkingu masmédií (tzv. mediacheck), ale tyto nabídky členové projektu Demagog.cz odmítají, protože nenašli „styl, jakým by to šlo dělat“ (ibid.) (o několika pokusech více v kapitole 3.1.11). Koordinátor fact-checking nechápe pouze jako zpětnou vazbu na práci, ale jako způsob, jak mít pod kontrolou, že politici vykonávají svůj mandát tak, jak se ho vykonávat zavázali. Proto není mediálnímu fact-checkingu v rámci projektu věnována systematická pozornost.

---

<sup>46</sup>Lhal jsem, ale mám pravdu. A média to spletla. Respekt.cz. [Cit. 2. 1. 2021] Dostupné na: <https://www.respekt.cz/fokus/lhal-jsem-ale-mam-pravdu-a-media-to-spletla>.

Koordinátor upozorňuje, že v souvislosti s projektem Demagog.cz se v masmédiích často objevuje spojení „Demagog a demagog“ či „kdo hlídá hlídače“ (RsK1). Název projektu nevidí vzhledem k jeho významu jako záminku k obdobným komentářům. Byl totiž převzat, tudíž nebyl věcí volby. Uvědomuje si, že vliv projektu na české veřejné mínění je minimální (ibid.). Aby se zvýšil, musely by se výstupy z jejich práce pravidelně dostávat do celostátních masmédií, a to se jim podle něj zatím daří jen částečně (ibid.). Na druhou stranu hodnotí jako pozitivní skutečnost, že se do masmédií dostávají, aniž by jim museli posílat tiskové zprávy (ačkoliv tyto tendence na počátku fungování portálu Demagog.cz podle něj přítomny byly) (ibid.). Jejich výstupy jsou masmédiím vyhledávané proto, že si chtějí „zjednodušit práci“ (ibid.). Na míře „průniku“ výstupů portálu Demagog.cz do masmédií se podle koordinátora pozitivně podepsalo jeho přesunutí do hlavního města, protože v Praze se osobně setkává s novináři, s nimiž se zná ze sociální sítě Twitter (ibid.) Koordinátor řekl: „Ono se to nezdá, ale proto mají ty tisíce a tisíce mediálních výstupů nevyčísitelnou hodnotu, protože znám každého novináře v Čechách dvakrát (...) Co jsem v Praze, tak jsme měli více výstupů v České televizi než kdy předtím.“ (ibid.) Cílem projektu je tedy se svými výstupy dostávat více do masmédií, ovšem nikoliv, jak koordinátor uvádí, za cenu jejich bulvarizace (ibid.). Koordinátor projektu, s nímž jsem během výzkumu spolupracovala, projekt Demagog.cz opustil na podzim 2018 a stal se novinářem v soukromém masmédiu, od té doby se na jeho pozici vyměnilo několik osob, v současnosti projekt řídí jeho bývalý metodolog (o organizaci práce a jednotlivých pozicích více v další kapitole). Medializace projektu je v očích koordinátora důležitou součástí jeho efektu, ale mělo by jí být dosaženo hlavně přirozenou poptávkou po výsledcích fact-checkingu, a to i za cenu, že projekt de facto odvádí část práce za masmédiá. Kvůli budování jména v masmédiích považuje za důležité pěstovat osobní kontakty s novináři.

Jak bylo naznačeno již v úvodu této práce, masmédiá často zaměňují kategorii *nepravda* za lež, což odrážejí mnohé jejich články.<sup>47</sup> Podle koordinátora se však portál Demagog.cz nevyjadřuje k prolhanosti politiků (nechtějí se prezentovat jako soudce na ose mezi dobrem a zlem) ani nesestavují žádné statistiky či žebříčky, které by se k prolhanosti vztahovaly (RsK1). Úmysl vyřknout nepravdu podle něj v rámci projektu Demagog.cz není posuzován, proto se v kategorii mohou objevit výroky, které jsou výsledkem mystifikace, stejně jako pouze špatné interpretace (ibid.) Koordinátor je přesvědčen, že projekt nehodnotí úmysly politiků, v následné analýze v kapitole 5.5 ověřím, zda tomu tak skutečně je.

---

<sup>47</sup>Např. Demagog: Zeman si v debatě častěji vymýšlel, na BIS se zasekl i Drahoš. iDnes.cz. [Cit. 2. 1. 2021] Dostupné na: [https://www.idnes.cz/volby/debata-zeman-drahos-demagog-vyroky.A180124\\_093343\\_domaci\\_hell](https://www.idnes.cz/volby/debata-zeman-drahos-demagog-vyroky.A180124_093343_domaci_hell).

### 3.2.11 Reakce politiků na ověřované výroky

Politici na ověřování nereagují jen skrze masmédiá, do interakce s představiteli projektu přicházejí nezdědka i přímo (v průběhu mého rozhovoru s koordinátorem mu přišla SMS zpráva od představitelů ODS k ověřeným výroky předsedy strany Petra Fialy). Na kategorizované výroky reagují jednotliví politici nebo celé politické strany či instituce. Jako příklad prvního typu interakce koordinátor uvedl, že senátor Miloš Vystrčil do telefonu na jeho kolegyni-expertku křičel za nepravdivé hodnocení jeho výroku. Na hodnocení výroků svého vedoucího, bývalého ministra financí Andreje Babiše zareagovalo také např. Ministerstvo financí ČR, které zástupce portálu Demagog.cz pozvalo na osobní schůzku s ministrem. Na té jim vysvětloval své výroky a přemlouval je pro vstup do politiky (RsK1). Často se podle koordinátora jedná o snahu vysvětlit, jak to daný politik myslel, když daný výrok vyřkl, případně na výrok „naroubovat“ dostupné statistiky či je „ohnout“ tak, aby výroky odpovídaly (ibid.). Od poslanců Chovance a Haška dostal portál Demagog.cz dokonce nabídku na školení o správném vystupování v masmédiích, kterou ovšem jeho představitelé odmítli (ibid.). Vzhledem k tomu, že koordinátor projektu prohlašuje, že úmysly politiků nejsou při hodnocení brány v potaz, nemůže mít jejich vysvětlení samotným politikem vliv na změnu hodnocení. Té nemůže být dosaženo ani upozorněním politiků na výběr špatného zdroje pro ověření výroku, protože v rámci ověřování by mělo dojít k identifikování toho primárního. Možnosti politiků změnit výsledek hodnocení jsou tedy velmi limitované.

V rámci ověřovacího procesu na portále Demagog.cz se politici neoslovují příliš často (v souvislosti s výše uváděným primárním zdrojem), spíše na základě svobodného přístupu k informacím dochází k ověřování faktů na úrovni politické strany a ministerstev jako celků (RsK1). Podle koordinátora mají tyto instituce často zájem, aby jejich vyjádření zaznělo, málokdy je podle něj ovšem pro kategorizaci výroku rozhodující a často není v odůvodnění vůbec použito (ibid.). Zpětná vazba na hodnocení projektu může vést k rekatégorizaci výroku jen tehdy, pokud byla učiněna zjevná chyba z hlediska postupu ověřování, v ostatních případech může odůvodnění výroku v zájmu vyváženosti pouze doplnit. Podrobněji to popíši v kapitole 5.6.

V ojedinělých případech politici kategorizaci na portále Demagog.cz dokonce používají v argumentaci proti svým politickým soupeřům. To se stalo také mimo jiné během v tomto výzkumu sledované prezidentské kampaně. Prezident Miloš Zeman v pořadu Prezidentský duel – finále 25. ledna 2018 argumentoval na základě výroku ověřeného portálem Demagog.cz, že výrok jeho protikandidáta Jiřího Drahoše o tom, že jeho vláda rozhodla o přijetí 5000 uprchlíků z bývalé Jugoslávie, je nepravdivý. Uvedl: „Mě na to upozornil server Demagog.cz, který

upozornil, že váš výrok byl nepravdivý.“ Tento výrok byl do ověřování také zahrnut, ačkoliv jeho pravdivost nemusel koordinátor ověřovat, chtěl jeho výběrem jen upozornit na to, jak prezident projekt medializoval. Odkazování politiků v pozitivním slova smyslu na výsledky hodnocení je podle koordinátora nejcennějším prvkem medializace projektu, protože jeho potřebnost vyjadřují i ti, které projekt hodnotí.

Na rozdíl od kontaktu s novináři, kteří o ověřených výrociích referují (viz dále), o setkání s politiky, kteří je pronášejí, koordinátor neusiluje (RsK1). Jeho cílem je totiž vyvarovat se jejich hodnocení, k čemuž se podle něj členové portálu Demagog.cz uchylují výhradně jen ve speciálních silvestrovských vydáních svých webových příspěvků. Webová stránka projektu Demagog.cz ovšem nabízí i sekci Komentáře<sup>48</sup>. Koordinátor pravidelně publikoval své názorové příspěvky na svém blogu na Aktuálně.cz a byl častým hostem satirického pořadu Jindřicha Šídlu na webovém portálu Seznam Zprávy Šťastné pondělí (mimo jiné ve speciální rubrice Pan Jan a výrok týdne). Zatímco osobní setkávání s novináři koordinátor chápe jako jeden ze způsobů, jak medializovat výsledky práce projektu, osobní setkávání s politiky by mohlo být chápáno jako způsob, jak ovlivnit výsledky hodnocení. Považuje ho tedy jako nežádoucí. Jak pěstování či nepěstování vztahů s těmito subjekty zapadá do celkového obrazu budování pozice projektu na veřejnosti, uvedu v závěru.

### 3.2.12 Ověřování výroků jiných subjektů než politiků

Ačkoliv jsou politici primárními autory ověřovaných výroků, ve dvou případech byly na portále Demagog.cz ověřovány i výroky jiných účastníků debaty. Jedním z případů byl Václav Moravec z Otázek Václava Moravce (9. února 2014). Podle koordinátora se ukázalo, že byl na diskuzi dobře fakticky vybaven (RsK1): z pořadu bylo vybráno 26 jeho výroků, přičemž 24 bylo pravdivých, 1 zavádějící a 1 neověřitelný. Postup výběru jeho výroků byl totožný jako v případě výběru výroků k ověřování z pořadu jako celku (podrobněji viz kapitola 5.1).

Druhým případem, kdy portál Demagog.cz ověřoval výroky jiných osob než politiků, byl pořad Máte slovo. Kromě moderátorky Jílkové v něm byly ověřovány výroky expertních hostů, známých osobností i zástupců z řad veřejnosti. Jednalo se o pokus o novou koncepci ověřování, která by se zaměřila na nejpalčivější témata veřejné diskuze bez ohledu na rozlišování, kdo výroky pronesl (RsK1). Motivací pro ověřování výroků z tohoto politického komunikátu byla jeho vysoká sledovanost i u jiných skupin než typických diváků politických debat (ibid.). Ověřování výroků bylo jednou doplněno také přehledem argumentačních faulů, které

---

<sup>48</sup>Viz Komentáře. Demagog.cz. [Cit. 2. 1. 2021] Dostupné na: <https://demagog.cz/komentare>.

v pořadu zazněly<sup>49</sup>. Po několika výstupech z pořadu Máte slovo! se ale od této koncepce upustilo, protože ověřování výroků nezapadalo do koncepce webové stránky projektu Demagog.cz postavené na politických představitelích (RsK2). Hodnocení výroků moderátorů se po několika pokusech ukázalo jako bezúčelné – buď jsou totiž na debatu připraveni (mimo jiné) i díky svému týmu rešeršistů, nebo se užíváním nepravdivých a zavádějících tvrzení de facto nedopouští ničeho, za co by se museli zodpovídat, pouze splňují zakázku: dávají svým hostům prostor pro vyvrácení jejich tvrzení a zvyšují sledovanost svého pořadu. Dokládá to tedy tvrzení nabídnuté výše, že hodnocení masmédií nezapadá do hlavního cíle projektu, a to dohnat k odpovědnosti volené politiky za naplňování jejich mandátu.

### 3.2.13 Transformace projektu ve prospěch ověřování výroků ze sociálních sítí

Ojedinelé výroky ze sociálních sítí byly na portále Demagog.cz ověřovány od samého začátku, od podzimu 2017 bylo plánem projektu kontinuálně sledovat výroky politiků na sociálních sítích (RsK2), nakonec k tomu však nedošlo. Mimo jiné i proto, že na sítích je třeba zvolit selektivnější přístup, protože zde chybí korektiv v podobě moderátorů a novinářů tradičních masmédií<sup>50</sup> (ibid.).

V květnu 2020 se projekt zapojil do sítě nezávislých partnerů podílejících se na ověřování vybraného obsahu na Facebooku. Placená spolupráce spočívá v tom, že v případě nepravdivého či zavádějícího výroku na Facebooku budou návštěvníci sítě na tuto skutečnost upozorněni a odkázáni na detaily ověřeného výroku na portále Demagog.cz<sup>51</sup>. Omezuje se ovšem pouze na obsah, který je politiky sdílen nebo jinak převzat, nikoliv na vlastní nepravdivá a zavádějící politická prohlášení (ibid.), které Facebook nechce s odkazem na princip svobody slova ověřovat. Právě kvůli tomu, že se portál Demagog.cz zaměřuje na ověřování výroků politiků, spolupráci nejprve nevyhledával, čeští zástupci Facebooku ovšem tvůrce projektu Demagog.cz přesvědčili, že prostor pro jejich ověřování obsahu na Facebooku existuje<sup>52</sup>. Navíc výběr konkrétního obsahu z tohoto typu příspěvků ponechali na představitelích portálu Demagog.cz (ibid.). Kvůli ověřování obsahu sociálních sítí se projekt jako celek musel do značné míry

---

<sup>49</sup>Kotel nepravd, faulů a překřikování. Demagog.cz. [Cit. 2. 1. 2021] Dostupné na: <https://demagog.cz/dis-kuze/kotel-nepravd-faulu-a-prekrikovani>.

<sup>50</sup>Křeč, L. Budeme politiky kontrolovat i na Facebooku a na Twitteru, vliv TV debat oslabuje, říká šéf Demagog.cz. Aktuálně.cz. [Cit. 2. 1. 2021] Dostupné na: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/nerikame-kde-je-pravda-davame-ale-navod-proti-manipulacim-ri/~eb85ba6a89ab11e79e4a0025900fea04/>.

<sup>51</sup>Viz Spolupráce s Facebookem. Demagog.cz. [Cit. 2. 1. 2021] Dostupné na: <https://demagog.cz/spoluprace-s-facebookem>.

<sup>52</sup>Lederer, B. Facebook bude spolupracovat s projektem Demagog.cz. Hodlají odhalovat bludy českých politiků. iHNed.cz. [Cit. 2. 1. 2021] Dostupné na: <https://archiv.ihned.cz/c1-66770210-facebook-bude-spolupracovat-s-projektem-demagog-cz-hodlaji-odhalovat-bludy-ceskych-politiku>.

transformovat, musela být upravena také jeho metodika. Cílem tohoto vývoje projektu je oslovit větší počet lidí, zejména z těch skupin obyvatel, které by primárně výstupy z portálu Demagog.cz nevyhledávali, tvůrci projektu to upřesňují přímo na stránkách portálu Demagog.cz: „V Demagogu si vždycky klademe otázku, k jakým čtenářům se naše práce dostane. Když Facebook upozorní své uživatele při sdílení a zhlížení nepravdivého obsahu, dostane se takové upozornění k velkému počtu lidí. Uvidí ho i ta skupina, která se nezajímá o politiku tolik jako naši skalní fanoušci a je zvláště zranitelná vůči nepravdivým a zavádějícím informacím. Facebook tak může přímo informovat lidi, které je pro nás těžké oslovit.“<sup>53</sup>. Část veřejnosti však v tomto kroku spatřuje nabíhání alibistické snaze amerického gigantu zakrýt mnohem hlubší problémy spojené s jejím provozem<sup>54</sup>. Činnost projektu Demagog.cz na sociálních sítích byla a stále zůstává vysoce selektivní. Spolupráce s Facebookem u části veřejnosti dobré jméno projektu poškodila, protože kvůli ní bylo třeba rozšířit předmět ověřování z vlastních výroků politiků na výroky sdílené politiky. Této oblasti by bylo zajímavé se věnovat v dalším výzkumu, protože si vyžádala rozsáhlou modifikaci metod fact-checkingu uplatňovaných v rámci projektu.

---

<sup>53</sup>Demagog bude fact-checkovat obsah na Facebooku. Demagog.cz. [Cit. 2. 1. 2021] Dostupné na: <https://demagog.cz/diskuze/demagog-cz-bude>.

<sup>54</sup>Jetmar, J. Demagog slouží jako PR alibistického Facebooku. Mediar.cz. [Cit. 2. 1. 2021] Dostupné na: <https://www.mediar.cz/demagog-slouzi-jako-pr-alibistickeho-facebooku/>.

### 3.3 Podoba výstupů hodnocení

#### 3.3.1 Prezentace výstupů hodnocení na sociálních sítích

Na nově kategorizované výroky představitelů portálu Demagog.cz upozorňují primárně prostřednictvím sociálních sítí, konkrétně profilu webu Demagog.cz na Facebooku a Twitteru. V současnosti je na obou sociálních sítích sdílen více méně stejný obsah s tím, že je zprostředkován různým uživatelským skupinám. V době sledované prezidentské kampaně byly ovšem příspěvky odkazující na hodnocení umístěovány pouze na Facebook. K prostudování odůvodnění představitelů webu vyzývají ve dvou základních typech příspěvků – první je založený na jednom vybraném výroku, druhý na výsledcích hodnocení celého politického komunikátu.

První z nich představuje grafika pracovně označovaná jako „výrok“. Jedná se o grafické zpracování vybraného hodnoceného výroku s označením vybraného hodnocení, portrétní fotografií autora výroku (případně jeho politickou afiliací), interním názvem politického komunikátu, z něhož výrok pochází, a logem webu. Cílem tohoto typu příspěvku je čtenáře výrokem přitáhnout nejen ke studiu odůvodnění vybraného výroku, ale i dalších výroků vybraných ze stejného politického komunikátu. Pro účely grafického zpracování bývají vybírány kratší výroky, případně jsou zkracovány, což může být podnětem pro rozpoutání diskuze o zkreslení jejich významu v komentářové sekci příspěvku (viz dále).

Jaké výroky se pro tento účel vybírají? Mohou, ale nemusejí prolínat s kategorií „důležité“ výroky, které jsou vždy umístěny na předních místech ve výčtu výroků na webové stránce daného politického komunikátu a barevně zvýrazněny (mechanismus jejich výběru popsany níže je ale obdobný). Na rozdíl od důležitých výroků by měly být výroky vybírané pro účely propagace na Facebooku rozsahem krátké a z několika výroků zastoupených politiků je třeba vybrat vždy pouze jeden.

Jaká byla kritéria pro jejich výběr v rámci propagace práce projektu Demagog.cz během prezidentské kampaně na sociálních sítích? Výrok může přinášet z úst politika nějakou nečekanou nebo nečekaně přímě formulovanou informaci (1) nebo v něm může být zmíněn fakt, který ve výroci portálu Demagog.cz dosud v rámci kampaně explicitně nezazněl (2), případně je formulován tak, že pregnantně popisuje politickou realitu (3) či (což je pro sledovanou prezidentskou kampaň typické) trefně vystihuje rozdíl v postojích jednotlivých kandidátů (4).

- (1) „Ve vyloučených lokalitách (v západní Evropě), v těch no-go zónách, platí duální právo. Platí tam některé prvky rodinného práva a práva šaría.“ (Mirek Topolánek, PDnK)
- (2) „BIS vydala prohlášení, kde konstatuje, že k žádnému ovlivňování sněmovních voleb zahraničními rozvědkami nedošlo.“ (Miloš Zeman, VánPo-Z)



- (3) „Člověk, který tenkrát (1989) byl v těch zásahových jednotkách, tak najednou je navrhován na funkci vedoucího komise pro kontrolu Generální inspekce bezpečnostních sborů.“ (Michal Horáček, DS-Ho:Hy)
- (4) „Já jsem myslím jediný, který nechce zásadně přijímat euro.“ (Petr Hannig, DS-Ha:Hy)

Formálně shodně vypadající grafiku jako u tohoto typu příspěvku zástupci Demagog.cz využívají také k jinému než propagačnímu účelu, k identifikování se s demokratickou tradicí politiky, konkrétně k připomenutí výročí významných událostí nebo slavných osobností spojených s politikou nebo aktivistů bojující za svobodu slova. Např. v průběhu prezidentské kampaně byl 16. ledna 2018 uveřejněn příspěvek s výrokem Jana Palacha: „Člověk musí bojovat proti zlu, na které právě stačí.“ K žádnému skutečnému ověřování a kategorizaci u výroku ovšem nedochází. Účel tohoto typu příspěvku je osvětlen v jeho textové části: „Jan Palach se zapálil 16. ledna 1969 kolem 13:30 na Václavském náměstí, když mu bylo pouhých dvacet let. Uctěte spolu s námi jeho památku, protože každý z nás je živá pochodeň.“

V některých situacích jsou také vybrány dva výroky od dvou různých účastníků debaty, které vyjadřují protichůdný postoj. V prezidentské kampani ovšem tento typ příspěvku využit nebyl.

Dalším typem příspěvku, který má upoutat na nově zveřejněná hodnocení výroků z vybraného politického komunikátu jako celek, je příspěvek, který je na portále Demagog.cz oficiálně pojmenován jako „zhodnocení“, ale v komunikaci s koordinátorem portálu byl často označován jako „skóre“. Grafika kromě loga projektu a oficiálního názvu typu příspěvku obsahuje rovněž interní název vybraného politického komunikátu, případně název pořadu, v jehož rámci byl vysílán, nebo masmédiu, na jehož platformě byl uveřejněn. Dále tvoří jeho integrální součást portrétní fotografie politika či politiků účastnících se pořadu (včetně jejich stranické afiliace) a symboly jednotlivých kategorií s počty výroků, kterým byla v rámci daného politického komunikátu kategorie udělena. Příspěvek doplňuje plaketa s nápisem „ověřeno“. Kromě „skóre“ pro daný politický komunikát jsou uveřejňovány i „skórovací“ přehledy za celou kampaň či pořady, kterých se účastnili všichni kandidáti (např. Prezidentské interview České televize).

Koordinátor nechápe tento typ příspěvku jako způsob, jak politiky poměřovat z hlediska počtu různě kategorizovaných výroků, protože v případě nepravdy se nemusí jednat o lži, nýbrž o pouhé omyly, ale spíše o způsob, který má čtenáře přitáhnout k bližšímu studiu odůvodnění kategorizovaných výroků (RsK2). Výše naznačenou čtenářskou zkratku vůbec nepřipouští, ačkoliv se opakovaně mezi komentáři k příspěvkům na sociálních sítích objevují hodnocení typu

„docela dobrý skóre“ i konkrétní připomínky k tomuto typu příspěvku. Např. jeden z čtenářů napsal pod příspěvek uveřejněný 22. ledna 2018 následující komentář: „Vaše kvalitativní hodnocení odpovědí je pro daný účel téměř nepoužitelné a na to navazující kvantitativní hodnocení neprůkazné.“ Zástupce projektu Demagog.cz odpověděl, že čtenáři děkuje za jeho názor a že se organizace nad obsahem jeho příspěvku zamyslí. Jindy odpovídá konkrétněji, jako například v komentáři pod příspěvkem uveřejněným 11. ledna 2018: „Opakovaně čtenáře nabádáme a vedeme k tomu, aby si analýzy četli a nedívali se jen na skóre, nicméně sami uznáváme, že jsou občas velmi obsáhlé.“ Zástupci portálu Demagog.cz na sociálních sítích také odpovídali na otázku týkající se náhrady „skórovacího“ řešení koláčovými grafy, které používá k prezentaci svých výstupů organizace Demagog.sk. Pod příspěvkem z 13. ledna 2018 nabídl zástupce portálu Demagog.cz odpověď: „Myslíme, že to v případě našeho projektu navádí ke srovnání nesrovnatelných věcí. Každý jeden výrok má např. kvůli svému obsahu jinou relevanci a jinou faktickou hodnotu. U některých politiků jsou navíc malé vzorky výroků, kvůli čemuž by taky docházelo ke zkreslení a nemůžeme to tak dělat jen u některých, kteří řeknou výroků víc.“

Uveřejněním příspěvku propagujícího hodnocení tak působení představitelů portálu Demagog.cz na Facebooku nekončí. Komentáře k nim soustavně pročítají a na vybrané z nich reagují. Z komentářů také občas vyvstává podnět pro opravu nebo doplnění výroku (o tom více v kapitole 5.6).

V komentářích zástupce portálu Demagog.cz vysvětluje, proč byl výrok hodnocen tak, jak byl. Např. na výrok (5) prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše z jeho Rozhovoru pro MF Dnes (RMFD-D) pod příspěvkem z 11. ledna 2018 upozorňujícím na zveřejnění kategorizovaných výroků jeden z uživatelů Facebooku zareagoval: „Proč hodnotíte výrok o Kleindienstovi jako neověřitelný? Sami tam píšete ‚konkrétní spolupráce v kauze Rath nebyla prokázána‘. Předpokládám, že se mluví o soudním verdiktu, tedy pokud se neprokázala spolupráce, pak to je pravdivé. Já myslel, že neověřitelný výrok hodnotíte tehdy, kdy nelze nijak fakt ověřit. Ale v tomto případě byl fakt ověřený soudem.“ Zástupce portálu Demagog.cz na to odpovídá: „Jiří Drahoš ale neříká, že Jakub Kleindienst spolu s Davidem Rathem nespáchal trestný čin. Říká, že spolu nikdy nespolupracovali. Skutečnost, že J. Kleindienst nebyl trestně stíhán, ještě neznamená, že spolu nemohli spolupracovat v mezích zákona. Soud přezkoumává v kauze Davida Ratha relativně úzký případ, kdežto toto vyjádření je velmi obecné, tudíž ze závěru soudu nelze vyvodit závěr pro obecné tvrzení o tom, zda spolu spolupracovali, či nespolupracovali.“ Dotazující kvituje: „Už rozumím, díky.“

- (5) „MF DNES: Jak byste reagoval, kdyby se zaměřil na vašeho spolupracovníka, o kterém se v minulosti psalo v souvislosti s kontroverzními obchody, a řekl: Pane Drahoši, vy spolupracujete s člověkem, který byl namočený do obchodů s Davidem Rathem. To vám, jako ‚panu čistému‘, přijde v pořádku?“

Jiří DRAHOŠ: To na mě nic zásadnějšího nemáte, pane Zemane? To je takové jedna paní povídala. Víte vůbec, o čem mluvíte?

MF DNES: Davida Ratha chytili s krabicí od vína plnou peněz, to vám přijde málo?

Jiří DRAHOŠ: Ale my nemluvíme o Davidu Rathovi, ale o Jakubu Kleindienstovi a ten nikdy s Davidem Rathem nespolečně pracoval.“

Kromě objasňování logiky hodnocení se představitelé portálu Demagog.cz nevyhýbají ani dotazům týkajícím se metodiky portálu i některých postupů, které při práci s výroky používají. Např. základní princip ověřování „všech“ faktických výroků vysvětlují v komentáři pod příspěvkem uveřejněným 22. ledna takto: „Metodika je neúprosná. Ověřujeme všechny faktické výroky, abychom nemohli vybírat, což je vždycky subjektivní. Vy si pak vyberete z nich ty, které jsou pro vás důležité.“ Zcela v tomto případě opomíjí skutečnost, že sami některé výroky jako „důležité“ již vybírají.

Dále se v příspěvku z 11. ledna 2018 věnují například tomu, proč nejsou výroky označovány určitými tagy, aby bylo možné si vyfiltrovat výroky na základě individuální důležitosti: „K tagům, zkoušeli jsme ze začátku označovat jimi výroky (ekonomika, EU, zemědělství atd.), nicméně zjistili jsme, že valnou většinu výroků takto nejde zaškátnout a mají přesah do dvou či několika témat, často rovnocenně – (ne)fungování EU politik ukazuje na nějakém zemědělském jevu či nařízení atp.“ Svým čtenářům také takto vysvětlují, proč některý z výroků do výběru nezahrnuli. Např. u příspěvku z 26. ledna se objevily v komentářích dotazy, proč do hodnocení nebylo jako výrok vybráno tvrzení Jiřího Drahoše z Prezidentského duelu české televize (PD-ČT), v němž říká, že bezpečnostní prověrku musí mít na Hradě každá druhá sekretářka. Na tyto opakované výtky uvedli: „Výrok jsme po analýze našeho expertního týmu nezařadili, neboť se jednalo pouze o bonmot, rétorickou figuru/nadsázku.“

K propagaci výstupů hodnocení na sociálních sítích se tedy užívá několik typů příspěvků – nejčastěji má čtenáře k podrobnějšímu studiu kategorizovaných výroků upoutat vybraný výrok nebo „skóre“ politiků v podobě přehledu počtu výroků hodnocených jednotlivými kategoriemi. Představitelé Demagog.cz si uvědomují limity „skóre“, ale stále ho považují za jednu z nejlepších možností propagace hodnocení politického komunikátu jako celku. Prezentace uveřejněných kategorizovaných výroků je přizpůsobena cílové skupině na sociálních sítích – mladým lidem zajímajícím se o současnou českou politiku. V komentářové sekci příspěvků

na sociálních sítích v zájmu transparentnosti představitelé Demagog.cz diskutují o oprávněnosti hodnocení výroků, použité metodice a dalších otázkách spojených s provozem portálu.

### 3.3.2 Prezentace výstupů z hodnocení na webové stránce projektu

Na výroky může být na sociálních sítích odkazováno buď přímo, ovšem trvalý odkaz na jednotlivé výroky byl zaveden až poměrně nedávno po konání prezidentské kampaně, nebo prostřednictvím odkazu na stránku věnovanou politickému komunikátu, z něhož byl výrok vybrán.

Návštěvníci portálu Demagog.cz přicházejí na stránky nejčastěji skrze tyto odkazy přes sociální sítě (RsK2) odkazem na stránku hodnoceného politického komunikátu, případně rovnou kategorizovaného výroku, ale mohou si hodnocení vyhledat samozřejmě i přes hlavní stránku projektu. Politické komunikáty, jejichž výroky byly podrobeny hodnocení, jsou na ní řazeny chronologicky od nejnovějších s tím, že nejnovějšímu je věnován největší prostor hned pod hlavičkou webu.

U každého politického komunikátu je fotografie (ilustrační či nikoliv) doplněná plakétou s claimem „ověřeno“. Napravo je uveden interní název politického komunikátu, pod ním opět claim „ověřeno“ a jakási varianta novinového domicilu (název pořadu, v němž výrok zazněl, případně stanice či média, kde byl vysílán či uveřejněn) doplněného o datum uveřejnění či vysílání pořadu. Za pomlčkou poté následuje perex s proklikem na stránky s vybranými výroky. Napravo je přidána malá portrétní fotografie politika či politiků, kteří jsou autory výroků.

Z formálního hlediska je prezentace na webové stránce o poznání formálnější než na sociálních sítích. Např. debata z 2. kola prezidentské volby Česko hledá prezidenta byla na Facebooku 24. ledna 2018 propagována následujícím příspěvkem: „Chtěli jste to a máte to mít. Včerejší debata na TV Prima byla plná emocí, my místo potleskometrů přinášíme jako vždy fakta, zdroje a vysvětlení. K odůvodněním tudy, prosím.“ Následoval hypertextový odkaz na stránku věnovanou hodnocenému politickému komunikátu na stránce portálu Demagog.cz, v jejímž perexu stálo: „Prezidentský duel na TV Prima byl, jak ostatně stanice avizovala, v mnoha ohledech nestandardní. Mimo jiné jsme měli poprvé možnost vidět oba kandidáty ve vzájemném předvolebním klání. A i když některé výroky již znáte z našich předchozích analýz, přišla řeč i na nová témata a některé poněkud osobní otázky. Studio bylo nabitě emocemi, takže doufáme, že naše ověření diskuze a fakta, které v něm přinášíme, ve vás vzbudí alespoň podobně silné dojmy a pocity.“

Tato stránka je uvedena interním názvem politického komunikátu (ten se může od jeho skutečného názvu lišit, viz kapitola 3.4) a krátkým úvodním odstavcem vybízejícím k přečtení

hlavního textu (v žurnalistice nazývaným perex), který sestavuje koordinátor projektu. Následuje claim „ověřili jsme“ a poté zkrácený odkaz na politický komunikát (jeho název, datum jeho uveřejnění či vysílání, moderátor pořadu, případně odkaz na jeho záznam).

Dále je stránka rozdělena na dva sloupce. V levém sloupci jsou umístěny malé portrétní fotografie politiků s jejich jmény a symboly pro jednotlivé kategorie. Kliknutím na ně je možné vyfiltrovat z celkového znění jen takto kategorizované výroky daného politika. V pravém sloupci je opět portrétní fotografie politika, v bublině vedle ní vybraný výrok a pod ním symbol a název zvolené kategorie. Zájemce může zvolit možnost „zobrazit odůvodnění“ (po kliknutí na ni se rozbalí text odůvodnění a odkaz se změní na „skrýt odůvodnění“, který umožňuje opětovné skrytí odůvodnění) a zcela napravo odkaz na konkrétní výrok, tzv. „trvalý odkaz“ (po kliknutí na něj se zobrazí samostatná stránka vybraného výroku).

Co se týče obsahové části, ověřené výroky z vybraných politických komunikátů nejsou jedinou náplní webové stránky projektu. Podobně jako tradiční masmédiá ji jako objektivní zpravodajství oddělují od rubriky Komentářů, v níž se představitelé projektu vyjadřují k politickým tématům či otázkám spojených s šířením dezinformací (tomuto tématu jsem se věnovala podrobněji v kapitole 3.1).

Prezentace výstupů na webu projektu má na rozdíl od té na sociálních sítích formálnější podobu a vykazuje více znaků tradiční žurnalistiky.

### 3.4 Organizace práce na portále Demagog.cz

#### 3.4.1 Experti a jejich kontrolní role při ověřování

Páteř organizace Demagog tvoří tzv. experti (RsK1), tedy odborníci na jednotlivé oblasti politiky – domácí a zahraniční politiku, zejména tu související s Evropskou unií, a hospodářskou politiku (ekonomiku). V době, kdy jsem začala pracovat na výzkumu, byli experti portálu Demagog.cz rozděleni do tří skupin (ibid.). Kromě domácí politiky a ekonomiky tehdy ve veřejné debatě rezonovalo téma migrace, proto byla doplněna ještě tato podskupina zahraniční politiky. Expertní pozici v ní zajišťovala dobrovolnice z Člověka v tísní, která se sama přihlásila, že by chtěla s projektem Demagog.cz spolupracovat (ibid.). S ubývajícím migračními tématy se ovšem tato pozice stávala stále méně využívanou. Těsně před prezidentskou kampaní sledovanou ve výzkumu se na projektu podíleli čtyři experti – jeden odborník na právo, socioložka specializující se na výzkumy veřejného mínění, politolog zaměřující se na evropskou politiku a odborník na domácí politiku v osobě koordinátora samotného (RsK2).

Úkolem experta je zkontrolovat, zda je ověřen každý fakt ve výroku a jeho ověření je úplné a správné. Pokud tomu tak není, vrací ho k dalšímu ověření (RsK1). Expert může také sám fakta ověřovat a velice často to podle koordinátora dělá, obzvláště když se jedná o jemu blízké téma (ibid.). Sám koordinátor uvádí, že on odůvodnění obvykle rozšiřuje, protože mu nepřijde dostatečné, zároveň se však snaží, aby jeho délka neodradila od přečtení (ibid.). Ověřený výrok vždy kontrolují alespoň dva experti, takže podle koordinátora existuje pouze „promise procenta“ případů<sup>55</sup>, že výrok nebude ověřen správně (VSsK2). Experti komentují ověřování jednak přímo v administrativním systému, jednak ke vzájemné komunikaci využívají vlastního kanálu v rámci služby Messenger společnosti Facebook (ibid.). Z následné analýzy v 5. oddílu této práce jasně vyplývá, na čem je založena jejich legitimita.

#### 3.4.2 Koordinátor jako klíčová postava projektu

V čele expertů portálu Demagog.cz stojí koordinátor projektu, který nejen – jak vyplývá z názvu jeho pozice – koordinuje aktivity projektu. Vybírá výroky, přiděluje je k ověření, ale také prezentuje projekt na veřejnosti a je jeho kontaktní osobou. Právě z důvodu jeho klíčové pozice v projektu jsem se na sledování jeho práce zaměřila. Koordinátor se jako jediný věnuje práci pro projekt Demagog.cz na plný úvazek (RsK1). Sám o sobě řekl, že spolupráce s ním bude mít pro výzkum největší přínos kvůli jeho „četným zkušenostem“ s fact-checkingem. Vystupuje totiž nejen v roli koordinátora a experta, stále výroky sám i ověřuje. V projektu

---

<sup>55</sup>Ze strany koordinátora se jedná o nadsázku, ovšem jeho tvrzení dokládá, že spolehlivostí metodiky ověřování si je zcela jist.

Demagog.cz navíc působil v pozicích na všech úrovních – začínal v něm jako student na stáži (ibid.). Dodal, že ověřování také organizuje, takže dokáže nejlépe odhadnout, kdy se bude fact-checkingu na rozdíl od ostatních členů týmu pracujících na dálku věnovat (RsK2). Můj výzkum naopak chápe jako „dobrou zpětnou vazbu“ na jeho práci (RsK1). Na druhou stranu je třeba dodat, že mojí snaze o získání kontaktu na některého z jeho kolegů z Demagog.cz před výzkumem i v jeho průběhu vytrvale odolával. Na analýze konkrétních výroků v oddíle 5 budu demonstrovat, do kterých částí ověřování má koordinátor kompetenci zasahovat, a jak výrazně tedy ovlivňuje celkový výsledek ověřování.

### 3.4.3 Metodolog a jeho dlouhodobá kontrola metodologické správnosti ověřování

Další důležitou postavou projektu Demagog.cz je metodolog, tedy osoba, která „dohlíží na metodickou přesnost fact-checkingových výstupů“<sup>56</sup>. Podle koordinátora se sice neúčastní každodenního provozu portálu, ale „na obláčku nad tím celým procesem znovu prochází a v dobrém, v konstruktivním slova smyslu ho hejtuje“ (RsK1). Myslí tím, že připomínkuje zpětně správnost hodnocení v zájmu dodržování metodiky a upevňování jejích pravidel v praxi. Osoba, která v této roli vystupovala v době mého výzkumu, v současnosti zastává pozici koordinátora projektu. Legitimita metodologa vychází z jeho dlouhodobého monitorování práce projektu, přičemž zpětně může určit, že některé hodnocení nebylo zvoleno správně, případně že jeho odůvodnění nebylo dostatečné. Pomáhá tak utvářet pravidla pro kategorizaci tím, že se zaměřuje na typické i hraniční příklady. Bohužel jeho činnost jsem v rámci svého výzkumu neměla možnost pozorovat. Jeho role v tříbení metod fact-checkingu by jistě stála za další výzkum.

### 3.4.4 Další členové týmu, které zajišťují provoz portálu Demagog.cz

Vzhledem ke struktuře financování projektu (viz 3.1) je součástí týmu projektu Demagog.cz také fundraiser<sup>57</sup>. O prezentaci projektu na sociálních sítích se stará správce sociálních sítí a funkčnost webové stránky zajišťují správci webu (ibid.). V poslední době do týmu projektu Demagog.cz přibyla také funkce lektorky začínajících stážistů, kterou zastává bývalá expertka projektu (ibid.). Oficiálně tvoří součást týmu také jazykoví korektoři (ibid.), během svého výzkumu jsem však neměla možnost jejich práci pozorovat. Výroky schválené experty koordinátor vždy okamžitě publikoval i s pravopisnými chybami. Výroky v analytické části práce cituji v původním znění, ve kterém byly na portále Demagog.cz publikovány.

---

<sup>56</sup>O nás. Demagog.cz. [cit. 14. 12. 2020] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/o-nas>.

<sup>57</sup>O nás. Demagog.cz. [cit. 14. 12. 2020] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/o-nas>.

### 3.4.5 Ověřovatelé v podobě tzv. stážistů

S poslední změnou vedení projektu přišel také obrat v názvosloví – experti jsou na stránkách projektu<sup>58</sup> oficiálně nazýváni editoři a ověřovatelé výroků, o nichž bývalý koordinátor mluvil jako o „stážistech“, jako analytikové. Pocházejí většinou z řad studentů vysokých škol. Koordinátor sice uvádí, že několik stážistů se k projektu přidalo i po absolutoriu, ale to zejména kvůli získání položky do životopisu (RsK1), protože na projektu spolupracují na dobrovolnické bázi (ibid.). Celkově se na projektu podílí okolo 35 osob, koordinátor má k dispozici vždy okolo 20 stážistů (RsK1). Když jejich počet klesne, dojde k vypsání nového výběrového řízení. Obvykle se tak stává jednou za akademický rok, protože „životnost“ stážistů průměrně dosahuje dvou semestrů (ibid.). Složitější je situace během zkouškového období, které připadlo právě na sledovanou prezidentskou kampaň, protože hodně stážistů je vytížených přípravou na zkoušky (RsK2). Problémem je také, že někteří stážisté spolupráci s projektem oficiálně neukončí, zároveň ale nejsou pro ověřování dlouhodobě dostupní (ibid.).

Stážisté dostávají před prvním ověřováním k prostudování „manuál“ ověřování. Jedná se o soupis základních pravidel pro ověřování na portále Demagog.cz. O přidělení výroku k ověření jsou informováni skrze automatický e-mail rozeslaný administrativním systémem webu Demagog.cz, v případě obtíží v ověřování mohou s koordinátorem a dalšími experty komunikovat skrze funkci poznámky (využívají ji ovšem převážně experti) přímo v administrativním systému Demagog.cz nebo službu Messenger společnosti Facebook. Do vzájemného kontaktu stážisté při ověřování nepřicházejí.

Podmínkou pro přijetí stážistů do týmu ověřovatelů je orientace v legislativním procesu, v technikách vyhledávání primárních zdrojů a při výběrovém řízení přicházejí na řadu také otázky týkající se poslání projektu, s nímž musejí být srozuměni (RsK1).

Ačkoliv to na první pohled vypadá, že ověřování jako celek zastanou stážisté a rolí expertů je správnost jejich postupu pouze zkontrolovat, můj výzkum, který budu prezentovat v oddíle 5.5 této práce, ukázal, že experti, zejména koordinátor, do ověřování výrazně zasahují. Důsledkem toho je, že stážisté se po určité době působení v projektu mohou cítit pouze jako dodavatelé surových dokladů a jejich vliv na celkové směřování projektu je minimální.

### 3.4.6 Organizace společných setkání

Zatímco v počátcích fungování projektu Demagog.cz se všichni jeho členové pravidelně scházeli na Masarykově univerzitě v Brně (RsK1), v současnosti probíhá osobní setkání všech

---

<sup>58</sup>O nás. Demagog.cz. [cit. 14. 12. 2020] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/o-nas>.



členů jen velmi sporadicky (za dobu mého výzkumu se žádné osobní setkání neodehrálo). Komunikace v rámci týmu tak probíhá téměř výhradně on-line. Podle koordinátora v minulosti proběhlo několik setkání, kde členové tříbili společnou metodologii ověřování, jednou dokonce i společně se zástupci Demagog.sk (RsK1). Na setkání se probíraly příklady chyb v ověřování a podle koordinátora jsou tyto typy setkání velmi žádoucí, protože metodu ověřování je třeba stále tříbit a konkrétní zpětná vazba je v tomto ohledu jedním z nejúčinnějších nástrojů (ibid.). Zároveň však v době, kdy každý pracuje z jiného koutu republiky, je organizace osobního setkání čím dál náročnější, a tak se on-line komunikace stává v rámci týmu ve většině případů jediným způsobem kontaktu, což kromě užšího okruhu expertů a metodologa neumožňuje budovat soudržný tým projektu.

### 3.5 Politické komunikáty pro výběr výroků

Koordinátor nazývá politické komunikáty, z nichž se vybírají výroky k ověření, *diskuzemi*, protože takto jsou pojmenovány v administrativním systému portálu Demagog.cz. Než mohou být výroky vybrány k ověřování koordinátor, musí pro danou událost založit složku v administrativním systému. Koordinátor novou *diskuzi* založí tak, že klikne na tlačítko *Vytvořit diskuzi*, čímž se mu otevře hlavička, v níž je třeba vyplnit a zvolit všechny důležité informace, díky nimž je možné jednotlivé politické komunikáty propojit se jmény politiků i zavedených pořadů a chronologicky je zařadit do seznamu příspěvků na hlavní stránce portálu Demagog.cz.

Koordinátor nejprve pojmenuje politický komunikát, pokud se jedná o díl zavedeného pořadu, ve formátu názvu drží jednotnost a mění vždy jen jména vystupujících politiků (v rámci prezidentské kampaně se to nepodařilo pouze v případě duelů kandidátů na TV Seznam, protože první díl seriálu se odehrál v rámci pořadu Duel a další díly pak v rámci pořadu Výzva). Poté z roletky vybere název pořadu (během svého výzkumu jsem nebyla svědkem zakládání nového pořadu do výběru). Dále koordinátor na kalendáři zvolí datum konání *diskuze*. V roletce vybere jméno moderátora (taktéž jsem nebyla během svého výzkumu svědkem zakládání nového moderátora do výběru). K pořadu přiřadí jméno tzv. hlavního experta. Jedná se o experta, který bude mít v systému právo vybírat a přiřazovat výroky. V průběhu mého výzkumu vybírá vždy své jméno. Pokud je na internetu dostupný záznam *diskuze*, vloží jeho adresu (URL). Obrázek se k *diskuzi* přidává až před zveřejněním výroků. Hlavičku *diskuze* je možné upravit kliknutím na tlačítko *Upravit*. Dále v sekci *Politici* přidá politika či politiky, kteří v politickém komunikátu vystupují, přičemž je možné přidat libovolné množství politiků (jejichž jména jsou v systému předem založena a jejichž zakládání jsem za dobu svého výzkumu také nebyla svědkem). Položku *Témata* přeskakuje, v prezidentské kampani nebyla možnost třídění *diskuzí* podle témat využívána. Kliknutím na tlačítko *Uložit diskuzi* založí. V seznamu *diskuzí* v systému je jí poté přiřazen stav *Nezpracovaná*.

Důvodem, proč na tomto místě tak podrobně popisuji zakládání nové položky pro politický komunikát, je, že tímto se projekt řadí mezi fact-checkingové projekty, které jsou koncipovány jako databáze výroků (jako např. jeho předobraz Politifact.com). Nejsou tedy zaměřeny pouze na rychlé zveřejnění hodnocení výroků z aktuálních politických vystoupení, ale jsou systematicky budovány tak, aby na nich mohlo být vyhledávány výroky např. přes klíčová slova obsažená ve výrocích nebo osobu politika, který je autorem výroku. Toho je možné dosáhnout jen díky preciznímu „oštítkování“ každého politického komunikátu. Tento proces má vliv také

na interpretaci výsledků fact-checkingu na portále, kterou koordinátor prezentuje jako dlouhodobé a soustavné sledování, jak politici pracují s fakty.

Ačkoliv jednotlivé politické komunikáty jsou v rámci administrativního systému označovány jako *diskuze*, mezi vybranými politickými komunikáty se objevují různé mediální formáty pořadů, nejčastěji interview s politiky. Podle sekce Jak hodnotíme<sup>59</sup> na webové stránce projektu jsou k hodnocení vybírány kromě „diskusí, projevů či interview a jejich částí, které zahrnují řadu faktických výroků“, které tvoří většinový formát vybíraných politických komunikátů, také „jednotlivé výroky zpravidla nalezené na sociální síti Facebook, Twitter nebo Instagram“. Text webové stránky byl však aktualizován v polovině roku 2020, kdy portál Demagog.cz přislíbil spolupráci na ověřování výroků pro společnost Facebook<sup>60</sup> (upřesněno po e-mailové komunikaci se současným koordinátorem projektu). Do té doby byly sice ze sociálních sítí výroky také vybírány (ačkoliv ojediněle), jednotlivé typy politických komunikátů, při nichž zaznívají faktické výroky, však konkrétně definovány nebyly.

V prezidentské kampani 2017–2018 nebyly výroky ze sociálních sítí ověřovány vůbec (bylo s nimi ovšem pracováno jako se zdroji pro ověřování), ačkoliv koordinátor vyjádřil krátce předtím úmysl se na tuto oblast zaměřit, protože „komunikace na sítích je čím dál důležitější, bylo by zajímavé u prezidentských kandidátů sledovat, nakolik jsou na nich schopni racionálně fungovat“ (RsK2), a dokonce existovala domluva s jednou mediální agenturou, že bude pro účely ověřování na portále Demagog.cz výroky prezidentských kandidátů ze sociálních sítí monitorovat (ibid.). Podle koordinátora se nedalo předpokládat, že by některý z kandidátů v rámci předvolební kampaně s veřejností komunikoval primárně na sociálních sítích, protože ti, kteří na nich běžně působí, potřebují oslovit lidi, kteří stojí spíše mimo skupinu lidí pohybujících se na sociálních sítích (ibid.). Navíc s prezidentskou kampaní by bylo třeba se podle koordinátora nějakým způsobem postavit k působení mluvčího prezidenta na sociálních sítích (ibid.). Specifikům hodnocení výroků pocházejících ze sociálních sítí se v této práci věnovat nebudu, protože v mnou sledované kampani ověřovány nebyly.

Ve výběru politických komunikátů k abstrahování výroků je možno sledovat několik obecných tendencí – preferenci interview s jedním politikem či duelů několika politiků oproti hromadným debatám, snahu o konzistenci ve výběru dílů pořadů, primární zaměření na audiovizuální masmédiá, včetně těch internetových, masmédiá veřejné služby a s tím související

---

<sup>59</sup>Jak hodnotíme. Demagog.cz. [cit. 5. 10. 2020] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/jak-hodnotime-metodika>.

<sup>60</sup>O této spolupráci více v kapitole 3.1.

reprezentativní zastoupení jednotlivých politiků jednotlivých stran či kandidátů v nich. Konkrétní příklady těchto tendencí budu dále demonstrovat na příkladech z výzkumu.

V rámci prezidentské kampaně koordinátor projektu Demagog.cz od listopadu 2017 do ledna 2018 soustavně sledoval vystoupení jednoho či více prezidentských kandidátů v masmédiích veřejné služby a v některých dalších (podle relevance obsahu uvedené v sekci webu Demagog.cz Jak hodnotíme<sup>61</sup>). Nabídku ověřovaných politických komunikátů se rozhodl založit na průřezových interview s jednotlivými prezidentskými kandidáty vysílaných v rámci Interview ČT24 a cyklu Hledá se prezident na stanici Českého rozhlasu Radiožurnál (RsK2). Jednak se podle koordinátora jednalo o pořad ve formátu interview s jednotlivými kandidáty jeden na jednoho, který se podle poslední přímé volby prezidenta dal očekávat, jednak se u něj dá očekávat poměrně vysoká sledovanost a jednak je vysílán veřejnoprávními masmédií (o tom více níže) (RsK2).

Mezi politickými komunikáty našly v prvním kole kampaně místo jen dvě hromadné debaty (PDS, PDnK). Tomuto formátu se koordinátor podle svých slov snaží spíše vyhýbat, protože zkušenosti z předcházející předvolební kampaně do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR ukázaly, že jsou z hlediska objemu výroků pro tým projektu Demagog.cz obtížně zvládnutelné (ibid.).

Jakmile byl v rámci kampaně vybrán díl některého z pravidelných pořadů, byly poté soustavně ověřovány výroky ze všech jeho dílů, v nichž vystupovali prezidentští kandidáti. Koordinátor řekl: „Až bude jasný seznam kandidátů, a co budou televize vysílat, tak pak se soustředíme na jeden dva formáty, protože nemůžu si vybrat Zemana na Barrandově, Horáčka na Infu a Drahoše na Seznamu, ideálně pojedeme jednu věc, kde jsou všichni, aby měli nějaké srovnatelné podmínky.“ (RsK2).

Pověštinou se v prezidentské kampani ověřovaly výroky z pořadů audiovizuálních masmédií (včetně internetových), a to ze stejného důvodu jako v případě preference interview s jedním či dvěma kandidáty před hromadnými debatami – jejich počet byl podle slov koordinátora na rozdíl od všech rozhovorů s kandidáty uveřejněných v tisku nebo na internetu pro ověřování na portále Demagog.cz organizačně zvládnutelný (RsK2). V druhém kole kampaně koordinátor vybral výroky také ze dvou průřezových rozhovorů s finalistou prezidentské volby Jiřím Drahošem, které vyšly v tištěných médiích. Učinil tak z důvodu malého počtu vysílaných debat a interview s oběma kandidáty (VSsK7) analogicky jako v případě předcházející kampaně do Poslanecké sněmovny, při níž byly ověřovány výroky předsedů politických stran, které

---

<sup>61</sup>Jak hodnotíme. Demagog.cz. [cit. 27. 12. 2020] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/jak-hodnotime-metodika>.

zazněly v jednotlivých dílech Výzvy Seznamu. Předseda hnutí ANO Andrej Babiš se z účasti v pořadu na poslední chvíli omluvil a koordinátor se rozhodl jako kompenzaci jeho nepřítomnosti v pořadu (jako favorita voleb) ověřit jeho výroky z tištěného rozhovoru v Mladé frontě Dnes<sup>62</sup> (RsK2).

Koordinátor přede mnou několikrát explicitně zmínil preferenci výběru pořadů masmédií veřejné služby z důvodů zákonné povinnosti věnovat stejný prostor všem kandidátům v rozhovorech. Spolu s uvedeným soustavným sledováním předvolebních pořadů se podle něj jedná o způsob, jak co nejlépe naplnit požadavek vyrovnanosti obsahu<sup>63</sup>, tedy snahu věnovat se „rovnoměrně všem parlamentním stranám a hnutím, resp. před volbami všem kandidujícím subjektům s významnou podporou“. Právě z tohoto důvodu jsou nejčastějšími politickými komunikáty, z nichž byly na portále Demagog.cz vybírány výroky, díly pořadu Otázky Václava Moravce. Na portále Demagog.cz byly tyto díly pravidelně ověřovány od vzniku projektu až do podzimu roku 2017, kdy byl tento model opuštěn, protože podle koordinátora vliv tohoto pořadu na veřejnou debatu klesl<sup>64</sup> a objevily se nové formáty pořadů hlavně v podobě různých online projektů<sup>65</sup>. Na jeho vyjádření o sledovanosti pořadu v rozhovoru poskytnutém pro Aktuálně.cz na podzim 2017 (citace v poznámce pod čarou 6) reagovala jeho dramaturgyně a doložila kontinuálně stoupající počty jeho sledujících (ibid.), načež se koordinátor na stránkách serveru Demagog.cz za své vyjádření omluvil.<sup>66</sup> Na změnu koncepce to ovšem vliv nemělo.

Posledním explicitně uváděným kritériem pro výběr politických komunikátů pro ověřování výroků v sekci webové stránky portálu Demagog.cz Jak hodnotíme<sup>67</sup> je ověřitelnost obsahu. Během prezidentské debaty byly s výše popsáním cílem sledovat pořady soustavně vybírány i jejich díly (např. Duel Seznamu s Hannigem a Hynkem), z nichž bylo nakonec vybráno jen několik faktických výroků a koordinátor politiky v komunikaci se stážisty označil za „obecné“ (viz závěr DS-Ha:Hy), tedy že výroky, které pronášeli, bude z důvodu jejich přílišné obecnosti obtížné ověřovat. Požadavek na konzistentnost v ověřování všech dílů pořadů tedy

---

<sup>62</sup>Vysvětlení tohoto kroku je uvedeno v hlavičce politického komunikátu, viz Volby 2017: Lídr ANO v MF Dnes. Demagog.cz. [cit. 30. 12. 2020] Dostupné na: <https://demagog.cz/diskuze/volby-2017-lidr-ano-v-mf-dnes>.

<sup>63</sup>Jak hodnotíme. Demagog.cz. [cit. 27. 12. 2020] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/jak-hodnotime-metodika>.

<sup>64</sup>Nová koncepce ověřování je v hrubých rysech popsána na Volby 2017 – pravidla pro ověřování. Demagog.cz. [cit. 30. 12. 2020] Dostupné na: <https://demagog.cz/diskuze/volby-2017-pravidla-pro-overovani>.

<sup>65</sup>Křeč L. Budeme politiky kontrolovat i na Facebooku a Twitteru, vliv TV debat oslabil, říká šéf Demagog.cz. Aktuálně.cz. Publikováno 2. 9. 2017. [cit. 4. 1. 2021] Dostupné na: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/nerikame-kde-je-pravda-davame-ale-navod-proti-manipulacim-ri/r~eb85ba6a89ab11e79e4a0025900fea04/>.

<sup>66</sup>Tvrdoň J. Oprava a omluva. Demagog.cz. [cit. 4. 1. 2021] Dostupné na <https://demagog.cz/diskuze/oprava-a-omluva>.

<sup>67</sup>Jak hodnotíme. Demagog.cz. [cit. 27. 12. 2020] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/jak-hodnotime-metodika>.

převládá nad kritériem ověřitelnosti. Ověřovány tedy byly i výroky z těch pořadů, z nichž by za normálních okolností žádné výroky vybrány nebyly.

V prvním kole kampaně bylo nutné zaujmout výjimečný přístup k výběru politických komunikátů se zastoupením současného prezidenta Miloše Zemana (např. jeho projev na konferenci hnutí Svoboda a přímá demokracie nebo vystoupení v pořadu Týden s prezidentem na TV Barrandov), protože v předvolebních debatách v prvním kole kampaně Miloš Zeman odmítl vystupovat. Aby tedy koordinátor zajistil zastoupení jeho výroků v reprezentativním poměru k ostatním kandidátům, rozhodl se ověřovat výroky ze všech jeho veřejných vystoupení v době prvního kola kampaně. Řekl: „Pokud nebude chodit do těch debat, tak ho nemůžeme ignorovat, nemůžeme neověřovat největšího favorita.“ (RsK2)

Přehled výstupů z ověřování uveřejněných během prezidentské kampaně 2017/2018<sup>68</sup>

První kolo kampaně

- **16. listopadu – Prezidentská debata Seznamu<sup>69</sup> (PDS) (nahrávka pouze druhé části pořadu)**
- **20. listopadu – Prezidentská debata na kolejích<sup>70</sup> (PDnK) (nahrávka má tři části – PDnK I, II, III – a doplnění v podobě tiskové konference se studenty – PDnKTK)**
- **26. listopadu – Prezidentský duel Seznamu<sup>71</sup> (DS-Ha:Hy)**
- 27. listopadu – Prezidentské interview ČT: Fischer (PIČT-F)
- 28. listopadu – Prezidentské interview ČT: Hilšer (PIČT-Hil)
- **29. listopadu – Prezidentské interview ČT: Topolánek (PIČT-T)**
- **30. listopadu – Prezidentské interview ČT: Hannig (PIČT-Ha)**
- **4. prosince – Prezidentské interview ČT: Kulhánek (PIČT-K)<sup>72</sup>**
- 5. prosince – Duel Seznamu: Horáček vs. Hynek (DS-Ho:Hy)
- **5. prosince – Prezidentské interview ČT: Drahoš (PIČT-D)**
- **6. prosince – Prezidentské interview ČT: Horáček (PIČT-Ho)**
- 8. prosince – Duel Seznamu II: Topolánek vs. Hilšer (DS-To:Hil)

---

<sup>68</sup>Tučně jsou zvýrazněny ty výstupy, k nimž mi koordinátor poskytl nahrávky výběru či ověřování výroků.

<sup>69</sup>Účastnili se jí všichni prezidentští kandidáti kromě Petra Hanniga a Miloše Zemana. Hannig nebyl pozván, prezident Zeman ústy svého mluvčího pozvání odmítl.

<sup>70</sup>Debaty se opět účastnila šestice prezidentských kandidátů, ze stejných důvodů jako výše.

<sup>71</sup>Ačkoliv se jedná o vydání stejného pořadu jako v případě číselovaných duelů níže, pořad byl pojmenován jinak (vysvětlení viz hlavní text).

<sup>72</sup>Nahrávky PIČT-K a PIČT-D jsou spojeny v jednom souboru.

- 9. prosince – Prezidentův projev na konferenci hnutí SPD (kSPD-Z)
- 12. prosince – Duel seznamu III: Fischer vs. Drahoš (DS-F:D)
- 13. prosince – Duel seznamu IV: Hannig vs. Kulhánek (DS-Ha:K)
- 21. prosince – Miloš Zeman v TV Barrandov (TVBar-Z1)<sup>73</sup>
- 26. prosince – Vánoční poselství prezidenta republiky (VánPo-Z)
- 2. ledna – Debata v Českém rozhlase: Michal Horáček (DČRo-Ho)
- 3. ledna – Debata v Českém rozhlase: Mirek Topolánek (DČRo-T)
- 4. ledna – Debata v Českém rozhlase: Jiří Drahoš (DČRo-D)
- 5. ledna – Debata v Českém rozhlase: Vratislav Kulhánek (DČRo-K)
- 8. ledna – Debata v Českém rozhlase: Marek Hilšer (DČRo-Hil)
- 9. ledna – Debata v Českém rozhlase: Jiří Hynek (DČRo-Hy)
- 10. ledna – Debata v Českém rozhlase: Pavel Fischer (DČRo-F)
- 10. ledna – Projev Miloše Zemana v Poslanecké sněmovně (PvPS-Z)
- 11. ledna – Debata v Českém rozhlase: Petr Hannig (DČRo-Ha)

#### Druhé kolo kampaně

- 15. ledna – Rozhovor Jiřího Drahoše pro Mladou frontu Dnes (RMFD-D)
- 18. ledna – Rozhovor Jiřího Drahoše pro Právo (RPr-D)
- 19. ledna – Rozhovor Miloše Zemana v TV Barrandov (TVBarr-Z2)
- **21. ledna – Rozhovor Jiřího Drahoše pro Respekt (RRes-D) (nahrávka obsahuje na rozdíl od ostatních záznam ověřování výroků koordinátorem)**
- 22. ledna – Cesta na Hrad<sup>74</sup> (CnH-Z)
- 23. ledna – Česko hledá prezidenta: duel na TV Prima (DTVPri)
- 25. ledna – Prezidentský duel České televize (PDČT)

---

<sup>73</sup>V rámci prezidentské kampaně byly ověřovány výroky ze dvou vydání pořadu Týden s prezidentem TV Barrandov, z názvu výstupů to ovšem není patrné.

<sup>74</sup>Rozhovor s prezidentem Zemanem na TV Nova.

## 4 Zásady etnografického výzkumu demonstrováné na příkladech z výzkumu

### 4.1 *Úsilí o hustý popis jako podstata etnografického výzkumu*

Porozumění tomu, jak je fact-checking v běžné praxi provozován, nelze získat pouze na základě studia metodiky portálu, protože metodika nemůže mnoho drobných specifických rysů této činnosti obsáhnout ani není na jejím základě možné pochopit, proč je daná činnost daným způsobem prováděna. Fact-checkingovou praxi projektu Demagog.cz lze nejlépe zachytit proniknutím do každodenní reality projektu a pozorováním činnosti přímo v prostředí, v němž se běžně odehrává. Proto jsem ve svém výzkumu zvolila etnografický přístup, který má v sociálních vědách dlouhou tradici sahající až do 19. století a který od té doby prošel mnoha proměnami. Je vhodný zejména pro studium oblastí, které nejsou téměř vůbec prozkoumány (Angrosino 2017, 20).

Etnografický výzkum však nabízí mnohem více než jen pozorování přímo v terénu, na něž bývá někdy nesprávně redukován. Jedná se o unikátní perspektivu pohledu na mezilidskou komunikaci, ucelený vědecký aparát sloužící k popisu a interpretaci společenských jevů, s vlastní ontologií, epistemologií i metodologií (Blommaert, Jieová 2010, 5). Etnografie má svůj původ v antropologii, takže centrální pro ni je pohled na svět z perspektivy člověka – k jazyku je tedy přistupováno jako k nástroji, který umožňuje člověku fungovat ve společnosti (ibid., 6–7).

Cílem etnografie je tzv. hustý popis<sup>75</sup>. Zatímco jeho opak, tzv. řídký popis, by se zakládal na pouhém výčtu zastoupených znaků, hustý popis obsahuje informace nezbytné pro jejich kontextově zakotvenou interpretaci. Antropolog Clifford Geertz (2000) vysvětluje jeho podstatu na jednání čtyř mrkajících chlapců: Zatímco řídký popis by spočíval pouze v dokumentaci jejich chování v behavioristickém smyslu, hustý popis je na základě informací nasbíraných během rozumějící analýzy doplněn o interpretaci významů tohoto symbolu – tedy vysvětlení, že zatímco jedno mrknutí představuje pouhý mimovolný tik, druhé je znamením pro spiklenectví, třetí parodií tiků a čtvrté tréninkem na tuto parodii. Mimovolný tik na rozdíl od ostatních tří interpretací mrknutí nemá společenskou roli, není výrazem jednání. Naopak další tři na první pohled stejné znaky nesou sdělení, chlapci jejich prostřednictvím komunikují – úmyslně, s někým určitým, pro předání zprávy, podle společensky uznávaného kódu či bez vědomí

---

<sup>75</sup>Termíny řídký a hustý popis jsem převzala z přehledové knihy Petra Auera (2014), běžně se ovšem používají i české ekvivalenty zředěný a zhuštěný popis (viz Geertz 2000).



přítomných (Geertz 2000, 16). Stejně tak není možné popsat volbu kategorie výroku jen jako kliknutí na nějaké tlačítko v databázi, ale je třeba rozlišit, zda se jednalo o prostý výběr kategorie, váhavý, či dokonce komentovaný v rámci interního systému nebo přímo v rámci zveřejněného hodnocení. Je totiž třeba se zabývat tím, proč byly výroky takto hodnoceny a jak k tomu došlo.

O popis vybraných konkrétních výroků ovšem v etnografickém výzkumu ve skutečnosti nejde, ty jsou jen příklady demonstrující ustálené praktiky představitelů portálu Demagog.cz, které k hodnocení využívají. Úsilím etnografa o porozumění pozorované situaci je zachycení výše popsané „rozvrstvené hierarchie významových struktur“ (Geertz 2000, 17), tedy toho, co je prostřednictvím hodnocení sdělováno, bez níž by tato činnost *de facto* neexistovala.

Výzkumník proto musí pozorovat, zaznamenávat a poté analyzovat (Geertz 2000, 30). V rámci tohoto procesu do problému postupně proniká. Na základě prvotního studia čerstvě kategorizovaných výroků jsem měla možnost se koordinátora vždy dotázat na okolnosti postupu v případě určitého výroku. Tímto způsobem jsem mohla rozkrýt logiku, která k výběru výroku i jeho hodnocení vedla, a odhalit bohatý repertoár motivací a postupů pro výběr výroků i jejich zařazení pod danou kategorii.

Etnografie vychází z empirického zkoumání událostí, zaměřuje se na jednání, v němž „kulturní formy nacházejí své vyjádření“ (Geertz 2000, 28). Tento interpretativní přístup lze označit jako antikognitivistický, nejde při něm o to, vyabstrahovat symbolické systémy do jednotlivých vzorců a popsat je jako systém *per se*, ale udržet jejich analýzu „co nejpevněji spjatou s konkrétními sociálními událostmi a záležitostmi“ (ibid., 41), protože oddělit analýzu od jejího původního kontextu by ji učinilo nutně neúplnou. Co nejužší sepětí s kontextem popisované situace je předpokladem srozumitelnosti hustého popisu, např. není možné oddělit způsob hodnocení výroků, které například v oblasti obstarávání zdrojů naráží na mnohé limity, od dobrovolnického statutu jejich ověřovatelů.

Hustý popis začíná od mikroskopických sociálních jevů, v případě tohoto výzkumu například od toho, jak hodnotitel vybírá relevantní zdroj pro ověření konkrétního výroku, a až po seznámení se s celou pozorovanou situací (cílem je holistický pohled na ni) lze přejít k širším interpretacím, např. k tomu, jak je budována celková objektivita hodnocení.

Použitím konkrétních výroků jako příkladů se ovšem nevzdávám možnosti činit obecnější závěry než pouze ty, které by se týkaly jednotlivých výroků. Obeznamenost s drobnými postřehy mi během výzkumu pomohla určit, co považovat v rámci činnosti za typické jednání a co za jeho individuální odchylku. Zobecnování by mělo probíhat nikoliv napříč příklady vybraných výroků, ale přímo v nich (Geertz 2000, 37). Všechny pozorované jevy jsem tedy

prezentovala na příkladech výroků, abych co nejplastičtěji popsala, jaké mechanismy vedou k výběru výroků a určení jejich výsledné kategorie.

Síla etnografické interpretace není založena na tom, kolik příkladů jako dokladů pozorovaného jevu dokáže výzkumník uvést, ale na tom, nakolik na nich dokáže pozorovanou realitu čtenářům svého výzkumu objasnit (ibid., 31). Proto se vždy zaměřuji na to, aby bylo vysvětlení postupu při fact-checkingu dobře pochopitelné a zřetelně ukazovalo, proč je daným způsobem činnost na portále prováděna.

Jak vyplývá z výše uvedené definice etnografie, je již ze své podstaty založena na interpretaci činnosti na základě pozorování osob, které ji přirozeně provádějí. K předmětu výzkumu je uplatňován émický přístup, tedy pravidlo, že výzkumníkův popis a interpretace vycházejí z kategorií a perspektivy aktérů jednání (Nekvapil 2017). Doplnuje ho také skutečnost, že proces v rámci výzkumu nahlížím jako novic v oboru, což mi pomáhá získat „členskou“ znalost představitelů portálu Demagog.cz. Ve svém výzkumu jsem se tedy neomezila jen na běžné pozorování, ale věnovala se i zúčastněnému pozorování<sup>76</sup>, proto jsem koordinátora projektu požádala o zaučení do kategorizačních praktik portálu a sama jsem je jako autentický aktér ověřování (v roli stážistky) měla možnost praktikovat. Při vlastním hodnocení jsem měla možnost poznat úskalí celého procesu, které bych z vnějšího pohledu dokázala popsat jen stěží, např. jak obtížné je určit relevantní zdroj pro ověření výroku z velmi nekonkrétní promluvy politika. Svou cestu od novice k vědoucímu členu komunity jsem si zaznamenávala ve svých poznámkách z terénu.

Ve své dizertační práci jsem se přiklonila ke směru, který je někdy považován za radikalizaci etnografie – etnometodologii. Tato inovace spočívá v tom, že se výzkumník zaměří na velmi detailní popis pozorovaných praktik a teprve na jeho základě dochází k výzkumným závěrům (Crabtree et al. 2000, 6). Etnometodologie je totiž založena na tom, že lidská interakce je reflexivní, tedy že „způsob, jakým organizujeme s ohledem na kontext naše každodenní jednání“ nabízí našim komunikačním partnerům vodítka, jak mu má být rozuměno (Auer 2014, 126). Dále uznává indexikalitu jednání, která spočívá v tom, že všechny znaky by měly být interpretovány v rámci svého specifického kontextu, aby je bylo možné interpretovat správně (ibid.). Některá hodnocení mi při prvním seznámení se s výzkumným materiálem přišla zvláštní a jen těžko obhajitelná. Po hlubším studiu materiálu a seznámení se s širším souborem výroků jsem objevila motivace pro hodnocení, které předtím unikaly mé pozornosti a jasně dotvářely

---

<sup>76</sup>O zúčastněném pozorování se běžně hovoří jako o výzkumné metodě. Někteří teoretici etnografie ovšem s tímto označením nesouhlasí. Angrosino (2007, 17) považuje za přesnější označit ho za „behaviorální kontext, v jehož rámci etnograf užívá definované techniky ke sběru dat“.

vysvětlení, proč byl daný výrok hodnocen vybranou kategorií. Porozumění problematice v analytické části této práce zprostředkovávám popisem „členských“ metod fact-checkingu.

#### 4.2 *Epistemická výzkumná cesta od chaosu k řádu*

Popis významových struktur, který je podstatou hustého popisu, komplikují jejich překryvy a propletenosti, proto je nejprve nutné pochopit jejich uspořádání a zorientovat se v dané situaci. Blommaert a Jieová (2010) mluví o tom, že terénní výzkum je zpočátku vždy spojen s pocitem chaotičnosti. Jakmile se ale pozná kontext sledované činnosti, tento pocit se brzy vytrácí. Způsob, jak se s touto chaotičností vypořádat, není popisované věci zjednodušovat, ale postupně odkrývat jejich skrytou komplexnost (ibid., 25). Informace sesbírané na základě pozorování různých úrovní, v různém čase a na různých místech se „díky kontextuálním spojitostem a pravidelnostem v lokálních kódech“ začnou brzy propojovat. Výsledky pozorování na různých úrovních, pořízené při různých příležitostech a na různých místech by se tedy vzájemně měly doplňovat a potvrzovat (ibid., 30). Ačkoliv by například kategorie *zavádějící* měla být dle metodiky portálu de facto podkategorií pravdivých výroků, hodnocené výroky jsou často z důvodu neúplného kontextu ve skutečnosti nepravdivé. Neúplnost kontextu je tedy v tomto ohledu klíčovým faktorem, který vede k dané kategorizaci, o níž rozhoduje již koordinátor upozorňující na přítomnost tohoto příznaku.

Aby bylo možné situaci plně popsat, vyžaduje etnografický výzkum čas a trpělivost. Můj výzkum obnášel nejprve první sondu do prostředí hodnocení, díky níž se mi podařilo zaměřit se na jasně ohraničené období prezidentské kampaně. Pochopila jsem, že původní záměr natáčet koordinátora při výběru výroků i jejich hodnocení v jeho domácím prostředí pomocí videotechniky mi nenabízí tolik užitečného materiálu k výzkumu, a vzhledem k tomu, že koordinátor pocítuje takový výzkum za invazivní (o tom více níže), tento záměr mi cestu k němu dokonce zavírá. Navíc bylo nutné výzkum prokládat vyhodnocováním dat a vytvářením nových výzkumných hypotéz. Etnografie má totiž vlastnosti induktivní disciplíny (Blommaert, Jieová 2010, 30): Data je třeba opakovaně vyhodnocovat, generovat nové hypotézy a jejich platnost si opětovně ověřovat.

Z mé strany probíhal během výzkumu učící proces, díky němuž jsem měla možnost se z pouhého zájemce o fact-checking stát plnohodnotným členem komunity, která tuto činnost provádí. Teprve poté, co jsem získala příležitost si dvakrát vyzkoušet hodnocení výroků, se mi podařilo pochopit některé „nevyřčené rutiny a konvence týkající se společných zkušeností a pohledů“ (Blommaert, Jieová 2010, 26), které jsou nedílnou součástí celého procesu. Kromě

těchto dat jsem si vedla také poznámky z terénu. Nejednalo se o záznamy pozorovaných činností, ale spíše o mou reflexi toho, čeho jsem byla v terénu svědkem. Jsou pochopitelně často popisem situací, kdy jsem narážela na „hranice toho, co bylo v terénu pochopitelné“ (ibid., 41), a tyto situace jsem se snažila si objasnit v rozhovoru s koordinátorem.

### 4.3 *Tři fáze etnografického výzkumu*

Jak již bylo řečeno, etnografický výzkum není totéž co terénní výzkum, pobyt v terénu představuje jen jednu z fází výzkumu. První fáze výzkumu je přípravná a spočívá ve studiu kontextu, v níž se sledovaná činnost odehrává. Jejím cílem je podle Blommaerta a Jieové (2010, 19) „zkonstruovat“ normalitu, aby došlo k snížení rizika kladení špatných otázek informátorům a nepřirozeného chování v terénu. Proto jsem před vstupem do terénu udělala důkladný průzkum tématu z veřejně dostupných zdrojů. Součástí mé přípravy byl také hloubkový rozhovor s koordinátorem (RsK1). Chtěla jsem zvážit, co stojí za výzkum, co je v první řadě zkoumatelné, jaký postup ve výzkumu zvolit. Potřebovala jsem vygenerovat první hypotézy, s nimiž vstoupím do terénu.

Rozhovory s koordinátorem pro mě byly důležitým zdrojem poznání toho, jak koordinátor své nakládání s výroky vysvětluje, i proto jsem před druhou fází výzkumu se změněným výzkumným plánem uskutečnila ještě druhý hloubkový rozhovor s koordinátorem (RsK2), abych se přesvědčila, že v provádění fact-checkingu nedošlo k výraznějším metodologickým změnám, a vývoj projektu jsem poté podrobně popsala. Za nejcennější části rozhovoru považuji ty, které byly v podstatě odbočkou<sup>77</sup> z hlavních částí odpovědí na mé otázky, v nichž například koordinátor vysvětloval svůj vztah k autorům výroků – některým politikům. Samozřejmě ani moje otázky nejsou něčím, co by se při analýze rozhovoru dalo vynechat, ozřejmují, jak se mnou koordinátor hovoří, kde předpokládá mou obeznámenost s tématem a kde nikoliv. Přistupoval ke mně jako k vrstevníkovi s podobnou úrovní vzdělání, ovšem v trochu jiné oblasti. Jakmile jsem měla možnost si sama hodnocení vyzkoušet, stala jsem se členem komunity stážistů, mezi nimiž nejsou žádné nebo jen minimální společné vazby. Stážisté jsou dodavateli hodnoceného „materiálu“ pro užší jádro tzv. expertů, kteří mezi sebou čile reálně i virtuálně interagují.

Prvotní očekávání o terénu provázely výše zmíněné pocity hluboké frustrace, zklamání a zmatení. Pobyt v terénu si vyžádal revizi původního výzkumného plánu, v jehož rámci jsem

---

<sup>77</sup>Blommaert a Jieová (2010, 52) je nazývají „anecdotes“.

chtěla koordinátora projektu pozorovat u výběru a hodnocení výroků. Ukázalo se, že výběr a hodnocení jsou v praxi časově odděleny, a nelze je tedy sledovat při jedné výzkumné příležitosti.

Také jsem se musela vyrovnat s tzv. efektem pozorovatele. Jelikož koordinátor provozoval fact-checking v domácím prostředí, nebyl mu příjemný můj vstup do soukromého prostoru, což mělo vliv na dohodu o setkání za účelem pozorování. Bylo obtížné ho k dalšímu setkání vůbec přemluvit a osud dalšího výzkumu záležel na tom, zda se mi ho podaří k další účasti na výzkumu něčím přesvědčit. Nakonec jsem se rozhodla revidovat výzkumný plán a díky nástrojům digitální etnografie mít náhled na provádění činnosti a zároveň mu dopřát potřebné soukromí. Překonat výzkumné překážky mi tedy nakonec pomohlo využití technologie, díky níž se mi podařilo nahlédnout hlouběji do průběhu sledované činnosti, aniž bych narušila přirozenost prostředí, v němž ji koordinátor provádí.

#### ***4.4 Video jako nástroj pro uchování situací k detailní analýze***

Mezi data, která jsem v první fázi výzkumu shromáždila, nepatřila pouze výsledná hodnocení výroků a jejich odůvodnění publikovaná na webu Demagog.cz, záznamy z administrace webu, mé poznámky z terénu a hloubkové rozhovory s koordinátorem projektu (všechna data jsou podrobně popsána v kapitole 3.5), ale také videozáznamy procesu výběru a hodnocení výroků. Ty slouží jako primární data (záznamy konstrukcí prvního řádu) a jsou použity jako argumenty pro potvrzení či vyvrácení určité výzkumné hypotézy a vlastní pozorování a interpretace (konstrukce druhého řádu) dokreslí představu prostředí, charakteristiku prováděné činnosti a roli jednotlivých aktérů v něm. Za svého pobytu v terénu jsem si vybudovala vlastní archiv materiálů, které mě touto cestou prováděly. Jedná o velmi nesourodý soubor dat, která získávají relevanci až zasazením do celkového obrazu poznávacího procesu činnosti (Blommaert, Jieová 2010, 28–29).

Na tomto místě bych ráda přednesla argumenty, proč jsem se rozhodla kromě tradičních dat používaných v etnografickém výzkumu využít i data pořízená pomocí nástrojů digitální etnografie. Aby bylo možné zachytit i ty nejjemnější významové nuance, je třeba sociální rozmluvy pečlivě zafixovat a opakovaně se k nim vracet a podrobně je interpretovat (Geertz 2000, 31). Zatímco Geertz si pod tímto tvrzením představoval zejména „interpretaci sociální rozmluvy“, jejíž „cílem je zachránit to, co se říká, před zánikem v okamžiku vyřčení“, dnes existuje tendence k uchovávání dat v mnohem „surovější“ podobě. Praktické návody propagující pořizování a uchovávání videozáznamů z terénu při etnografickém výzkumu uveřejnili např. Heath,

Hindmarsh a Luff (2010) nebo Tuma, Schnettler, Knoblauch (2013). První argument uváděný na podporu využití tohoto typu dat ve výzkumu v oblasti sociálních věd jsem již naznačila – nabízí unikátní přístup k detailům sociální akce, které mohou být později předmětem dalšího detailního zkoumání (Heath, Hindmarsh, Luff 2010, 1–2), ovšem jejich detail má zřetelně jinou hrubost než v případě „Geertzových“ dat – video lze analyzovat až do podrobnosti jednotlivých snímků. Nepochybnou výhodou videodat je jejich stálost (ibid., 7), která umožňuje se k některým aspektům sociální interakce vrátit a detailně je analyzovat, pokud je to k pochopení některých mechanismů interakce třeba (Tuma, Schnettler, Knoblauch: 2013, 33–35).

Podle autorů první jmenované příručky (Heath, Hindmarsh, Luff 2010) je nespornou výhodou videa také možnost kdykoliv přehrávání zastavit a vrátit se v čase, což umožňuje vytvořit si nový rámec porozumění, znovu se zaměřit na určité prvky a znovu je zhodnotit (ibid., 6). Video také nabízí možnost zohlednit způsoby, jakými se různé prvky prostředí uplatňují v sekvenční organizaci jednání a zaměřit se kromě verbální roviny i na neverbální a vizuální aspekty interpersonální komunikace (ibid.). Výzkumníci tak díky videozáznamům sociální interakce posílené výzkumem v terénu získávají přístup k výzkumným fenoménům, tématům a otázkám, které by bez nich byly nevysvětlitelné (ibid., 8), včetně těch, které jsou velmi praktického rázu a pomáhají v aplikovaných oblastech výzkumu (ibid., 10). Příkladem, který by mohl takto sloužit např. k zefektivnění profesionálního postupu, je publikace vom Lehna (2018), která se zakládá na analýze práce optometristy.

Jako další argument, proč video při výzkumu využít, se uvádí skutečnost, že navzdory jejímu potenciálu je videotechnika v rámci sociálněvědného výzkumu stále relativně málo používaná (Heath, Hindmarsh, Luff 2010, 2), a to přesto, že je se dnes jedná o levnou a dobře dostupnou technologii (ibid.), s níž není obtížné dále pracovat. Na detaily jednání se lze zaměřit i pomocí běžného softwaru pro jeho zpracování (ibid., 7). V neposlední řadě může být videozáznam dnes jednoduše sdílen mezi výzkumníky (ibid.), což může být odpovědí na častou kritiku, že etnografie je netransparentní.

Rozhodnutí pořizovat videozáznamy z terénu je ovšem na druhou stranu spojeno s řadou etických nároků, které obnáší celou řadu úkonů od vyjednávání přístupu do terénu až po souhlas s natáčením informantů a zpracováním pořízených nahrávek (Heath, Hindmarsh, Luff 2010, 11). Etické otázky prostupují de facto celý průběh výzkumu, od jeho přípravy a plánování (intenzivní nebo epizodické nahrávání proložené analýzou materiálu) přes jeho průběh (vhodné umístění kamery, efekt pozorovatele) až po prezentaci výstupů z něho (použití úryvků z nahrávek apod.) (ibid.). Volba videozáznamu může, pokud výzkum není dobře veden, ztížit řešení některých výzkumných překážek, např. zajištění přístupu do terénu (ibid., 14), nejen proto, že

videa jsou lehce zneužitelná, protože je možné je volně kopírovat a šířit a na rozdíl od jiných důkazů disponují velkou mírou autenticity. Naprosto klíčovou součástí výzkumu spojeného s nahráváním sledovaných praktik je proto vyjednat různé druhy přístupu (od managementu i jednotlivých informátorů) do výzkumného prostředí. Je třeba si vybudovat důvěru s informátory a pořizovat záznamy tak, aby je co nejméně obtěžovaly v jejich práci (ibid., 15).

Důležitost této neinvazivnosti při natáčení aktérů mohu potvrdit i z vlastní zkušenosti. Kvůli nedostatkům v této oblasti jsem musela de facto přepracovat plán celého výzkumu. Bariéra, na niž jsem během výzkumu opakovaně narážela, byla skutečnost, že mě koordinátor nevnímal jako pozorovatele, ale spíše jako jakéhosi kontrolora práce, možná kvůli mému odbornému vzdělání v masmediální oblasti. Proto je opravdu důležité opakovaně a důsledně vysvětlovat důvody, proč je pořizování videozáznamů pro účely výzkumu zásadní (Heath, Hindmarsh, Luff 2010, 27).

Informátoři totiž musejí být ochotni plně spolupracovat. Formálně je jejich zapojení ošetřeno pomocí různých nástrojů podle charakteru prostředí a počtu výzkumných subjektů. V mém případě nejvíce vyhovovalo uzavření informovaného souhlasu, který kromě souhlasu s účastí ve výzkumu také ošetřuje, že poskytnutá data budou využita jen pro akademické účely a bez souhlasu informátora nebudou publikována. Ačkoliv jsem původně byla pro plné zveřejnění videozáznamů spolu s textem této práce, po nedávno uveřejněné moderované diskusi v Naší řeči (roč. 104, č. 1) a zejména argumentech uvedených v příspěvku Kaderky, Shermanové a Havlíka (2021) jsem se přiklonila k tomu, že videozáznamy v plném rozsahu nezveřejním. Etnografický výzkum je postaven na velmi křehké důvěře mezi výzkumníkem a informátorem a data kromě procesu ověřování a hodnocení výroků prostupují i koordinátorovy soukromé konverzace. Při prezentaci výsledků mého výzkumu se tedy omezím na demonstraci příkladů na podrobném vyličení úryvků videí. Na jednom z nich jsem například ukázala, jakým způsobem koordinátor hledá relevantní zdroje pro ověření fámy o pedofilii prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše.

Rozhodnutí pořizovat v rámci výzkumu videozáznamy ovlivňuje celý jeho proces od počátku až po prezentaci výzkumných výsledků a je spojeno s řadou speciálních metodologických otázek. I proto se v odborné literatuře v některých případech mluví o „videografii“ (Heath, Hindmarsh, Luff 2010; Tuma, Schnettler, Knoblauch 2013), definované německými autory takto<sup>78</sup>: „Pojmem videografie označujeme spojení videoanalýzy a etnografie, ale také

---

<sup>78</sup>Jedná se o vlastní překlad.

interpretativní analýzu videozáznamů komunikačního jednání, které jsou v rámci etnografického výzkumu pořizovány.“ (Tuma, Schnettler, Knoblauch 2013, 10).

Cílem použití videotechniky je zachytit pomocí videokamery každodenní situace, ve kterých aktéři jednají, a analyzovat, jak jednají (Tuma, Schnettler, Knoblauch 2013, 10). Naopak ambicí přístupu není zachytit totalitu situací, ale zakonzervování určitých dimenzí prožitků (ibid., 12). Selektce je totiž jako princip přítomna ve výzkumu od jeho samého počátku, etnograf nikdy nemůže kamerou zachytit veškeré dění v situaci, může se pouze zaměřit na její určité dimenze, v mém případě zejména na praktiky koordinátora při výběru výroků.

Vzhledem k třídění obrovského objemu natočeného materiálu bylo třeba pravidelně katalogizovat nahrávky (označit je datem natočení, místem a jmény zachycených aktérů) a tímto způsobem postupně budovat výzkumný archiv tvořený systematicky uspořádaným korpusem dat. Již krátce po pořízení záznamu jsem pro sebe popsala, co se na záznamu nachází (co se před kamerou odehrává a jak činnost probíhá), případně jsem si poznamenala několik zajímavých momentů na nahrávce. Při opakovaném katalogizačním zpracování materiálu jsem identifikovala fragmenty, které si zaslouží hlubší analýzu, a tak jsem dosáhla toho, že z původně několikaminutových ukázek byly vybrány části v řádu několika sekund, které jsou potenciálně nejpřínosnější pro pochopení procesu konstrukce významů.

Také použití kamery v terénu je otázkou, kterou je nutné promyslet ještě před zahájením výzkumu. Zaměstnanci portálu používají k rozdělení úkolů a zveřejnění hodnocení speciálně vyvinutý on-line publikační systém. Záběr na jejich práci s ním je tedy vhodné uskutečnit buď pomocí fixně umístěné kamery na stativu, nebo pomocí softwaru pro zaznamenávání dění na obrazovce počítače (s možností ho kdykoliv deaktivovat). Pro účely tohoto výzkumu se z výše uvedených důvodů (po selhání první možnosti) jako vhodnější osvědčila možnost druhá.

Průběh mého výzkumu nejvíce odpovídá tzv. zaměřené etnografii (fokussierte Ethnographie) popsané Tumou, Schnettlerem, Knoblauchem (2013, 63n), která je považována za vhodnou pro užití videotechniky při výzkumu. Vyznačuje se mimo jiné zaměřením na komunikativní aktivity, krátkodobými pobyty v terénu a detailním popisem situací (a doplňujícími poznámkami z terénu), analýzou komunikačních situací a zachycení členského vědění v jejich pozadí, aby bylo možné je přesně interpretovat (ibid., 64). Výzkumný proces v tomto případě spočívá ve výběru relevantních situací pro pozorování, sběru dat, výběru nejzajímavějších pasáží k jejich detailní analýze a porovnání (ibid., 78). Tento proces probíhá v iterativních smyčkách (ibid., 85) do doby, než je sledovaným fenoménům plně porozuměno. Předpokladem toho je, že vše, co je zmíněno jako relevantní v analýze, je relevantní i v každodenním jednání jeho účastníků (ibid., 92). Způsob, jakým portál Demagog.cz funguje, mě vedl k výběru



epizodického intenzivního pozorování (Delamont 2004) raději než k soustavné etnografické práci. V běžném režimu se každý týden hodnotí jen několik pořadů (RsK1), některé pravidelně, jiné nárazově. Během předběžného pozorování jsem si utvořila představu o průběhu činnosti, což mi dovolilo upřesnit znění dosavadních výzkumných otázek zaměřených na popis kategorizační práce před uveřejněním hodnocení a po něm. Toto rozložení výzkumného plánu mi umožňuje terénní výzkum prokládat vyhodnocování pořízených dat, na jehož základě proběhne formulace nových hypotéz, případně konzultace se školitelem ohledně použitých metod. Tyto iterativní smyčky povedou k tříbení výzkumné strategie a neustálému ujišťování o správném směru kladení otázek.

#### ***4.5 Analytické aparáty vhodné pro analýzu videonahrávek pořízených během etnografického výzkumu***

Po sběru dat vždy následuje fáze analýzy. Při analýze materiálů pořízených jak v první, tak druhé fázi výzkumu, jsem využila analytických nástrojů a pojmů vycházejících z etnometodologie (Garfinkel 1967). Etnometodologie nabízí vhodná metodologická východiska pro analýzu videodat nejen proto, že zohledňuje situační aspekty lidského jednání, ale také proto, že zkoumá propojení verbálních, vizuálních a materiálních aspektů interakce.

Analytickým aparátem, který považuji za vhodný jak pro analýzu hotových hodnocení, tak pro analýzu videozáznamů z terénu, je konverzační analýza<sup>79</sup>. K interakci je v jejím rámci přístupováno jako k sekvenci akcí (Clift 2016, 2). Jejím prostřednictvím je možné se zabývat například tím, jak se konstrukce významů uskutečňuje skrze střídání mluvčích během rozhovoru a jaký vliv na ní má uspořádání replik do dvojice normativně spojených akcí (párových sekvencí). Význam je totiž sociálně konstruován – sociální aktéři se orientují jeden na druhého a porozumění první replice (např. otázku, zda dotyčný může pracovat se zdroji určitým způsobem) potvrzuje druhý sociální aktér (např. odpovědí, že tímto způsobem bude zdroje ověřovat, protože se jedná o jednodušší způsob, než který užíval předtím). Není to tak, že by si sledovaní aktéři byli mechanismy, které jsou v pozadí jejich každodenní komunikace, vědomi, nebo by je dokonce byli schopni popsat (Heath, Hindmarsh, Luff 2010, 16).

Zakladatel konverzační analýzy Harvey Sacks tento analytický aparát postavil na postulatech etnometodologie Harolda Garfinkela (Clift 2016, 35). Zázemí mu k tomu připravil jeho

---

<sup>79</sup>Psathas (1994, 2) nepovažuje název tohoto analytického aparátu za šťastný, protože nejde pouze o analýzu společenské konverzace, ale jazykové interakce jako takové. Ačkoliv preferuje označení „(ethnomethodological) interaction analysis“, ve výkladu používá značkového označení konverzační analýza.

školitel, Erving Goffmann, který měl zásluhy na tom, že z jazykové interakce udělal řádný výzkumný předmět. Na druhou stranu k demonstraci svých závěrů užíval vlastní konceptualizace, nikoliv ukázky z analyzovaného materiálu (Psathas 1994, 11). Konverzační analýza přitom bází na detailním popisu dat, proto jsou tak podstatné nahrávky interakce a jejich přepisy. Analytické interpretace v ní vycházejí zcela ze studia zachyceného materiálu (ibid., 45).

Sacks aparát konverzační analýzy později doplnil aparátem členské kategorizační analýzy, který nabízí způsob, jak v komunikaci sledovat orientaci na identitu jejích účastníků (Clift: 2016, 185). Ačkoliv běžně se pomocí ní analyzuje, jak sociální aktéři pomocí členských kategorií popisují a identifikují jiné osoby, lze ji použít i pro analýzu kategorií nepersonálních (např. Housley, Fitzgerald: 2009), např. pomocí nichž portál Demagog.cz kategorizuje ověřované výroky.

Svou práci Sacks založil na nemotivovaném pozorování (Clift 2016, 42), hledal, jak lidé řeší své každodenní komunikační problémy (ibid., 41). Na základě tohoto úsilí se mu podařilo identifikovat některé obecné praktiky, které jsou v běžné komunikaci používány pro její hladký průběh (ibid., 44).

Předmětem zájmů konverzačních analytiků jsou ty nejrutinnější, každodenní, přirozeně se odehrávající aktivity a cílem pak nalezení mechanismu, pravidel, struktur, na nichž se zakládá řád interakce (Psathas 1994, 2). Centrálním tématem konverzační analýzy je tedy intersubjektivita budovaná mezi účastníky komunikace – jakým způsobem jsou zaangażováni v probíhající interakci a produkci interakčního řádu (ibid., 48).

#### **4.6 *Proč by měl být fact-checking předmětem zájmu lingvistiky aneb metapragmatická vyjádření jako lingvistické ratio projektu***

Předkládaný dizertační projekt má značně interdisciplinární povahu, zřetelně ovšem vychází z lingvistických pozic. Jeho předmětem je studium metajazyka, resp. reflexe metapragmatické vnímavosti (metapragmatic awareness), která je „kritickou silou pro generování významu v pozadí schopnosti užívat jazyk“ (Verschueren 2000, 439). Jejího potenciálu pro vysvětlení relevance a adekvátnosti vyjádření v určitém kontextu jsem v této práci využila například tehdy, když jsem se koordinátora projektu dotazovala na ověřování konkrétních výroků a on mi vysvětloval, jak se při jejich ověřování postupovalo. Jako bohatý zdroj pro analýzu metapragmatické vnímavosti mi posloužily také koordinátorovy poznámky k výrokůům přidělovaným jednotlivým ověřovatelům, v nichž nabízí návod, jak při ověřování výroku postupovat, nebo záznamy diskuze mezi experty o jednotlivých aspektech výroků.

Studium metajazyka má v lingvistice dlouhou historii – sahá od Peircovy teorie indexikalit až k Pražské lingvistické škole a Jakobsonovi, který jako jeden z prvních uvedl tento pojem do novodobé lingvistiky tím, že metajazykovou funkci jmenoval jako jednu z šesti základních jazykových funkcí (ibid., 440).

Na metajazyk je možno pohlížet jako na objekt, ale mnohem přiléhavěji se jeví jeho pojetí jako jazykové dimenze, která je přítomna ve všech užitích jazyka (Verschueren 2000, 440). Lingvistickou disciplínou, která se zabývá studiem metajazykové dimenze jazyka, nazval Michael Silverstein metapragmatikou (ibid., 441). Jelikož tato práce vychází z etnometodologických pozic, nabízí se zde souvislost s jedním z jejích základních principů – reflexivitou. Protože pragmatické a metapragmatické fungování se neustále vzájemně ovlivňují, stává se ze studia metapragmatiky komunikace nikoliv pouze něco doplňujícího při analýze komunikace, ale něčím zcela nezbytným (ibid., 442). Jinými slovy – metapragmatická vnímavost je pro pochopení průběhu sociální interakce naprosto zásadní, protože jazyk je v jejím rámci neustále interpretován a interpretace sociálních aktérů se stávají nedílnou součástí jejich komunikace (ibid., 445).

Stopy metapragmatické vnímavosti mají různé podoby. Patrné jsou například v podobě metapragmatických popisů či markerů, odrážejí se ale i v modalitě nebo třeba intertextualitě (ibid., 445). V lingvistické tradici byly nazývány různými jmény (od Jakobsonových „shifterů“ přes Gumperzovy kontextualizační vodítka až po diskurzivní, případně pragmatické markery/částice) a mohou se projevovat v různě explicitních formách (např. v podobě přímé řeči nebo jen různých „hlasů“ vstupujících do textu) (ibid., 446). Pokud se jedná o přetrvávající interpretační rámce, je v jejich kontextu možné mluvit také o projevech jazykových ideologií (ibid., 450). V této práci budu pro vyjádření a formulace reflektující metapragmatickou vnímavost používat označení „metapragmatický komentář“.

Při analýze metapragmatické stránky komunikace je možné se inspirovat např. studií Liu a Rana (2016), kteří se zaměřili na metapragmatická vyjádření jakožto prostředky manipulace v čínském televizním diskuzním pořadu Tiger Talk. Metapragmatická vyjádření podle nich „explicitně zobrazují moderátorovu reflexivní vnímavost k použití jazyka, kterou využívá k manipulaci probíhající interakce za účelem určitých komunikačních cílů či potřeb“ (ibid., 463). K manipulaci přitom přistupovali ve „slabém“ slova smyslu, tedy ne jako ke lhaní, ale jako k aktivitě, jejíž cílem je přesvědčit další o svém tvrzení, tedy jako svým způsobem výsledku mentálních interferencí nebo intervencí (ibid., 469). Liu a Ran popsali celkem pět typů metapragmatických vyjádření (ibid., 467). Jedním z cílů této manipulace bylo vyřešit potenciální problémy (ibid., 477), které by se v interakci mohly objevit, případně jim předcházet. Dále

vycházely z role moderátora jako někoho, kdo usměřňuje komunikaci, a kontroluje její vývoj a disponuje z toho vyplývajícími institucionálními povinnostmi a právy (ibid., 478). V neposlední řadě se v ní může odrážet i zájem vedení stanice na celkové podobě mediálního produktu (ibid.). Obdobně klíčová je role koordinátora projektu Demagog.cz, jehož práci jsem měla možnost v rámci výzkumu pozorovat. Ostatním totiž nabízí svou interpretaci výroků, čímž ovlivňuje jejich zacházení s výrokem. Poté se s relevantními částmi odůvodnění hodnocení obrací na ostatní experty, neproblematické pasáže výroků dále nekomentuje.

Druhá studie, z níž je možné čerpat inspiraci pro metapragmatickou analýzu na mikroúrovni, je výzkum z dílny maďarského autora Petykó (2018). Jeho soubor dat tvořilo 178 diskuzních vláken tří levicově orientovaných politických maďarských blogů, z nichž si dal za cíl vyabstrahovat diskurzivní konstrukt „trola“ a „trolení“. Zaměřil se zejména na motivy, které diskutující takto označeným osobám přisuzují, a posuzoval také to, jak korespondují s definicemi těchto pojmů dostupnými v literatuře (ibid., 391). Nejednalo se o čistě kvalitativní analýzu, zajímalo ho také, v jaké frekvenci se jednotlivé motivy vyskytují (ibid., 392). K „trolům“ a „trolení“ ale nepřistupoval jako k teoretickým pojmům, ale jako k metapragmatickým označením, která odkazují k lidovým konceptům, a usiloval o jejich rekonstrukci z promluv účastníků diskuze (ibid., 393). Ve svých závěrech došel k tomu, že zatímco literatura uvádí, že hlavní motivy „trolů“ jsou emocionální, v komentářích převažovaly zmínky o motivech finančních a politických (ibid., 412), přičemž diskutující chápou „troly“ jako členy určitých kategorií, které jsou vymezovány na základě jejich kolektivního chování (ibid.). Podobným způsobem se v rámci projektu Demagog.cz zachází například s pojmem *fact-checker*, kterým jsou označováni ti, kteří fact-checking provádí.

## 5 Analýza fact-checkingových procesů a metod: případ prezidentské kampaně 2018

### 5.1 Metody používané pro výběr výroků

Vzhledem k tomu, že v rámci projektu se primárně ověřují výroky<sup>80</sup> z politických komunikátů, které byly vysílány v audiovizuálních masmédiích, dalo by se předpokládat, že primárním zdrojem pro jejich výběr bude videozáznam daného komunikátu. Při výběru výroků ovšem koordinátor používá administrativní systém webové stránky Demagog.cz a jeho postup se odvíjí od skutečnosti, zda je dostupný přepis politického komunikátu, či nikoliv.

V případě, že přepis k dispozici není, koordinátor se uchyluje k výběru výroků přímo z videozáznamu politického komunikátu (např. u PDS nebo PDnK). Videozáznam si pro tento účel otevře ve vedlejší záložce v prohlížeči vedle administrativního systému webu, přehrává si ho, a když identifikuje faktický výrok, zastaví přehrávání, záznam vrátí na jeho začátek a přepíše ho do okna *Přidat výrok* v již založené diskusi. Vybrané výroky se poté řadí pod sebe s nejnovějším výrokem umístěným nejvýše. Výrok obvykle přepisuje nejprve v podobě, v jaké ho v rychlosti pochytil, poté si videozáznam pustí znovu, aby ho upravil do finální podoby. Patrné to je například na výroku prezidentského kandidáta Mirka Topolánka z Prezidentské debaty na kolejích (PDnK I, 1:01:02), který napoprvé zachytil v podobě (1), poté si výrok pustil znovu a doplnil závorky u poznámky o tom, že se jedná o reakci na jiný výrok, a upřesnil znění výroku, ačkoliv slovo „žádnou“ v něm zůstalo oproti videozáznamu stále navíc (1’).

(1) „Reakce na Hilšera: K těm nemocnicím jen krátce. Nešlo o žádnou privatizaci.“

(1’) „(Reakce na Hilšera): K těm nemocnicím jen velmi krátce. Nikdy nešlo o žádnou privatizaci.“

Ve vlastním přepisu zachovává jeho mluvenou podobu včetně přerěknutí, jako např. ve výroku prezidentského kandidáta Michala Horáčka (PIČT-Ho) (2). Primárně mu totiž jde o zachycení jeho smyslu, nikoliv o zachycení přesného znění.

(2) „Obyčejnej příklad, my máme stavební zákon, který, který je, nás řadí na 129. místo na světě, jo. Před náma je, tuším, Kosovo těsně a za námi Sierra Leone, nebo opačně.“

V případě, kdy je k dispozici již hotový přepis, koordinátor ho jako prostý text vloží do políčka *Přepis* v hlavičce. Když poté klikne na tlačítko *Přepis a výroky* ve výpisu diskuzí, otevře se mu stránka s dvěma sloupci (viz např. PIČT-T, 04:15). V prvním je pod hlavičkou

---

<sup>80</sup>Jako výroky v tomto textu označuji úryvky z výpovědí politiků. Pokud potřebuji pojmenovat výsledek procesu jejich výběru, mluvím o vybraných výrocích. Koordinátor označení výroky používá v obou významech.

*diskuze* dostupné celé znění přepisu (tak jak ho vložil), v druhém okno *Přidat výrok*. Koordinátor prochází přepis a vybrané faktické výroky překopírovává do okna v pravém sloupci *Přidat výrok*. Pracuje buď s přepisem ze služby zprostředkovávající v textové podobě obsah napříč českou mediální krajinou – Newton MediaSearch (např. v případě PIČT-Ha), nebo přímo s přepisem z oficiální webové stránky masmédia, v případě prezidentské kampaně se jednalo o webovou stránku zpravodajské stanice ČT24 (např. v případě PIČT-Ho, PIČT-T nebo PIČT-K).

Oba typy hotových přepisů jsou odlišnou interpretací videozáznamu. V Newton MediaSearch je zaznamenána mluvená podoba rozhovoru, na ČT24 je rozhovor upravován tak, aby splňoval pravidla psaného projevu. Rozdíl mezi nimi je možné demonstrovat na výroku prezidentského kandidáta Vratislava Kulhánka (PIČT-K) (3), který byl k ověřování vybrán v podobě poskytované dříve Newton MediaSearch. Výrok obsahuje například obecněčeský tvar *dělanej*, není krácen, ani upravován. Později byl přepis tohoto rozhovoru publikován také na stránkách ČT24<sup>81</sup> (3').

- (3) „Nedávno vyšla docela zajímavá statistika, kde čeští důchodci jsou na 18. místě v rámci nejenom Evropy, ale ten výzkum byl dělanej asi ve 40 nebo v 50 zemích, takže by to ale bylo na to, aby si lidé obzvlášť, jako zvlášť v důchodu, lebedili, tak to zrovna ne.“
- (3') „Nedávno vyšla docela zajímavá statistika, kde jsou čeští důchodci na 18. místě v rámci 40 nebo 50 zemí. Aby to ale bylo na to, aby si lidé v důchodu obzvlášť lebedili, tak to ne.“

Koordinátor otázku práce s hotovými přepisy neřeší, videozáznam si při výběru výroků z nich nepouští ani pro doplnění, naopak s nimi nakládá nejen jako s ekvivalentem videozáznamu, ale dokonce je považuje za preferovanou variantu. Důvodem, proč tak činí, je skutečnost, že mu hotový přepis velmi zjednodušuje a urychluje výběr výroků, což chápe jako důležitější než jejich nejednotnou podobu. Zveřejnit výsledky ověřování co nejrychleji je pro něj prioritou.

Ve výrokové logice (Štěpán: 2017) má výrok obvykle ze syntaktického hlediska rozsah oznamovací věty nebo ze sémantického hlediska jedné propozice. Výroky vybírané pro ověřování na portále Demagog.cz obsahují více propozic a jsou v rozsahu souvětí či několika vět, nezřídka mají formu otázek. Jejich minimální rozsah představuje věta, např. (4) (Michal Horáček, PIČT-Ho).

- (4) „...prezident z Ústavy zastupuje stát navenek...“

---

<sup>81</sup>Vratislav Kulháněk: Vláda s komunisty by mi příliš nevadila. Vládli ve Francii i Itálii a nebyla z toho katastrofa, Publikováno 5. 12. 2017. [Cit. 5. 11. 2020] Dostupné na: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2323624-vratislav-kulhanek-vlada-s-komunisty-mi-prilis-nevadila-vladli-ve-francii-i-italii-a>.

Pokud je ovšem faktický výrok součástí souvětí, je zapsán obvykle celý i s nefaktickou částí. Např. z interview s prezidentským kandidátem Vratislavem Kulhánkem (PIČT-K) koordinátor nejprve vybral výrok v jedné podobě (5). Když výrok přiděloval stážístovi k ověření, vymazal jeho první větu, protože byla nefaktická a nebyla pro pochopení kontextu zbytku citace nezbytná. Souvětí ovšem ponechal celé, ačkoliv jeho závěr obsahuje nefaktickou informaci (při ověřování ovšem nebyla brána v potaz), viz (5').

- (5) „Tak ono to tak špatné a vážné není. Nedávno vyšla docela zajímavá statistika, kde čeští důchodci jsou na 18. místě v rámci nejenom Evropy, ale ten výzkum byl dělanej asi ve 40 nebo v 50 zemích, takže by to ale bylo na to, aby si lidi obzvlášť, jako zvlášť v důchodu, lebedili, tak to zrovna ne.“
- (5') „Nedávno vyšla docela zajímavá statistika, kde čeští důchodci jsou na 18. místě v rámci nejenom Evropy, ale ten výzkum byl dělanej asi ve 40 nebo v 50 zemích, takže by to ale bylo na to, aby si lidi obzvlášť, jako zvlášť v důchodu, lebedili, tak to zrovna ne.“

Vybraná citace většinou obsahuje více faktických informací, z nichž je k ověření vybrána jen jedna, případně několik z nich (o tom více v kapitole 4.4.4). Např. ve výroku prezidentského kandidáta Petra Hanniga (DS-Ha:Hy) (6) lze nalézt hned několik fakt k ověřování – první část bez znalosti kontextu nejasně odkazuje na angažmá bývalého předsedy vlády v ratifikaci smlouvy ČR (v tomto kontextu je Lisabonská smlouva zmíněna jako výhrada k tomuto soupeři), další věta říká, že Lisabonskou smlouvou ČR přišla o suverenitu v hlasování v orgánech EU. Tu Hannig spatřuje v právu veta, přičemž nyní je nutné splnit podmínku kvalifikované většiny, na kterou ČR spolu s dalšími zeměmi bývalého východního bloku nedosáhne, protože součet svých obyvatel nesplňuje podmínky pro její využití.

- (6) „Pokud se jedná o Mirka Topolánka (...), abychom měli suverenitu v rozhodování v Evropské unii. Tím (Lisabonskou smlouvou) jsme tu suverenitu ztratili. Do té doby bylo právo veta, nyní musíme mít jakousi kvalifikovanou většinu, což je určitý počet obyvatel států ze sedmi států, a na to my z bývalého východního bloku prostě nedosáhneme.“

Na případu, kdy je k ověření vybrána delší pasáž z promluvy politika, je možné sledovat, jak koordinátor dlouhý text za účelem ověření rozděluje do kratších pasáží a vytváří z nich výroky. Repliku prezidentského kandidáta Mirka Topolánka (PDnK II, 0:16:50) například přepsal nejprve celou s vypuštěním některých vsuvek (vsuvka o platnosti zákona např. zůstala), poté ji rozdělil na dvě části, přičemž první z nich (7) tematicky omezil na dění před prvotními indikacemi nárůstu žádostí o připojení solární energie, druhou (8) pak na to, co se dělo, když tyto indikace nastaly.

- (7) „Na konci roku 2008 nebyly v žádostech, kdy už ten zákon [o podpoře OZE, pozn. Demagog.cz] byl v platnosti, ten byl myslím v platnosti od roku 2006, nebyla žádná indikace velkého nárůstu žádostí o připojení solární elektrárny. První indikace přišly a ten velký nápor byl v březnu, a pokud si pamatujete, 24. března 2009 byla vyslovena nedůvěra mé vládě.“
- (8) „[pokračování předchozího výroku] Okamžitě po mém odchodu [...] jsme navštívili pana Fischera [...] s dokumenty, které jasně prokazovaly, že díky té drobné větičce v tom zákonu a díky obrovskému

nárůstu žádostí o připojení, 2000 MW, existuje riziko, že těch 250–300 miliard budou tímto způsobem vyplaceny. I s pozměňovacím návrhem někdy v září, která by měla v Parlamentu ta vláda pana Fischera prosadit, a já i Jiří Paroubek, kteří jsme u toho byli, jsme přislíbili pomoc ve svých klubech. A co udělal pan premiér Fischer? Neudělal nic. Ten problém nastal poté, co se nestihl ten pozměňovací návrh, to je těch 5 % snížení v případě, že cena solárních panelů klesá, že se mění kurz dolaru nebo jüanu vůči české koruně. Tento pozměňovací návrh jsme připravili a v době, kdy to bylo možné ještě stihnout, se na to ta vláda vykašlala.“

Není ani výjimkou, že koordinátor výrok vytváří z více pasáží rozhovoru, které jsou od sebe vzdáleny i několik minut záznamu a pocházejí z odpovědí na různé otázky moderátora či moderátorky. Jako příklad může posloužit opět Topolánkuv výrok (9) (PIČT-T).

- (9) „...pokud existuje jiná alternativa – a ta existuje, ODS, Piráti, KDU-ČSL, ČSSD, jde sestavit celá řada koalic (...) Sněmovna nabízí asi třicet různých koalic.“

První část vybraného výroku tvoří úryvek z Topolánkovy odpovědi na moderátorčinu otázku, zda by jako prezident jmenoval vládu s podporou extremistů. Topolánek na ni odpovídá, že by se snažil přesvědčit toho, kdo ji vyjednává, aby pokud existuje jiná alternativa, vyjednával dál. Druhá část výroku je vybrána z jeho reakce na to, jak by zabránil jmenování vlády s podporou SPD nebo KSČM. Podle koordinátora v druhé části vlastně konkretizuje (uvádí konkrétní počet koalic) to, o čem mluvil již dříve.

Koordinátor o ověřovaných citacích mluví jako o *faktických výrocích*, ale jak bylo ukázáno, neznamená to, že citace obsahuje pouze fakty, nebo právě jeden fakt k ověření. Dělení repliky do výroků probíhá na úrovni tematické.

Vytváření výroků z citací vybraných z proudu řeči vyžaduje vypouštění některých pasáží, což ovšem může vést k tomu, že čtenářům výroku i jeho ověřovatelům bude chybět kontext potřebný pro to, aby jim porozuměli.

Koordinátor ho doplňuje minimálně pomocí redakční poznámky (viz výše v Topolánkově prvním výroku o solární energii). Pokud vybírá citát ze dvou na sebe navazujících replik politiků, uvádí obvykle u druhé citace poznámku, že se jedná o reakci na předchozí výrok jiného politika. Například k Topolánkově citaci (10) z Prezidentské debaty na kolejích (PDnK II, 0:11:48) po vynechání úvodního „Pamatuju si, že...“ připsal do závorky před výrok, že se jedná o reakci na Horáčkovu otázku, v níž je dotazován, proč jako předseda vlády nezabránil neblahému vývoji v kauze solárních elektráren.

- (10) „Byla to právě ODS, i když jsem tehdy nebyl v Parlamentu, která hlasovala proti drobnému pozměňovacímu návrhu, který dal jeden komunistický a jedna sociálnědemokratická poslankyně, která vlastně zvrátila svým způsobem tu možnost mít pod kontrolou ty peníze, které půjdou na podporu solárních panelů.“



Pokud koordinátor vyhodnotí, že politikův výrok není srozumitelný bez otázky položené moderátorem, zahrne ji do výroku také, jako např. v případě výroku prezidentského kandidáta Hynka (PIČT-Hy) (11). Jednotlivé mluvčí uvádí celými jmény s příjmením ve verzálkách.

(11) „Světлана WITOWSKÁ: Vy byste byl pro, aby se změnila česká ústava tak, aby zakazovala veřejné projevy islámského náboženství. Alespoň tak jsem si přečetla vaši odpověď pro Deník. Svoboda vyznání a lidské právo základní, které je v Základní listině práv a svobod. Jak si to představujete? Zákaz projevu islámského náboženství? Jiří HYNEK: Dovolím si poopravit. Ta otázka Deníku zněla, jste pro zákaz politického islámu? Nezněla, jste pro zákaz projevu náboženství? Ano, máme v Ústavě, že každé náboženství můžeme podporovat.“

V některých případech není možné kontext výroku zprostředkovat přímo ve výroku samotném, proto je to kompenzováno v odůvodnění jeho hodnocení (to je například případ Hanigova výroku o Lisabonské smlouvě výše). K jeho doplnění koordinátor vyzývá stážisty pomocí nástroje interní poznámky (o něm více v kapitole 5.4). V jiném případě by sice doplnění kontextu redakční poznámkou možné bylo, přesto to bylo učiněno až v odůvodnění, jako například u výroku prezidentského kandidáta Michala Horáčka, kterým reaguje na dotaz protikandidáta Kulhánka z Prezidentské debaty na kolejkách, proč se domnívá, že má nad ostatními protikandidáty morální převahu, protože jeho kandidatura byla podpořena podpisy voličů (12). V některých případech je pro pochopení, k čemu výrok odkazuje, tedy nutné rozkliknout jeho odůvodnění.

(12) „Nemám dojem, že bych měl nad vámi morální převahu. Neřekl jsem to.“

Cílem koordinátorova doplňování bezprostředního kontextu do výroku je, aby vybrané výroky byly srozumitelné i pro čtenáře, který není obeznámen s obsahem celého politického komunikátu. Bez nahlédnutí do odůvodnění hodnocení však zůstávají některé výroky obtížně srozumitelné.

Na stránkách portálu Demagog.cz je deklarováno, že projekt ověřuje pravdivost faktických výroků, dalo by se tedy předpokládat, že faktické výroky bude možné jednoduše vybrat z replik politiků a nefaktické ponechat stranou. Koordinátor se proto snaží výroky nejen zkracovat a doplňovat, ale i je očistit o všechny nefaktické „prvky“. Faktické a nefaktické pasáže jsou však spolu tak úzce provázány, že je často obtížné nefaktickou část vynechat, protože by nebylo patrné, v jakém kontextu faktická část zazněla. V tomto případě se na portále Demagog.cz nejčastěji volí takový postup, že je v odůvodnění hodnocení uvedeno, že hodnocení se k nefaktické části výroku nevztahuje. To je možné demonstrovat na výroku prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše (PDnK I, 27:33), který byl vybrán nejprve v tomto znění (13). Před přiřazením výroku stážistům k ověření ho ale koordinátor zkrátil o první větu, která sváděla k

tomu, aby bylo ověřováno, zda prezidentský kandidát Michal Horáček skutečně „pořňukával“, či nikoliv. Obsah první věty byl pro zachování kontextu vložen do redakční poznámky. Aby se od tohoto směru hodnocení portál Demagog.cz dostatečně distancoval, v odůvodnění hodnocení bylo doplněno: „Drahoš tento výrok pronesl v tom smyslu, že si Horáček má stěžovat na svou absenci na uvedené akci. V rámci výroku hodnotíme pouze to, zda byli vystupující pozvání a sami se na akci nehlásili.“ V reakci (14) prezidentského kandidáta Michala Horáčka (ibid., 29:25) na toto prohlášení, jehož pravdivost byla také ověřována, však zůstala nefaktická úvodní věta ponechána, ačkoliv při ověřování nebyla brána v potaz. Ne vždy se koordinátorovi daří nefaktické části citace při výběru výroků vypustit, protože jsou často součástí jednoho větného celku. Při ověřování ovšem nebývají brány v potaz, ať už je na tuto skutečnost explicitně upozorňováno, či nikoliv.

(13) „Trošku mi vadí, že Michal Horáček pořňukává nad tím, že jej nepozvali na Václavské náměstí. Nikdo jsme se nehlásili, byli jsme tam pozváni, vystoupili jsme, a to je všechno.“

(14) „Já jsem prožil překrásnej 17. listopad. Vzal jsem lidi po stopách Sametové revoluce, kterou jsem prožil, a zejména těm mladým jsem říkal co, jak, kde a proč jsme dělali.“

Portál Demagog.cz navíc nedisponuje žádnou interní definicí faktických výroků, vymezuje je pouze negativně na základě typů výroků, které se v rámci projektu neověřují<sup>82</sup>.

Na prvním místě mezi nimi jsou uvedeny „názorová politická prohlášení a hodnotící soudy, které nejsou postaveny na jasných a doložitelných faktech“, přičemž jako k faktickým výročkům se na portále Demagog.cz přistupuje i k výpovědím uvozených relativizujícími formulacemi. V sekci webu Jak hodnotíme je uvedeno: „Při hodnocení zohledňujeme to, zda řečník své vyjádření relativizoval slovy jako ‚myslím‘, ‚slyšel jsem‘ atp., která naznačují, že si není jist. Neověřujeme nicméně, zda si to řečník opravdu myslí, případně zda údaj slyšel: Jelikož nevidíme lidem do hlavy, podobnými řečnickými obraty by se pak šlo ‚zprostit‘ odpovědnosti za jakýkoli faktický výrok. K podobným obratům tedy přistupujeme, jako by šlo o přibližná, jinak ale standardní tvrzení faktu.“ Jedná se o tzv. hedges, které jsou definovány (Hirschová: 2017) jako „typy formulace, která obsah věty nebo ilokuční smysl výpovědi prezentuje nikoli přímočaře jako prostou danost nebo jednoznačný mluvní akt, nýbrž se subjektivním omezením nebo výhradou“. Tento přístup však není uplatňován důsledně, což vyplývá např. z hodnocení výroku (15) prezidentského kandidáta Petra Hanniga (DS-Ha:Hy, 06:46), v němž Hannig mluvil o svých rozdílech oproti jiným kandidátům.

(15) „Já nevím, jak pan doktor Hynek, ale já jsem, si myslím, jediný, který nechce zásadně přijímat euro.“

---

<sup>82</sup>Jak hodnotíme. Demagog.cz. [cit. 3. 11. 2020] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/jak-hodnotime-metodika>.

Výrok byl vybrán k hodnocení a byl hodnocen jako nepravdivý, přičemž odůvodnění hodnocení bylo založeno na skutečnosti, že proti přijetí eura se vyjádřil nejen Hynek (později v tomtéž pořadu), ale i Topolánek (např. na svých webových stránkách nebo v Prezidentské debatě na kolejích Deníku, zatímco na tentýž dotaz ČTK neodpověděl). Odůvodnění je tedy založeno na výkladu, podle něhož Hannig připouští, že proti přijetí eura může být jen Hynek.

Jak koordinátor pozná „jasná a doložitelná fakta“? Jako vodítko mu často slouží například čísla. Jejich přítomnost ho ale může i zmást. To se stalo v případě výroku (16) prezidentského kandidáta Petra Hanniga (DS-Ha:Hy), který se týkal jeho odhadu výsledků budoucího referenda o vystoupení ČR z Evropské unie.

(16) „Ten poměr je 80:20. 80 % lidí je pořád na straně systému. Jako co říkají média a tak. A 20 % je protestních.“

Ačkoliv na první pohled se může zdát, že se jedná o údaj vycházející z průzkumů veřejného mínění, ve skutečnosti se jedná o Hannigovu hypotézu založenou na vlastní aplikaci Paretova principu. Koordinátor nejprve výrok vybral, v okamžiku rozdělování výroků stážistům si to ale uvědomil a z výběru ho vymazal.

Hannigův výrok představuje argument, kterým podporuje svou „předpověď budoucnosti“, což je další z typů výroků, o kterých se na portále Demagog.cz uvádí, že nejsou ověřovány. Častým postupem je, že koordinátor nejprve zaregistruje předpověď budoucnosti a k ověřování vybere faktuelní argument, který slouží na její podporu. Takto koordinátor postupoval například u výroku prezidentského kandidáta Vratislava Kulhánka (PIČT-K, 07:52). Původně do redakčního systému zkopíroval výrok (17), krátce poté si všiml kondicionálu v souvětí a uvědomil si, že výrok spadá pod tento typ výroků, a z okna *Přidat výrok* ho vymazal. Poté (08:13) vybral výrok, o nějž prezidentský kandidát Kulhánek pravdivost své předpovědi opírá (18). Tento výrok byl kategorizován jako pravdivý.

(17) „A kdybysme vystoupili z Evropské unie, tak bysme toho velice hořce litovali, nikdo jednak by už nás zpátky nevzal, jednak by se rázem snížila životní úroveň minimálně o třetinu, protože naše produkty se clem by těžko byly prodejné v ostatních zemích Evropské unie.“

(18) „...on stačil jenom ten náznak Katalánska, že by se odtrhlo od Španělska a rázem řada firem si uvědomila, že kdyby se odtrhlo Katalánsko od Španělska, že nebude součástí Evropské unie, a začaly stěhovat své centrály z Katalánska do ostatních centrálních částí Španělska.“

Další z typů výroků, které se na portále Demagog.cz neověřují, jsou „glosy“. Jejich identifikování nemusí být pro koordinátora ovšem automatické. Odráží to práce s výrokem prezidentského kandidáta Mirka Topolánka (PIČT-T), který je odpovědí na otázku moderátorky, kolik vložil do své kampaně prostředků. Původně koordinátor (0:15) vybral k ověřování

předposlední souvětí jeho odpovědi (19) a při rozdělování výroků (26:31) k výroku připsal poznámku: „Úplně nevím, jestli to nepoužil jako ‚bonmot‘ řekněme. Mrkni, jak je to postavené se zákonem, jestli je tam nějaké ručení kandidáta.“

(19) „Vložil jsem hned na startu sto tisíc korun, aby tam vůbec něco přispělo. Nejsem jako Michal Horáček, rentiér, který má svoje peníze. Musíte ale vidět transparentní účet, kandidát ručí celým svým majetkem. Takže se ukáže na konci, kolik do toho vložím.“

Koordinátorova domněnka se potvrdila, stážista v zákoně nenašel žádnou zmínku o ručení celým majetkem, koordinátor tedy odvodil, že výrok bude spíše bonmotem než důkazem Topolánkovy neznalosti, a z výběru ho vyřadil. Koordinátorova poznámka je v tomto případě metapragmatickým komentářem k doslovné interpretaci výroku, kterou uplatňuje jako své základní nastavení. Pomohla mě upozornit na okamžik, v němž koordinátor zbystril a jeho nedoslovný výklad připustil.

Dále tvůrci projektu Demagog.cz deklarují, že v rámci projektu nejsou ověřovány „banality a obecná fakta“. Pokud se dotýkají v současnosti diskutovaných politických témat, mohou být i ony pro koordinátora obtížně identifikovatelné. Tato zjištění je možné dokládat i na faktických výrocích, které v debatě zazněly, ale nebyly k hodnocení vybrány. Například z Prezidentské debaty Seznamu (39:44) nejprve vybral výrok Marka Hilšera (20). Později ho však právě z důvodu přílišné obecnosti a skutečnosti, že je na hraně názoru, z výběru odstranil. Dále během tiskové konference po skončení Prezidentské debaty na kolejích zazněl z úst prezidentského kandidáta Michala Horáčka výrok (21) týkající se povinností prezidenta (02:36). Ačkoliv by jistě nebylo těžké ověřit soulad tohoto výroku se zněním Ústavy, výrok nebyl do hodnocení zahrnut, protože parafrázuje obecně známou pasáž Ústavy. Na rozdíl od něj výrok (22) prezidentského kandidáta Topolánka (ibid., 00:36) odkazuje na méně známé ústavně zakotvené pravomoci prezidenta, a vybrán tedy byl.

(20) „Rusko je země, kde není demokracie.“

(21) „A musí se (pozn.: myšleno prezident) postavit všemu, co považuje za důležitý, protože musí přísahat tomu, že bude chránit ústavu a bude konat podle svého nejlepšího vědomí a svědomí.“

(22) „Můžete (jako prezident, pozn. Demagog.cz) vetovat některé zákony, chodit na vládu, můžete si zvat ministry, abyste znal jejich kroky.“

Výrok ale nemusí být spojen jen s obecně známou informací z oblasti všeobecného vzdělání, koordinátor portálu Demagog.cz předpokládá, že návštěvníci webu jsou dobře obeznámeni i se současnou českou politikou. Ověřován tedy nebyl ani výrok (23) prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše (ibid., 04:10), v němž naráží na to, co nedávno řekl prezident Miloš Zeman (v pořadu Týden s prezidentem vysílaném 2. 11. 2017).

(23) „Nedávno jsme slyšeli od pana prezidenta, že on si ji (pozn.: myšleno Ústavu) vykládá tvůrčím způsobem.“

Jistě by nebylo složité (odkazem na záznam pořadu) pravdivost výroku doložit. Později v kampani (RPr-D) je prezidentův výrok použit jako důkaz, že Drahošův závěr z toho, co prezident tvůrčím způsobem výkladu Ústavy de facto posvětil – tedy že vláda v demisi může vládnout prakticky neomezeně dlouho –, je pravdivý.

Vzhledem k negativní definici faktického výroku dochází v průběhu procesu výběru často k přehodnocování tohoto výběru. Výrok poté bývá ještě před postoupením do fáze ověřování z výběru odstraněn. Proces výběru faktických výroků vyžaduje od koordinátora, aby ve videozáznamu nebo jeho přepisu velmi rychle identifikoval fakta, sporné případy tedy eliminuje až při kontrole výběru, případně až po jejich neúspěšném ověření.

Uvedené neověřované typy výroků ovšem nezahrnují všechny případy, kdy faktický výrok není vybrán k ověřování, ačkoliv to veřejně v sekci svého webu Jak hodnotíme<sup>83</sup> tvůrci portálu Demagog.cz deklarují: „Když ověřujeme delší celek, např. segment politické debaty, vybíráme z něj všechny zaznělé faktické výroky politiků kromě nesporných banalit a samozřejmostí. Nevybíráme tedy jen výroky, které považujeme za důležité, a mezi ověřenými výroky se objeví i takové, které někteří čtenáři budou považovat za banální. Nevyřazujeme je přesto z ověřování, abychom si zajistili nestrannost a objektivitu i při výběru výroků.“ Z detailního pozorování procesu výběru vyplývá, že koordinátor používá k výběru výroků ještě dalších kritérií než pouze faktičnost, která tvůrcům webu umožňuje zastávat nestrannou a liberální pozici v jejich „gatekeepingu“, a do ověřování tak mohou zahrnout i výroky, které by jiní nepovažovali za hodné ověření. Jaké další filtry pro výběr výroků koordinátor používá?

Ačkoliv má koordinátor k dispozici kategorii *neověřitelné*, již v procesu výběru výroků bere v potaz existenci zdrojů pro ověření faktu. Pokud je z jeho charakteru (např. jde o informaci z politických kuloárů) jasné, že výrok nebude možné ověřit, zvažuje, zda informace obsahuje další znaky, které by výrok učinily hodný zaznamenání. Dokladem tohoto postupu je například jeho komentář u výroku (24) prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše (PDS), který se týkal Drahošovy vzpomínky na jednoho muže na invalidním vozíku, jenž přišel na jeho předvolební mítink a svěřil se mu, že ač působil také ve vědecké oblasti, vážný úraz mu tuto kariéru překazil. Poté vyjádřil přání se do nějaké z laboratoří Akademie věd podívat.

(24) „Vzpomínám si na jednoho pána, byl na té debatě (na předvolebním mítinku Drahoše – pozn. Demagog.cz) na invalidním vozíku (...), říkal, že také pracoval ve vědecké oblasti, měl úraz a od té doby do

---

<sup>83</sup>Jak hodnotíme. Demagog.cz. [Cit. 23. 11. 2020] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/jak-hodnotime-metodika>.

laboratoře nemůže. A ptal se mě, jestli bych ho pozval do Akademie věd do laboratoře nějaké. A já jsem mu to slíbil a mluvil jsem o tom s kolegy.“

V komentáři (ibid., 1:04:10) koordinátor přiznal, že ač se jedná o faktický výrok, je z principu neověřitelný, nicméně se ho do ověřování rozhodl zařadit. Napsal: „Neověřitelné z principu, nicméně faktické to je, trochu ukazuje jeho schopnost říct nějakou story“. Výběr příhody i její podání nepřímo poukazuje na vlastnost Drahoše, váže se k osobnosti kandidáta. Výrok však později z výběru odstranil, protože zformulovat, co přesně na osobnosti Drahoše výrok ilustruje, je příliš obtížné. Koordinátorův metapragmatický komentář směřuje k celému koncipování vyprávěného příběhu, nikoliv jen k jedinému faktu či několika faktům, na nichž je postaven. Nejde tedy o ověření, zda Drahoš v tomto případě mluvil pravdu, ale o to, jak daný příběh ilustruje jeho schopnost vyprávět a prezentovat se navenek. Klíčovým by tedy v tomto případě bylo odůvodnění, nikoliv vybraná kategorie.

Koordinátor také v případě, pokud ze své zkušenosti výrok předběžně vyhodnotí jako ověřitelný, zvažuje přítomnost těchto znaků, protože i některé faktické a ověřitelné informace nemusejí být nakonec k ověřování vybrány. Vztah informace k osobnosti kandidáta se v případě prezidentské debaty vzhledem k charakteru kampaně – souboje osobností o prezidentský úřad – ukázala jako velmi důležitá. Pokud ho koordinátor zaznamenal, existovala vysoká pravděpodobnost výběru daného výroku. Sílu tohoto znaku je možné demonstrovat na příkladu výroku (25) prezidentského kandidáta Mirka Topolánka (PDS).

(25) „Typický příklad: William Hague byl předseda Konzervativní strany, potom z politiky na čas jako by na chvíli odešel a David Cameron z něj potom udělal ministra zahraničí.“

Před jeho přidělením stážistovi k ověření (1:09:19) koordinátor váhal, zda nemá výrok z výběru vymazat, protože zprostředkovává realie britské domácí politiky, které mohou být čtenáři Demagogu.cz dost vzdálené (neobsahuje zpravodajskou hodnotu význam). Nakonec výrok ponechal, protože ukazuje, k jakým zahraničním vzorům se Topolánek přirovnává, což nese relevantní informaci s ohledem na Topolánkovo vymezení se vůči ostatním kandidátům – jako bývalý předseda vládnoucí strany má možnost vrátit se prostřednictvím úřadu prezidenta do politiky a ve své politické misi pokračovat na jiné úrovni. Podobným způsobem vymezoval svou pozici prezidenta s aktivistickou historií v téže debatě i Marek Hilšer (26).

(26) „Třeba Nelson Mandela byl také aktivistou, který seděl 20 let ve vězení, protože bojoval proti apartheidu. A potom se stal skvělým prezidentem (...). Často byli politici aktivisté. Třeba Joschka Fischer.“

Uvádí v něm precedenty, kdy úspěšní prezidenti měli aktivistickou historii. Koordinátor k výroku pro stážisty poznamenal: „Že jej nenapadl někdo domácí?“. Dodává tak, že jako

signifikantní spatřuje, že Hilšer uvádí samé zahraniční osobnosti, a nikoliv prezidenta Havla, navázání na tuto osobnost by se v tomto kontextu nabízelo. Zde je možné spatřovat vztah k elitním osobám.

Dokonce i když byla mise prezidentského kandidáta v citaci naznačena jen nepřímo, i tak měla citace větší potenciál být vybrána jako výrok. Dokazuje to výrok (27) prezidentského kandidáta Horáčka týkající se příběhu vesničky v Orlických horách (PIČT-Ho). Koordinátor ho vybral, ačkoliv si nebyl jist, jaký aspekt své mise jím Horáček dokládá, proto do poznámky pro stážistu uvedl: „Prosím o krátkou poznámku, zda to používá jako příklad/argument pro nějakou konkrétní myšlenku, tj. kontext výroku.“ Stážista v odůvodnění uvedl: „Michal Horáček tento příklad pronesl v souvislosti s tím, co by mělo být hlavním posláním prezidenta republiky. Podle něj je jednou z nejdůležitějších věcí vzbuzovat v národu sebedůvěru. Moderátorka se ho tedy ptala, jak konkrétně by tuto vlastnost v lidech vzbuzoval.“ Jedná se o obdobný příklad jako výše uvedený u Drahoše – příběh je zachycen nikoliv kvůli ověření v něm obsažených fakt, ale jako důkaz o schopnosti kandidátovy sebe prezentace. Tyto typy výroků patří mezi nejzajímavější, jelikož jejich výběrem koordinátor usiluje o zachycení něčeho, co zjevně přesahuje ověřování pravdivosti politikových slov i situaci, v níž výrok zazněl.

(27), „... před rokem a půl dostal někam do Orlických hor, kde je vesnička, která byla úplně zničená, v roce 89 už tam žili poslední dva stálí obyvatelé a na kopci nad nimi trčely nějaké ruiny. Pak tam o další rok později přišel jeden člověk, jmenuje se Josef Suchár, a řekl: ‚Tohle místo je dávných zázraků, já, já to oživím. A oživím to spolu s hendikepovanými lidmi.‘ A o 26 let později ta vesnice ožila, lidi tam se vrátili a na kopci místo ruiny je chrám, kostel architekta Alliprandiho z roku 1736, má skleněnou střechu, je otevřený 24 hodin denně. A když přijдете, tak pocítíte něco zvláštního. Ale zejména to, že tady byl jeden inspirátor, kterej těm ostatním lidem řekl: ‚Hele, věřte si, věřme si, my to zvládneme.‘ Kolem dokola kromě toho nádherného kostela je i řada chráněných dílen.“

Vztah k osobě kandidáta hraje významnou roli na pomyslném „jazýčku vah“ při rozhodování, zda daný výrok vybrat, či nikoliv. Demonstrovat je to možné na příkladech, které se k vyjadřují ke stejnému tématu. Při výběru výroku z Prezidentského interview ČT s Kulhánkem koordinátor nejprve zvýraznil výrok (28), nakonec ho ale k ověření nevybral, protože první část týkající se doby trvání období bez vlády je sama o sobě přílišným detailem ze zahraniční politiky, který není pro čtenáře portálu Demagog.cz relevantní, druhá část obsahuje hodnocení (měla by) a třetí obecný fakt (vláda je pod kontrolou parlamentu). Jeho první část přitom již byla ověřována v rámci výroku (29) prezidentského kandidáta Mirka Topolánka (PIČT-T).

(28) „Jako bez vlády, jde to samozřejmě, v Belgii to je, myslím, už asi druhým rokem, ale v civilizované zemi by měla být vláda, která je pod kontrolou parlamentu. A když nebude, tak co bude vlastně parlament kontrolovat?“

(29) „Belgie byla bez vlády – nebo bez vlády s důvěrou – jeden a půl roku a nic se nestalo.“

V tomto případě ovšem byla rozhodující pro výběr druhá část výroku, která naznačuje, že stav bez vlády nezpůsobuje ekonomické ani jiné škody, což je možné v tomto konkrétním případě ověřit. Tento výrok byl vybrán i proto, že ho vyřkl politik, který se sám dvakrát ocitl v situaci, kdy jeho vládě nebyla udělena důvěra Poslanecké sněmovny, a tedy vládla dvakrát v demisi. Při výběru výroků se koordinátor často zamýšlí nad tím, zda je fakt relevantní pro čtenáře portálu Demagog.cz, voliče v prezidentské volbě.

Například v Prezidentské debatě Seznamu několik prezidentských kandidátů vysvětlovalo, proč hodnotí Rusko jako největší bezpečnostní riziko pro ČR. Marek Hilšer řekl, že jedním z důvodů, proč se tak domnívá, je, že před ním a vazbami s ním vždy varovali Tomáš G. Masaryk a Karel Havlíček Borovský. Tato informace ale nebyla do ověřování zahrnuta. Naopak ověřována byla část Hilšerovy promluvy, v níž uvádí prvenství Ruska v indexu smrti novinářů (30).

(30) Rusko je země s největším indexem smrti novinářů.

Koordinátor dává při výběru výroků přednost těm, které se vztahují k elitním osobám, místo k neznámým jednotlivcům. To lze demonstrovat na výroku prezidentského kandidáta Mirka Topolánka ohledně příspěvků na jeho prezidentskou kampaň (PIČT-T). Moderátorka se ho dotázala na dar od jeho bývalého kolegy, exministra vnitra Ivana Langeru, přičemž k ověřování byla vybrána pasáž, v níž Topolánek komentuje skutečnost, že není spokojen s poznámkou, kterou připsal ke svému daru. Na druhou stranu nebyl vybrán výrok, ve kterém uvádí, že na kampaň mu přispěl mimo jiné jeho dobrý kamarád částkou 1956 korun, což symbolicky představuje rok jeho narození. Obě informace o příspěvcích přitom není obtížné ověřit, protože prezidentští kandidáti si musejí ze zákona zřídit transparentní účet.

Ve výběru výroků koordinátorem je možné vysledovat také zpravodajskou hodnotu kontinuity. V průběhu celé kampaně například portál Demagog.cz vybíral soustavně reakce prezidentských kandidátů na dezinformační kampaň spojenou s prezidentským kandidátem Jiřím Drahošem a poté na jeho vystoupení, v němž vyjadřoval své znepokojení z ovlivňování prezidentských voleb.

Koordinátor přisuzuje velkou váhu konzistentnosti ve výběru a následném hodnocení výroků na stejné téma (o tom více v kapitole 4.4.4). Pokud je výrok jednou vybrán, je pravděpodobné, nejen že bude výrok na stejné téma opět vybrán, ale že portál Demagog.cz na předchozí ověřování explicitně odkáže. Např. v kampani i (mimo ni) mnohokrát padl z úst různých politiků výrok o tom, že ČR patří mezi pátou či šestou nejbezpečnější zemi na světě. V prezidentské kampani se k tomuto tématu vyjádřil nejprve prezidentský kandidát Marek Hilšer



(PDnK), poté dvakrát prezident Miloš Zeman (TVBarr-Z1, Vánpo-Z) a nakonec Jiří Hynek (DČRo-Hy). U druhého výroku Zemana se objevil odkaz: „Tento výrok byl ověřován již několikrát, především jako výrok dne, kde je možné najít detailní analýzu různých bezpečnostních faktorů.“ Jednalo se tedy o téma, které se objevuje ve vystoupení politiků tak často, že mu byl věnován speciální článek zařazený na webovou stránku portálu Demagog.cz do sekce Výrok dne.

Portál Demagog.cz sice deklaruje, že ověřuje všechny faktické výroky, ovšem jejich počet redukuje nejen výčtem neověřovaných typů výroků (obecná fakta, banality apod.). Z detailního sledování procesu výběru zřetelně vyplývá, že v dalších kritériích výběru hraje roli dostupnost zdrojů pro ověřování a částečně se do nich promítá i koncept zpravodajských hodnot. Jedná se zejména o personalizaci, význam a vztah k elitním osobám, který nabízí odpověď na otázku, které události se stávají zprávami (jsou považovány za „newsworthy“) a tedy analogicky které faktické informace zaznívající v promluvách politiků jsou hodné zveřejnění na portálu Demagog.cz.

Zpravodajské hodnoty zmínil ve své knize *Public Opinion* již v roce 1922 americký novinář a filozof Walter Lippmann a v roce 1965 tento koncept rozpracovali norskí mediální vědci Johan Galtung a Marie Holmboe Rugeová. (Později se k němu vyjadřovala řada dalších mediálních odborníků.) Na základě pozorování výběrů událostí pro zahraniční zpravodajství ve čtyřech norských denících abstrahovali dvanáct zpravodajských hodnot (frekvence, práh pozornosti, jednoznačnost, význam, souznění, neočekávanost, kontinuita, variace, vztah k elitním národům, vztah k elitním osobám, personifikace a negativita), které činí událost pro masmédiu atraktivní, a pět pravidel pro jejich užívání (čím více zprávy odpovídají těmto faktorům, tím spíše budou zaznamenány jako zprávy; jakmile se stávají obsahem zpravodajství, jsou u nich zdůrazňovány faktory, které k jejich výběru přispěly, proces selekce a deformace probíhá na všech úrovních komunikačního řetězce, čím více zpravodajských hodnot je v události obsaženo, tím větší je pravděpodobnost, že bude zaznamenána, je-li událost chudá na některé zpravodajské hodnoty, může se to kompenzovat větší bohatostí jiných a stále se stát zprávou).

Rozsah výroků vybíraných pro účely ověřování v rámci portálu Demagog.cz nemusí odpovídat zažité představě o výroku z oblasti logiky. Faktické a nefaktické části výroku bývají často jen obtížně oddělitelné a koordinátor se s tímto problémem vyrovnává různými metodami. Cíleným vypouštěním některých pasáží promluvy z výsledného znění výroku často dochází k absenci kontextu potřebného pro porozumění výroku, koordinátor tedy využívá různých kontextualizačních nástrojů, jak ho zrekonstruovat. Pro výběr faktického výroku na Demagog.cz neexistuje žádný návod, vymezen je pouze negativní definicí, které typy výroků nejsou

představiteli projektu Demagog.cz považovány za faktické. Kromě účelného vynechávání těchto typů tvrzení uplatňuje koordinátor při výběru výroků ještě další filtry, v mnoha případech odpovídajících konceptu zpravodajských hodnot.

## 5.2 Metody používané pro přiřazování výroků ověřovatelům

Jakmile jsou z politického komunikátu vybrány výroky, mění se stav *Diskuze* v administrativním systému webu na *Koncept*. Již při výběru výroků je možné, aby koordinátor k výroku přiřadil tematickou oblast (*Oblast*), při výběru výroku ale tuto možnost nevyužívá, vždy volí možnost *Jiné*. Je to proto, že systém umožňuje zaznamenávat témata jen u jednotlivých výroků a jejich celků označovaných jako *diskuze*, nikoliv preferovaná témata stážistů. Propojení mezi tématy výroků a preferovanými tématy stážistů by koordinátorovi usnadnilo zadávání výroků k ověření. Nedostatek administrativního systému koordinátor kompenzuje užíváním flexibilnějších Tabulek Google, pomocí nichž ručně kombinuje údaje o aktuální dostupnosti ověřovatelů a jejich tematických preferencích. Aby byl schopen obě hlediska zohlednit, ve vedlejších oknech prohlížeče si otevře obě tabulky, které sdílí prostřednictvím služby Google se stážisty.

První tabulka *Demagog – tematické preference* obsahuje ve sloupci jména aktuálně dostupných stážistů a v řádce tematické oblasti – domácí politika, zahraniční politika, ekonomika, EU, konkrétně mě zajímá (zde mají stážisté možnost uvést užší oblast svého zájmu) a jazyk (cizí jazyk, který ovládají). U prvních pěti polí hodnotí stážisté míru svých znalostí v oblasti čísli 1–3, přičemž 1 označuje dle legendy tabulky *docela tématu rozumím*, 3 pak *o tématu nic netuším*). Pro hodnocení výroku z dané tematické oblasti vybírá primárně stážisty, kteří uvedli vysokou míru znalostí v tematické oblasti (1), teprve v případě jejich nedostupnosti volí stážisty s menší mírou orientace v oblasti. Koordinátor má tak díky tabulce možnost přiřazovat výroky stážistům, kteří se v tematické oblasti vztahující se k výroku dobře orientují. Řekl: „Snažíme se jim přiřazovat výroky více na míru, na témata, která je víc zajímají, [...], tomu, kdo neví nic o právu, nebudu výrok na tohle téma dávat, protože on by trpěl, my bychom trpěli, protože bychom to po něm museli předělávat.“ (RsK2)

Druhá tabulka *Dostupnost pro ověřování* obsahuje stejně jako první tabulka ve sloupci jména všech momentálně dostupných stážistů a v řádce pak dny ověřování. Stážisté do tabulky vyplňují, zda jsou konkrétní den dostupní pro ověřování, a pokud ano, v jakém časovém intervalu. Koordinátor tedy zohledňuje dostupnost stážistů v den, kdy výroky přiděluje, případně v den následující.

Předtím než výrok přiřadí určitému stážistovi, vloží ještě k danému výroku poznámku (pole *Poznámka*). Jedná se o náповědu, jak při ověřování postupovat, na kterou část výroku se v ověřování zaměřit, které zdroje je dobré použít, případně které raději vynechat. Jelikož její obsah velmi silně ovlivňuje průběh ověřování a výslednou kategorizaci, budu se poznámkám

podrobněji věnovat v dalších částech (viz oddíly 5.4 a 5.5). V některých případech si výrok předem sám zkouší ověřit, aby věděl, jakou poznámku k němu připsat.

Konkrétní postup při přiřazování závisí na počtu dostupných stážistů, zda se jedná o aktivnější z nich, nebo se ověřování účastní spíše sporadicky, a také na tom, zda je výrok na nějaké méně obvyklé téma, z jiné oblasti než z dominantně zastoupené domácí politiky.

Před začátkem přiřazování si koordinátor obvykle otevře tabulku *Dostupnost pro ověřování*, z níž zjistí počet dostupných stážistů. Pokud se jedná o stážisty, s nimiž má čerstvou a častou zkušenost, do tabulky *Demagog – tematické preference* v tomto okamžiku vůbec nenahlíží. K nahlédnutí má důvod jen v případě, kdy narazí na výrok na nějaké méně obvyklé téma, např. masmediální systém. Často také přiřazení těchto speciálních výroků nechává na konec celého procesu, až po prozkoumání výroku se rozhodne, jestli výrok podle tabulky *Demagog – tematické preference* přidělí nějakému stážistovi, nebo ho ověří sám. Výrok nechává přidělený sám sobě i v případě, kdy se rozhodl, že bude nejjednodušší ho ověřit tzv. kolektivní moudrostí, tedy tak, že ho nabídne skupině politologů na Facebooku a v odůvodnění shrne jejich stanoviska. Tento postup je ale ojedinělý, během svého výzkumu jsem ho měla možnost zaznamenat pouze jednou.

Po přiřazení výroku, případně několika kratších výroků konkrétnímu stážistovi se koordinátor vrátí k tabulce *Dostupnost pro ověřování* a pole s údaji o jeho dostupnosti proškrtně, čímž si označí, že daného stážistu již pro danou diskuzi vytížil. Pokud je dostupných méně stážistů, než je výroků (jako v případě PIČT-T), jejich dostupnost v tabulce *Dostupnost pro ověřování* v průběhu přiřazování neproškrťává a nechává vyškrtnutí vytížených stážistů až na jeho konec.

Nakonec v levém sloupci nad hlavičkou diskuze klikne na tlačítko *Odeslat stážistům*. Na základě toho se jim rozešle e-mailová notifikace s odkazem na výrok, který jim byl přiřazen k ověřování. Poté ještě v některých případech odešle stážistům hromadnou zprávu s tímž obsahem pomocí služby Messenger společnosti Facebook.

V tom, kdo bude daný výrok ověřovat, jsou klíčové dva faktory – momentální dostupnost stážistů a jejich tematické preference. Zohlednění těchto faktorů ale není v administrativním systému webu při přiřazování výroků stážistů automatizováno, proto koordinátor projektu před výběrem jména konkrétního stážisty ručně kombinuje údaje ze dvou on-line tabulek s potřebnými údaji. Pokud výrok pochází z dominantní tematické oblasti domácí politiky, hrají preference ověřovatelů v jejich přiřazování menší roli než u výroků ze specifických oblastí. Dostupný administrativní systém tedy koordinátorovi k výběru ověřovatelů neslouží, bez dalších on-line sdílených materiálů by se při této činnosti neobešel. Nejmodernější technologie jsou

tedy důležitou součástí práce fact-checkera. Při rozhodování o přidělení výroku se neobejde bez pravidelné aktualizace údajů ověřovatelů a možnosti kombinace vícera příznaků. Tento mechanismus jsem detailně odpozorovala z koordinátorovy činnosti a nejasné momenty mi díky fenoménu metapragmatické vnímavosti koordinátor dovysvětlil.

### 5.3 *Metody práce se zdroji pro ověřování a tolerance odchylek*

Typické zdroje, které jsou k ověřování na Demagog.cz používány, jsou obvykle dostupné on-line. Ostatní cesty, jak získat zdroj, jsou zástupci projektu využívány jen výjimečně: V případě nedostupnosti veřejných dat, jsou instituce pověřené jejich správou podle koordinátora (RsK1) nejčastěji oslovovány pomocí e-mailu (bez nutnosti odkazovat se na právo na informace). Přes koordinátorem deklarovanou ochotu institucí data poskytnout se však nejedná vždy o spolehlivou cestu, jak požadované informace získat. Některé instituce totiž informace touto cestou neposkytují, příp. ne v rozsahu, který je požadován, nebo získat jejich odpověď trvá déle než celý proces ověřování, a hodnocení se tak nemůže zakládat na údajích, které dodají. V případech, kdy odpověď na e-mailovou žádost o potvrzení či vyvrácení faktů dorazí po uveřejnění hodnocení výroku, může dojít k jeho rekatégorizaci (o tom více v oddíle 5.6).

Případ, kdy odpověď instituce nedorazila, ilustruje odůvodnění výroku (1) prezidentského kandidáta Pavla Fischera, který zazněl v Duelu Seznamu III: Fischer vs. Drahoš (DS-F:D).

- (1) „(pokr. předchozího výroku) Nedávno Nicholas Burns, tehdejší americký velvyslanec při NATO, na to tady vzpomínal před 14 dny a říkal, tohle byl okamžik, kdy se doslova kuje to pouto spojení.“

Již v poznámce napsané při přidělování výroku stážistovi koordinátor navrhl oslovení Aspen Institutu, který byl pořadatelem konference The Shape of (Central) Europe, kde s největší pravděpodobností výrok padl (Burns byl na této pražské konferenci řečníkem, termín jejího konání odpovídá časovému údaji uvedenému Fischerem). Reakce Institutu však nedorazila, a tak byl výrok hodnocen jako neověřitelný.

I pokud instituce data poskytne, nedodá je často v takovém rozsahu, aby mohlo být odůvodnění založeno výhradně na nich. Příkladem je výrok (2) prezidentského kandidáta Marka Hilšera z debaty s ním v Českém rozhlase (DČRo-Hil).

- (2) „Během studií na medicíně jsem byl členem Akademického senátu, v podstatě jsem dělal jakousi komunální, komunální politiku, pak jsem se stal předsedou, předsedou toho, senátu, vlastně největší lékařské fakulty v České republice.“

Odůvodnění výroku vychází z veřejně dostupných on-line zdrojů a reakce instituce ho pouze doplňuje: „Z veřejných zdrojů nelze vypátrat, odkdy byl Marek Hilšer členem, protože Karlova Univerzita elektronicky archivuje zasedání Akademického senátu 1. lékařské fakulty až od roku 2005. Nicméně předsedou senátu byl Hilšer zvolen 13. prosince 2004, jak dokládá tato výroční zpráva (.pdf, str. 10). 17. prosince 2007 svůj post obhájil s hlasy 24 pro a 5 proti

(z celkem 30 členů). Na přímý dotaz nám bylo sekretariátem 1. LF UK odpovězeno, že kandidát Hilšer byl předsedou senátu po tři volební období (sám Hilšer na svých stránkách píše o jedné obhajobě). Podle výroční zprávy z roku 2010 (.pdf, str. 5) odstoupil Hilšer z pozice předsedy právě během zmíněného roku.“

Velmi zřídka je primární zdroj informace kontaktován telefonicky, jak se stalo v případě výroku (3) prezidentského kandidáta Michala Horáčka z Prezidentského interview ČT: Horáček (PIČT-H). Většina výroků tohoto typu je hodnocena jako neověřitelných, nebo k hodnocení vůbec vybrány nejsou.

- (3) „Já si pamatuju na Palachův týden. Já si pamatuju, že táta má ženy, vynikající přitom jadernej fyzik, prostě ho tam zbili na tom Václaváku tihle ti lidé z toho Pohotovostního pluku, vzali, dali ho do nějaký dodávky a odvezli ho někam daleko do lesa a tam ho vyhodili.“

V odůvodnění nepravdivého hodnocení výroku stojí: „Michal Horáček mluví o svém tchánovi, profesorovi Jiřím Hořejším. Ten v telefonickém rozhovoru (a následně e-mailové komunikaci) s portálem Demagog.cz tuto informaci popřel. Incident, o kterém se Michal Horáček zmiňuje, se podle něj nestal během tzv. Palachova týdne (tedy v lednu 1989), ale 28. října 1989.“

Jen výjimečně jsou citovány odborné práce nebo stanoviska odborníků, jako např. v odůvodnění výroku (4) prezidentského kandidáta Michala Horáčka, který zazněl v Prezidentské debatě na kolejích (PDnK I, 32:25).

- (4) „(Výherní hrací automaty, pozn. Demagog.cz) považuju za strašný zlo, protože vyvolávají patologické závislosti. Kurzové sázení takové závislosti nevyvolává a mluvím jako odborník, protože jsem o tom psal dizertační práci. Odvolávám se na to, že tehdy nebyly klinicky popsány prakticky žádná rizika.“

Jako doklad pro nepravdivé hodnocení byly použity odborné zdroje dostupné on-line v celém znění nebo v přehledech abstrakt s poměrně širokým záběrem (minimálně půl století dozadu). Hodnocení bylo navíc podpořeno i stanoviskem odborníka na problematiku – MUDr. Karla Nešpora.

Zřídka jsou na portále Demagog.cz využívána také již ověřená tvrzení ze zahraničních fact-checkingových projektů, např. v případě výroku (5), který pronesl prezidentský kandidát Mirek Topolánek během tiskové konference pořádané po skončení Prezidentské debaty na kolejích (PDnKTK, 18:23).

- (5) „Ve vyloučených lokalitách (myšleno v západní Evropě, pozn. Demagog.cz), v těch no-go zónách, platí duální právo. Platí tam některé prvky rodinného a práva šaría. To není právo založené na Listině základních práv a svobod. Muslim má větší právo jak nemuslim, muž má větší právo jak žena.“

Výrok byl hodnocen jako nepravdivý, přičemž odůvodnění obsahovalo nejprve definici no-go zón vycházející z Collins Dictionary<sup>84</sup>, z níž si ovšem ověřovatel vybral jen jednu z definic, která byla doplněna expertem jeho znalostmi o tématu. Část definice, v níž je uvedeno, že pojem je spojen s reputací násilí a kriminality vedoucí k odmítání vcházet do no-go zón, však zahrnuta nebyla. S definicí termínu vyloučená lokalita se v odůvodnění také nepracovalo, protože termín no-go zóny byl chápán jako synonymní, jen užívaný v Západní Evropě. Poté bylo popsáno, že neexistují žádné důkazy, které by existenci no-go zón ve Francii a Británii (údaje z jiných zemí západní Evropy dokladovány nebyly, protože obě země byly pokládány za dostatečné reprezentanty této oblasti) potvrzovaly: „Existují však skutečně takto popsané no-go zóny? Podle dostupných informací nikoliv. Americký zpravodajský kanál Fox News se za výrok obdobný výroku Mirka Topolánka o existenci no-go zón ve Francii a Spojeném království v roce 2015 po vlně kritiky od oficiálních představitelů evropských zemí musel omluvit, podobné výsledky pak přinesla i fact-checkingová organizace Fullfact, která ověřila několik výroků týkajících se muslimů v rámci Spojeného království. Jeden z nich se týkal i no-go zón, přičemž podle londýnské městské policie a ministerstva zahraničí Spojeného království neexistují na území Spojeného království místa, kde nevládne právo Spojeného království.“ U oficiálních vládních a policejních zdrojů však nelze očekávat jiné stanovisko. Pro představitele portálu Demagog.cz nejsou však výsledky ověřování těchto prestižních zahraničních fact-checkingových projektů předmětem zpochybňování.

Za odmítnutím teze o existenci no-go zón ve zdůvodnění následuje uznání, že v západní Evropě existují „citlivá“ místa se zvýšenou kriminalitou: „To však nevylučuje, že v západní Evropě existují místa, ve kterých se shlukuje chudší část obyvatel a která eviduje vyšší počet trestných deliktů.“ V souvislosti s aplikací práva šaría je uvedeno, že ve Velké Británii nejsou rozhodnutí, která jsou učiněna na jeho základě, právně závazná bez potvrzení soudem a ve Švédsku nenahrazuje tamní právo. Zde ovšem došlo k tematickému posunu – Topolánek ne tvrdí nic o právní závaznosti práva šaría v dané zemi nebo svrchovanosti nad právem dané země. Autorovi odůvodnění ale přišlo důležité tyto informace doplnit, protože Topolánek o něm mluví v kontextu dvojího práva.

Jedním ze základních žurnalistických principů práce se zdroji je zajištění jejich vzájemné i obecné nezávislosti. Ta ovšem není v případě projektu Demagog.cz ani deklarována, ani prakticky uplatňována. Demonstrovat to lze na výroku (6) prezidentského kandidáta

---

<sup>84</sup>Kol. autorů. No-go area. Collins Dictionary. [Cit. 19. 1. 2021] Dostupné na: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/no-go-area>.



Michala Horáčka vybraného ze závěrečné části Prezidentské debaty na kolejích (Deník I, 37:46), v níž měl každý kandidát možnost se krátce před diváky pořadu představit.

- (6) „Mě vyloučili estébáci ze školy, žil jsem dlouho na dně společnosti. Dělal jsem skladníka a všechno možný. Ale snažil jsem se, aby ten příběh byl dobřej. Napsal jsem 9 knih, 15 autor-ských alb s Petrem Hapkou, pomohl jsem stovkám lidí a pomáhám jim dodnes.“

Výrok obsahuje nefaktické tvrzení („Ale snažil jsem se, aby ten příběh byl dobřej.“), které nebylo v ověřování zohledněno. K potvrzení ostatních údajů jako pravdivých byl využit jako hlavní zdroj Horáčkův životopis vystavený na jeho oficiálních webových stránkách a byl doplněn dalšími veřejnými zdroji. Nouze o zdroje je ovšem patrná z poslední věty odůvodnění: „Podle svých slov nechce svou podporu stavět na odív, není proto vždy lehké najít údaje o jeho podpoře.“ Další sekundární zdroje, které ovšem nejsou dostupné on-line, ovšem k jeho potvrzení využity nebyly.

Ověřování na portále Demagog.cz je podle koordinátora založeno na poněkud nadsazeném předpokladu, že všechna tvrzení pronášená politiky by měla být ověřitelná z veřejných zdrojů. Příkladem je výrok (7) prezidentského kandidáta Mirka Topolánka, který zazněl v Du-elu Seznamu II: Topolánek a Hilšer (DS-To:Hil).

- (7) „Já znám Martina Nejedlého z volejbalu. Pozve vás někdo na narozeniny, tak přijdete.“

Druhá věta sice není faktická, ale jako faktickou ji lze v daném kontextu rekonstruovat (Nejedlý mě pozval na oslavu). Její pravdivost v tomto případě ověřována není. Odůvodnění hodnocení výroku jako neověřitelného se zakládá na tom, že informace, kde se Topolánek s Nejedlým poznal, není ověřitelná z veřejných zdrojů a je dodáno: „Na svém webu k prezidentské kandidatuře Mirek Topolánek sice uvádí, že si Martina Nejedlého pamatuje jako skvělého volejbalistu a že se potkali u Miloše Zemana na Vysočině – nejedná se však o veřejný zdroj, ale pouze o soukromé tvrzení Mirka Topolánka.“ Topolánkovo tvrzení bylo uvedeno v sekci nejčastější dotazy na webu a bylo tedy chápáno jako jeho soukromé vyjádření, které pouze uveřejnil na svých webových stránkách. Na druhou stranu Horáčkův životopis naplňuje status primárního zdroje. Ačkoliv ho sepsal někdo jiný než Horáček, není úředním dokumentem a jeho oficiálnost je dána pouze tím, že byl zveřejněn na oficiálních stránkách kandidáta.

Právě ve snaze vždy dohledat primární zdroj pro ověření výroku spatřuje koordinátor (RsK1) hlavní rozdíl mezi nakládáním se zdroji na portále Demagog.cz a masmédií, která podle něj svá tvrzení zakládají na jakémkoliv zdroji, který tvrzení potvrdí nebo vyvrátí, nikoliv vždy na primárním (např. na jakémkoliv politikovi vyjadřujícím se k tématu, přičemž ne vždy na

tom, který má o tvrzení informace z první ruky). Jako příklady primárních zdrojů uvádí statistiku, zákon či zápis z jednání v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR. Ostatně na dvou z těchto tří typů zdrojů demonstruje důležitost primárního zdroje i expertka projektu v odlehčeném článku uveřejněném v komentářové sekci portálu Demagog.cz<sup>85</sup>. Primární zdroj v něm definuje jako odpověď na otázku, „od koho informace pochází nebo kdo má k původní informaci nejbližší“. Realita je ale poněkud složitější. Primární zdroje totiž bývají často obtížně dostupné, a to nejen v on-line podobě.

Pokud je nějaký primární zdroj k dispozici, koordinátor ho obvykle zmíní již při psaní poznámky, případně uvede, co se primárním zdrojem v daném případě nemíní. Výběr zdrojů tedy do značné míry ovlivňuje již koordinátor svou poznámkou vkládanou ke každému výroku. Stážisté se při ověřování jeho doporučeními řídí. Např. u výroku (8) prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše proneseného v Prezidentském interview ČT: Drahoš koordinátor vložil poznámku (PIČT-D, 0:31): „Mrkni na CVVM, ať je to srovnatelný, na starší průzkumy, popř. na další (ale jen na ty normální prosím, SANEP odmítám).“ Agentura SANEP totiž podle koordinátora neodvádí kvalitní práci v oboru, a není proto primárním zdrojem informací z oblasti. Tímto metapragmatickým komentářem koordinátor vymezuje, které zdroje pro interpretaci tvrzení považuje za primární.

- (8) „Světлана WITOWSKÁ: Vy sázíte na kontaktní kampaň. Z posledního průzkumu CVVM z letošního října vás ale téměř 1/3 dotázaných neznala. Neděláte něco špatně? Ono už není moc času a skoro 1/3 lidí z těch asi zhruba tisícovky dotázaných nevěděla, kdo jste.

Jiří DRAHOŠ: Když bych to srovnal se začátkem kampaně, kdy mě neznaly 2/3, tak teď mě nezná 1/3.“

V případě nedostupnosti primárního zdroje ověřovatel sáhne po důvěryhodném sekundárním zdroji, pokud je dostupný on-line, pak na něj odkáže. Důvěryhodnost zdroje se podle koordinátora odvíjí od důvěryhodnosti poskytovatele informace. Mezi ty důvěryhodné řadí některá mainstreamová masmédiá, ačkoliv pokud je zpráva uveřejněna na více z nich, dokáže mezi nimi rozlišovat, např. iRozhlas.cz staví výše než iDnes.cz, protože se jedná o internetový zpravodajský portál veřejnoprávního masmédiá (RRes-D). Příkladem tohoto postupu může být ověřování výroku (9) prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše, při němž se koordinátor spokojil se zprávou shrnující výsledky průzkumu veřejného mínění.

---

<sup>85</sup>Chudomelová, L. Ověřování pro začátečníky. Demagog.cz. [Cit. 18. 1. 2021] Dostupné na: <https://demagog.cz/diskuze/overovani-pro-zacatecniky>.

- (9) „Jen připomínám, že ta dotazovací akce (výzkum agentury STEM/MARK, pozn. Demagog.cz), kterou zmiňujeme, byla uzavřena ve čtrnáct hodin v sobotu, to znamená, že nebyl ještě znám výsledek voleb.“

Při ověřování nejprve hledal původní informaci o průzkumu veřejného mínění a období, kdy probíhal sběr dat (RRes, 21:03). Když ji nemohl nalézt na oficiálních webových stránkách pořádajících agentur veřejného mínění, odkázal na zprávu o průzkumu na zpravodajském serveru Aktuálně.cz, ačkoliv k dispozici byla i zpráva z dílny tiskové agentury ČTK, z níž pravděpodobně zpráva na Aktuálně.cz vycházela. Aktuálně.cz totiž nabízelo přehlednou grafiku přesunů hlasů. Součástí odůvodnění je v posledním odstavci také doplnění kontextu, co průzkum naznačuje a proč je zmiňován.

Pro názornost jednotlivé typy zdrojů demonstrujeme na jednoduchém výroku (10) prezidentského kandidáta Vratislava Kulhánka, který zazněl během Debaty v Českém rozhlase: Kulhánek (DČRo-K).

- (10) „Stal jsem se členem (ODA, pozn. Demagog.cz), ano.“

Výrok byl hodnocen jako pravdivý, přičemž v odůvodnění stálo (vytučněná slova obsahují hypertextový odkaz na internetovou stránku zdroje): „Koncem června Vratislav Kulhánek oficiálně **oznámil** svou kandidaturu na prezidenta za znovu obnovenou stranu Občanské demokratické aliance (ODA). Stejnou politickou příslušnost, tedy za stranu ODA, má **uvedenou** v seznamu všech platných prezidentských kandidátů, který byl zveřejněn Českým statistickým úřadem. ODA mu také **přislíbila** pomoc se sehnáním 50 tisíc nominačních podpisů a finanční podporu. Nakonec však **získal podporu** (.pdf) 23 poslanců a nepotřeboval tak dále sbírat podpisy občanů.“

Odůvodnění hodnocení tedy obsahuje celkem čtyři odkazy na zdroje, ve dvou případech se jedná o zdroje primární, ve dvou o sekundární. Nejprve se odkazuje na zprávu tiskové agentury ČTK o Kulhánkově kandidatuře na prezidenta za stranu ODA – jedná se o sekundární zdroj referující o Kulhánkově tiskové konferenci. Následuje odkaz na primární zdroj – stránky Českého statistického úřadu, konkrétně na tabulku s údaji o prezidentských kandidátech, v níž je zahrnuta i jejich stranická příslušnost. Třetí zdroj je opět sekundární a má podobu článku ze zpravodajského serveru Aktuálně.cz. Týká se podpory Kulhánka od strany ODA a vychází z rozhovoru zástupce serveru s předsedou strany. V posledním případě se odkazuje na primární zdroj – oficiální dokument Ministerstva vnitra ČR, rozhodnutí o registraci Kulhánka na kandidátní listinu na funkci prezidenta republiky. Tímto dokumentem se dokazuje, že podporu nakonec získal od poslanců jiných stran, než je ODA, nijak to ale nepotvrzuje ani nevylučuje, že

představitelé ODA mu pomohli tyto hlasy sehnat, případně ho finančně podpořili. Hodnocení je tedy založeno na kombinaci důkazů pocházejících z primárních i sekundárních zdrojů.

Jakým způsobem jsou zprostředkovány důkazy potvrzující/vyvracející fakt? Nejčastěji se jedná o důkazní tvrzení s odkazy na webové stránky zdroje strukturované do prostého textu rozděleného do odstavců (viz případ výše), při větším počtu do odrážek. Zkoušení funkčnosti odkazů je součástí práce experta při kontrole správného ověřování. Pokud prolink odkazuje na webovou stránku se souborem, je jeho formát uveden v závorce za prolinkem spolu s paginací. Statistické doklady koordinátor navíc vyžaduje demonstrovat také formou grafu, viz výrok (11) prezidentského kandidáta Michala Horáčka pronesený v Prezidentském interview ČT: Horáček, nebo tabulky, viz výrok téhož kandidáta v tomtéž pořadu (12). K jejich vytváření je využívána volně dostupná aplikace Datawrapper.

(11) „Ostatně 480 tisíc nových spoluobčanů jsme přijali mezi sebe od roku 1992.“

(12) „Každý rok odchází z České republiky 260 miliard korun na dividendách těm mateřským společnostem, těm, od těch dceřinek, co mají tady.“

V prvním případě byl v úvodním odstavci sdělen celkový počet cizinců (493 441), kteří byli od roku 1989, tedy nikoliv od roku 1992, přijati v ČR. Jedná se o výchozí údaj pro odvození výsledného počtu nových spoluobčanů, kterým byl v ČR udělen trvalý nebo dlouhodobý pobyt, jejichž počet dosáhl 455 439. Pro přehlednost byl přidán graf popisující situaci v jednotlivých letech. Výrok byl hodnocen jako pravdivý, aniž by byla komentována odchylka výsledného počtu od počtu uváděného Horáčkem. Je totiž stále součástí v sekci webu Demagog.cz Jak hodnotíme<sup>86</sup> uvedené 10% tolerance.

V druhém případě byla nejprve uvedena výše dividend z minulého roku, která byla o něco vyšší než Horáčkem uváděné číslo a bylo konstatováno, že v předchozích letech byla výše každoročně odvedených dividend naopak o poznání nižší, přičemž konkrétní data byla čtenáři zprostředkována v tabulce. V závěrečném odstavci bylo vysvětleno, proč byl výrok hodnocen jako pravdivý, ačkoliv se údaje nevešly do 10% tolerance: „Michal Horáček se oproti minulému roku odchýlil od reality o 10 %, v dalších letech však svým odhadem celkovou výši odvedených dividend navýšil asi o 15 až 19 %. Nepřesnost je na hranici naší tolerance, i kvůli vyšším aktuálním číslům však výrok považujeme za pravdivý.“ Této formulaci předcházela diskuze mezi experty, v níž koordinátor uvedl: „Jen si musíme říct, jestli je to pro nás ještě přijatelný, za mě je to ok, v kontextu mluví o tom, že je to prostě moc. Dal bych mu výhradu, ale na nepravdu mi to přijde, že v tom není žádný zlý úmysl nebo cokoli.“ Experti se tedy shodli,

---

<sup>86</sup>Jak hodnotíme. Demagog.cz. [Cit. 27. 1. 2021] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/jak-hodnotime-metodika>.

že ač Horáček použil nepřesná čísla, argumentujeme jimi správně ve prospěch toho, že z ČR odchází vysoký počet dividend. Poznámka o zlém úmyslu je uvedena navzdory tomu, že jeho hodnocení se projekt vyhnul právě zavedením kategorie nepravda (více viz kapitola 5.3.3). Jedná se o moment, kdy do volby kategorie prostřednictvím metapragmatického komentáře vstupuje hledisko motivů.

Obrazový důkazní materiál je obvykle jen doplňkem textového, jako např. ve výroku prezidentského kandidáta Pavla Fischera (13), jehož pravdivost byla doložena odkazem na zpravodajský server a ilustrována převzatou fotografií z protestu v sídle vlády ČR.

(13) „Vy (k Marku Hilšerovi, pozn. Demagog.cz) jste vstoupil do veřejného prostoru poměrně jasným protestem. Vlastně do půli těla jste se ukázal v sídle vlády České republiky. Byl to otevřený protest, ve kterém, mám pocit, zasahovaly pořádkové síly nebo aspoň služba v té Strakově akademii.“

V některých případech, jako např. u výroku (14) prezidentského kandidáta Michala Horáčka z Prezidentské debaty Seznamu (PDS), který se přímo týká prezentace jeho protikandidáta Jiřího Drahoše na sociální síti Facebook, je existence „obrázků z cest“ dokládána několika ukázkami fotografií i s jejich popisky v plném znění a místem, kde byly pořízeny fotografie, které Drahoš na Facebooku v rámci kampaně sdílel. U každé fotografie je separátně uveden zdroj (Facebooková stránka Jiřího Drahoše).

(14) „Potěšilo mě, že i vy (k Drahošovi, pozn. Demagog.cz) jste se vydal takovou cestou za těmi občany (...). Já vidím na vašem Facebooku, že vy taky máte obrázky z těch cest a mluvíte s těmi lidmi.“

Jako hlavní a jediný zdroj zvažoval koordinátor fotografií při ověřování výroku (15) prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše, který pochází z rozhoru kandidáta pro časopis Respekt.

(15) „... vlastně pět bývalých protikandidátů, včetně Mirka Topolánka i Vratislava Kulhánka, vyzvalo své voliče, aby podpořili Jiřího Drahoše (...) Michal Horáček a Marek Hilšer tak učinili nejen tou výzvou, ale že neváhali a přijeli za námi s tím, že jsou připraveni udělat třeba nějakou společnou akci.“

Koordinátor jí chtěl doložit skutečnost, že Michal Horáček v druhém kole prezidentské volby podpořil svého protikandidáta. Fotografie pocházela z jeho oficiálního účtu na Facebooku a oba kandidáti se na ní objímali po Horáčkově oficiální nabídce spolupráce. Nakonec však kvůli tomu, že není vlastníkem a správcem jejich autorských práv, odkázal na Horáčkův status na sociální síti Facebook (RRes-D, 06:59), v němž podporu svému bývalému protikandidátovi oficiálně slibuje.

Co se týče číselných údajů, ve většině případů se daří najít konkrétní údaj a na jeho základě přiřadit výroku jednoznačné hodnocení. Ve specifických případech, jako např. při ověřování výroku (16) prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše týkajícího se počtu drobných dárců v jeho kampani, který pronesl v Prezidentském interview ČT: Drahoš, ovšem nebylo možné se standardními ověřovacími metodami k přesnému číslu dobrat.

(16) „Nakonec mám asi 1 300 dárců, spousta z toho jsou ti drobní dárci.“

Koordinátor před zadáním položky stážistovi nahlédl do transparentního účtu kandidáta dostupného skrze stránku Hlídač státu, rychle prošel záznamy a došel k závěru, že zjistit počet transakcí nebude lehké, a to nejen proto, že jich jsou tisíce, ale také proto, že zahrnují i výdaje a haléřové položky od odpůrců kandidáta, které na poplatcích de facto odčerpávají peníze z jeho účtu. Při přidělení položky tedy v poznámce navrhl (PIČT-D, 38:24), že pokud se nepodaří položky spočítat, pokusil by se data získat od tvůrce webu. Uvedl: „Zkusím to kdyžtak dostat i nějak z toho tvůrce toho Hlídače v grafech, má nás rád. Teda pokud by to nešlo jinak.“ Přes tento slib se nakonec spokojil s hrubým odhadem založeném na kompletním prolistování výpisem položek s tím, že případná odchylka by se jistě vešla do 10% tolerance.

V některých případech dokonce není z veřejných zdrojů doložen přímý důkaz pro hodnocení, ale jen nepřímý. Ve výroku (17) prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše (do něhož byla zahrnuta i replika moderátorky) proneseném v Prezidentském interview ČT: Drahoš (PIČT-D, 18:40) uvádí Drahoš na obhajobu toho, proč poskytl rozhovor zpravodajskému portálu, který sám označuje jako dezinformační, že pouze testoval, v jakém rozsahu rozhovor otisknou, a že poté s nimi již nejednal.

(17) „Světлана WITOWSKÁ: Vy jste na svých stránkách zveřejnil 37 podle vás dezinformačních webů, které působí v České republice. Uvádíte tam mimo jiné i Parlamentní listy. Ale vy asi nemáte problém s těmi dezinformačními weby komunikovat, protože já jsem našla rozhovor, který jste poskytl Parlamentním listům. To vám nevádí, dávat rozhovor webu, který pak označíte na svých stránkách jako dezinformační?“

Jiří DRAHOŠ: Já musím říct, že jsem si chtěl tehdy otestovat Parlamentní listy, jestli otisknou ten rozhovor tak, jak jsme ho spolu absolvovali. (...) Ale od té doby jsem s Parlamentními listy nejednal.“

Tvrzení ohledně „testování“ Parlamentních listů je podle koordinátora z principu neověřitelné. Mohl by ho potvrdit jen mluvčí sám, případně svědci, s nimiž o svém úmyslu mluvil. Místo toho, aby bylo tvrzení o dalším společném jednání potvrzeno či vyvráceno redakcí Parlamentních listů, bylo v odůvodnění pouze konstatováno, že Drahoš zmíněný rozhovor absolvoval a poté již žádný rozhovor Parlamentním listům neposkytl. Výrok byl proto hodnocen jako

pravdivý a koordinátorovi přišlo toto zdůvodnění jako dostatečné (ve výroku koneckonců jde o poskytnutí rozhovoru). Skutečnost týkající se komunikace, nebo dokonce jednání s nimi ověřována nebyla, rozhovor byl jako veřejný výstup považován za dostatečný důkaz, že Drahoš s médiem nejednal.

U nečíselných faktů je každý případ posuzován individuálně. Pokud celkové vyznění výroku odpovídá skutečnosti, kterou má výrok ilustrovat, např. přehozené pořadí zemí v žebříčku ve výroku (18) prezidentského kandidáta Michala Horáčka z Prezidentského interview ČT: Horáček (PIČT-H, 11:21) je považováno za pouhou nepřesnost.

(18) „Obyčejnej příklad, my máme stavební zákon, který, který je, nás řadí na 129. místo na světě, jo. Před náma je, tuším, Kosovo těsně a za námi Sierra Leone, nebo opačně.“

Koordinátor sice v poznámce ověřovateli upozornil na skutečnost, že tento fakt již ověřován byl, ale nenavedl ho na konkrétní výstup z ověřování, místo toho mu doporučil jako vhodný zdroj zprávu Doing business, kterou každoročně vydává Světová banka. Podle ní Česká republika zaujímá v délce stavebního řízení 127. příčku ze 190 hodnocených zemí. Ani další údaje zprávě neodpovídaly: „Kosovo se skutečně umístilo o pár míst před Českou republikou, konkrétně se nachází na 122. místě. Sierra Leone je v žebříčku výrazně horší, obsadila až 182. místo. (...) I přes nepřesnost u Sierry Leone hodnotíme výrok jako pravdivý – Horáček má pravdu, že i v tomto konkrétním ohledu si Česká republika nevede zrovna valně.“

Za nepřesnost ovšem může být v rámci portálu Demagog.cz považována i skutečnost, která se na první pohled může zdát jako výrazné oddálení se od reality – to, že je autorství citace připisováno někomu jinému, jako tomu bylo u výroku (19) prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše z Prezidentského interview ČT: Drahoš (PIČT-D).

(19) „Já jsem nikdy neoznačil lidi jako nesvéprávné, ale cituji pana prezidenta v době, kdy býval ještě poslancem, tak označil český národ takto: ‚1/3 lidí je slaboduchá, je slabá duchem. Každý sedmý je dementní, debilní nebo alkoholik a 1/2 z nich má podprůměrný intelekt.‘ Cituji Miloše Zemana v souvislosti s projednáváním zákona o obecném referendu.“

Do poznámky k němu koordinátor (PIČT-D, 19:36) připsal nápovědu, že tato citace byla u Zemana již dříve ověřována a kdy. Stážista si tak vyhledal výrok z Prezidentské návštěvy kraje z 31. května 2017 a část citace Zemanova projevu z něho použil i do odůvodnění tohoto výroku. Ze Zemanova projevu bylo ale patrné, že to, co je Zemanovi připisováno jako jeho výrok, nejsou jeho vlastní slova, ale parafráze slova psychiatra Cyrila Höschla. Výsledné hodnocení ponechal stážista na expertech. Nakonec bylo postaveno na názoru koordinátora: „Jinak k tomu citování – jako já bych z toho Zemana nevyviňoval, prostě se rozhodl to použít jako argument pro svou pozici, neříká tam nic takového, že to tak není.“ Ten odůvodnění doplnil o:

„Drahoš tedy necituje Zemana zcela přesně, zachovává však smysl jeho slov. Zeman přímo ve svém projevu neoznačuje část Čechů jako slaboduché atd., ale odvolává se na slova psychiatra Höschla (který sám autorství těchto slov potvrdil v časopisu Reflex 14/2004). Vůči Höschlovým slovům však Zeman nic nenamítá, naopak je zcela používá na podporu své argumentace proti referendu a přímé demokracii.“ Podle koordinátora tedy není podstatné, že Drahoš označil Zemana nesprávně za autora výroku (ačkoliv dvakrát zmínil, že ho přímo cituje), ale že se s citovaným výrokiem ztotožnil.

Pokud jsou důkazy zprostředkované masmédií nejednoznačné a ověřovatel nemá možnost situaci posoudit sám, často se přistupuje k hodnocení výroku jako neověřitelného. To byl také případ výroku (20) prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše v jeho Rozhovoru pro deník Právo (RPR-D).

(20) „Právo: Právě na to jsem se chtěl zeptat, protože jsem se dočetl, že vás na hokeji v Třinci fanoušci vypískali. Jak jste se cítil?“

Jiří DRAHOŠ: Ne, víte, já jsem se dobře díval na to, kdo píská a kdo tleská a vůbec to nebylo vypískané. Když tleskáte, tak jste méně slyšet než ti, kteří tam hvízdali. Já respektuju to, že i v Třinci, zejména mezi hokejovými fanoušky, má Miloš Zeman řadu příznivců, ale vůbec to nebylo tak, že by mě vypískali. Velká spousta lidí tleskala.“

Stážista nejprve v prvním odstavci odůvodnění zprostředkoval základní kontext výroku – kde, kdy a proč byl Drahoš přítomen zápasu. Dále s odkazem na dva články popisuje, že zdroje pro to, jak na jeho pozdravení diváků z velkoplošné obrazovky zareagovalo publikum (zda ho vypískalo, nebo mělo smíšené reakce) se různí. Na závěr uvádí, že vzhledem k tomu, že není veřejně k dispozici žádný záznam situace, není možné pravdivost výroku posoudit, tedy je hodnocen jako neověřitelný.

V některých případech ověřovatel jeden fakt z výroku vůbec neověřuje s tím, že se jedná o podružnou informaci. Je možné to ukázat na výroku (21) prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše pocházejícího z jeho Rozhovoru pro časopis Respekt (RRes-D), přičemž průběh ověřování je zachycen přímo na nahrávce (0:25:51) a koordinátor ho ve videu, které z něho pořídil, i komentuje. Z jeho metapragmatického komentáře je patrné, že označení Drahoše agentem StB a pedofilem chápe jako pouhé příklady a za klíčovou část sdělení považuje část „musel se vypořádávat s problémy“. Fakt, že se Drahoš potýkal s kauzou, že byl agent StB koordinátor, dokládá tím, že v plném znění přebírá obsah odůvodnění jiného výroku (22) pocházející z rozhovoru s Drahošem pro Mladou frontu DNES (RMFD-D), v němž bylo ověřováno, zda byl Drahoš agentem.

(21) „Já už jsem se musel vypořádávat s problémy typu agent StB, pedofil.“



(22) „Už jsme třeba reagovali na pomlouvačný mail, že jsem spolupracoval s StB. Kdo chce, tak si může čisté lustrační osvědčení a výroky odborníků přečíst na mém webu.“

Jako na zdroj ovšem odůvodnění neodkazuje. Druhý fakt – skutečnost, že byl Drahoš obviňován z pedofilie, se pokouší ověřit z webu Popravdě.cz, zmínku hledá také v článku na serveru Lidovky.cz. Nakonec vše uzavírá vyjádřením: „Drahoše měla podle šířících se pomluv StB ke spolupráci vydírat právě skrze pedofilii. To je nesmyslná informace.“ Pedofilii tedy vztahuje k části o StB a celou pasáž nechává nakonec zcela bez zdroje.

Co se bude ve výroku hodnotit, se často řídí právě dostupností zdroje, jako např. při ověřování výroku (23) prezidentského kandidáta Mirka Topolánka z Prezidentského interview České televize (PIČT-T).

(23) „Topolánek: Ivan Langer k tomu (k finančnímu daru, pozn. Demagog.cz) připsal poznámku, za kterou úplně rád nejsem.

Witowská: „Bez peněz do kampaně nelez.“

Topolánek: Já jsem mu na to odpověděl, že se mohl pochlapit víc.“

K ověření koordinátor vybral jen jeden fakt z výroku – zda Langer zmíněnou poznámku k zaslané finanční částce vepsal. Tato skutečnost je dobře ověřitelná z transparentního účtu kandidáta a dokládá to také skutečnost, že ji cituje sama moderátorka, ostatní fakta jsou totiž neověřitelná – zda je Topolánek rád, či nikoliv, je z pohledů představitelů portálu Demagog.cz nerelevantní informace k ověření a co mu na to Topolánek odpověděl, také nelze z veřejných zdrojů ověřit. Replika je součástí výroku jen pro doplnění kontextu. Koordinátor navádí stážistu sám k prostudování transparentního účtu poznámkou („Když už budeš na tom účtu.“).

Postupem, jak ověřit pravdivost výroku, je také zapojit výrok do mediální dialogické sítě a její část v odůvodnění zprostředkovat. Tímto způsobem se na portále Demagog.cz postupovalo např. v případě výroku (24) prezidentského kandidáta Mirka Topolánka z Prezidentské debaty na kolejích (PDnK II, 14:56).

(24) „Okamžitě po mém odchodu (...) jsme navštívili pana Fischera (...) s dokumenty, které jasně prokazovaly, že díky té drobné větičce v tom zákonu a díky obrovskému nárůstu žádostí o připojení, 2000 MW, existuje riziko, že těch 250–300 miliard budou tímto způsobem vyplaceny. I s pozměňovacím návrhem někdy v září, který by měla v Parlamentu ta vláda pana Fischera prosadit a já i Jiří Paroubek, kteří jsme u toho byli, jsme přislíbili pomoc ve svých klubech. A co dělal pan premiér Fischer? Neudělal nic. Ten problém nastal poté, co se nestihl ten pozměňovací návrh, to je těch 5 % snížení v případě, že cena solárních panelů klesá, že se mění kurz dolaru nebo jüanu vůči české koruně. Tento pozměňovací návrh jsme připravili a v době, kdy to bylo možné ještě stihnout, se na to ta vláda vykašlala.“

Ověřovatel zjistil, že obdobný výrok Topolánek pronesl již dříve v rozhovoru pro tištěnou Mladou frontu DNES (ten je zprostředkován v odůvodnění v plném znění) a premiér Jan Fischer na něj přes média zareagoval (jeho citace je přebrána ze serveru Lidovky.cz také v plném znění). Ani tyto zdroje doplněné o odkaz na znění novely zákona mu ale nestačily k ověření pravdivosti výroku, proto mu nakonec byla přidělena kategorie neověřitelné. Jako kontext byla připomenuta podobná kauza ze Španělska. Na závěr odůvodnění je připojeno shrnutí, proč není ani jedné straně možné připsat zavinění – mimo jiné proto, že úřednická vláda nedisponovala dostatečnou zákonodárnou silou pro prosazení novely a Topolánkuv popis rozhovoru může být jednostranný. Zprostředkování části mediální dialogické sítě tedy k jednoznačnému ověření neposloužilo.

K ověřování jsou na portále Demagog.cz typicky využívány on-line zdroje, k ostatním typům zdrojů se přistupuje pouze v momentě jejich absolutní nedostupnosti. Jedná se jen o výjimečné případy. K získání informací bývá využíván převážně e-mail, ale komunikace přes něj nebývá dostatečně pružná, aby se na tuto cestu ověření dalo v procesu ověření spoléhat jako na základní.

Představitelé portálu Demagog.cz deklarují, že na rozdíl od masmédií pracují zásadně s primárními zdroji, při jejich nedostupnosti však hojně využívají i důvěryhodných sekundárních zdrojů. Odůvodnění je pak založeno na kombinaci důkazů z obou těchto typů zdrojů. Ani co se týče kvality zdrojů tak nejsou v rámci portálu Demagog.cz uplatňována standardní žurnalistická kritéria, větší důraz je kladen na to, aby se jednalo o veřejné zdroje.

V plném znění jsou zdroje nejčastěji zprostředkovány prostřednictvím hypertextového odkazu. Údaje mohou být prezentovány také grafickou formou, grafika ale netvoří základ odůvodnění, slouží jen jako její doplnění.

Pro údaje číselné povahy je na portále Demagog.cz využívána 10% tolerance výkladu, která umožňuje v rámci hodnocení akceptovat odchylku. S tolerancí se však nenakládá striktně a při kategorizaci je dáována přednost celkovému smyslu výroku.

#### 5.4 Průběh ověřování a hodnocení výroků

Po výzkumných rozhovorech s koordinátorem ještě před zahájením samotného výzkumu jsem předpokládala, že ověřování i hodnocení je zcela v kompetenci stážistů a experti pouze kontrolují, zda při něm bylo postupováno správně. Jak se ale během výzkumu ukázalo, experti do ověřování výrazně zasahují a hodnocení často určují právě oni, zejména samotný koordinátor. Jaké postupy jsou k tomu použity, je patrné například na procesu ověřování výroku (1) prezidentského kandidáta Michala Horáčka z Prezidentského interview ČT: Horáček (PIČT-Ho).

- (1) „Je mezi námi 350 tisíc lidí pečovatelů, který se starají o lidi postižený nějakou pohromou, většinou zdravotní. Jsou čtyři stupně a v tom čtvrtém, tam jsou už ty třeba kvadruplegici, lidi, který potřebují tu péči 24 hodin 7 dní v týdnu. A těch 350 tisíc lidí se stará o tyhle lidi a většinou nebo nezbývá nic jiného než obětovat svoje vlastní kariéry a vlastní sny právě proto, aby dělali tuhle činnost. Kdyby takový člověk takhle postižený byl v ústavu, stálo by nás to 50 tisíc korun měsíčně. Teď dostávají 13 200. Návrh zákona novely byl na 19 tisíc. Já jsem o tom všem věděl, sledoval jsem to, když přišel do Sněmovny ten návrh zákona, tak nepřišla paní ministryně Marksová, ten zákon se neprojednal, byl odsunutý do nedohledna.“

Ověřována byla zejména jeho druhá část („když přišel do Sněmovny...“) věnovaná návrhu zákona (resp. jeho novele). K první části se v závěru odůvodnění vztahovala jediná věta, která zpochybňovala uvedený počet pečovatelů a stážista se ji do odůvodnění rozhodl doplnit z vlastní vůle. Hodnocení se k ní však nevztahovalo. V tomto výroku totiž koordinátor stanovil jako klíčové schválení zákona, první část byla považována za pouhý nepřesně uvedený kontext, který byl uveden na pravou míru v samotném závěru odůvodnění. Koordinátor k vybranému výroku vepsal do poznámky: „Tohle jede v posled. dnech pořád dokola. Slyšel jsem to od něj asi třikrát a dával si to i na fb. Takže co nejvíc péče do toho :-) Co to bylo za zákon / co to upravuje teď? Tam by se šlo odpíchnout z důvodovky.“ Koordinátor tedy upozorňuje stážistu, aby uvedl, že Horáček výroky na toto téma pronáší opakovaně (stážista to poté dokládá snímkem statusu z jeho facebookové stránky). Poté se má soustředit na popis vládního návrhu předkládaného zákona a současného stavu legislativy v této oblasti. Tyto pasáže budou sloužit jako kontext pro následné představení dokladů potvrzujících/vyvracejících ověřované tvrzení. Nakonec, jak mu to doporučuje koordinátor, uvádí detaily z důvodové zprávy. Vytvořil tedy de facto prostřední část odůvodnění – podklad pro úvodní stručné shrnutí odůvodnění i závěrečné vysvětlení, proč byl výrok kategorizován, jak byl. Tyto části dotvořil koordinátor, který nejprve souhlasil s dodaným zněním odůvodnění vedoucím ke kategorizaci výroku jako pravdivého, poté ovšem podrobně prostudoval zprávu z průběhu projednávání návrhu Výborem pro sociální politiku a na základě té se ukázalo, že realita byla složitější – ministryně sice na jeho

projednávání dvakrát přítomna nebyla, ovšem při druhé příležitosti bylo rozhodnuto, že ji na něm zastoupí její náměstkyně. Přesto výbor odhlasoval doporučení poslancům, aby návrh zákona zamítli. Koordinátor tedy z této informace odvodil, že tím, co zapříčinilo, že zákon nebyl přijat k projednání, nebyla nepřítomnost ministryně na jednání výboru, ale skutečnost, že návrhu nebyla vyjednána dostatečná politická podpora. Stážista dodal doklady, které potvrzují, že ministryně skutečně vyjednávání na výboru přítomna nebyla. Koordinátor interpretaci výroku posouvá dál – v nepřítomnosti ministryně na jednání nespatřuje příznak nedostatečné podpory, ale přímo příčinu neprojednání zákona. V tomto ohledu nelze výrok kategorizovat jako pravdivý, ale naopak jako nepravdivý. S hodnocením výroku jako nepravdivého souhlasila i expertka, která odůvodnění kontrolovala, pouze nechala koordinátora doplnit více detailů z projednávání návrhu zákona, aby byla argumentace vedoucí ke kategorizaci jasnější.

Jak je tedy z popisu postupu ověřování a hodnocení tohoto výroku patrné, postup při ověřování určuje již koordinátor poznámkou vypisovanou při rozdělování výroků ověřovatelům, v níž definuje, která pasáž výroku bude ověřována, a poté odůvodnění často i výrazně upravuje, aby jednotlivé doklady propojil do souvislé argumentace ve prospěch zvoleného hodnocení. Úkolem stážisty je tedy dodat důkazy potvrzující/vyvracející dané tvrzení, případně doplnit kontext výroku. Stážistovy možnosti ovlivnit výslednou podobu odůvodnění a kategorizaci jsou ovšem omezené. Z často nekoherentních odkazů na důkazy vytváří výslednou argumentační linku vedoucí jednoznačně ke zvolené kategorii často až koordinátor ve spolupráci s dalším expertem.

Expert již při přidělování výroku vpisuje do poznámky „náповědu“, jak má stážista při ověřování postupovat, jaké zdroje je žádoucí využít a jaké nikoliv. Stážista se téměř nikdy od těchto doporučení neodchyluje. Právě z metapragmatického komentáře vkládaného do poznámky k vybraného výroku ve většině případů postup ověřování vychází. Některé zásahy do odůvodnění hodnocení výroku činí sami experti, zejména se jedná o shrnutí, proč byl daný výrok kategorizován tak, jak byl. Stážistovi výrok vrací hlavně v okamžiku, kdy potřebují upravit odkaz na zdroj a bez jeho asistence se neobejdou. Obvykle je tedy návrh odůvodnění předán v systému expertům, kteří ho mohou kvůli upřesnění popisu důkazů vrátit stážistovi, ale ve většině případů ho dotvoří a doplní o shrnutí sami. K úpravě či doplnění posílá odůvodnění jeden z expertů, poté se odůvodnění mění bez zásahu stážisty pouze po dohodě s druhým expertem, který jeho úplnost kontroluje.

Jak tedy z postupu při ověřování vyplývá, pro vytvoření odůvodnění i hodnocení výroku je nezbytnou podmínkou určit, která fakta z výroku budou ověřována a na kterých se bude zakládat hodnocení, a tedy která z nich budou považována za klíčová. První činí koordinátor

vytvořením poznámky k výroku, druhé pak finální úpravou odůvodnění před kontrolou druhého experta. Výběr fakt k ověření do značné míry ovlivňuje koordinátorova znalost zdrojů a možností ověřování na portále. V tom, na co se bude hodnocení vztahovat, se řídí svou odbornou intuicí, pomocí níž rozhoduje o tom, co je v kandidátově případě nejvýznamnější informací. Například ve výroku (2) prezidentského kandidáta Jiřího Hynka v Debatě Českého rozhlasu: Jiří Hynek (DČRo-Hy) koordinátor vybral k ověření hned několik faktů, hodnocení bylo ovšem založeno jen na jednom z nich.

- (2) „Nejvíce mě oslovuje Tomáš Garrigue Masaryk. On neměl vůbec jednoduchou pozici. Tehdy ani nebylo pětiprocentní kvórum, takže těch politických stran byla spousta, byly skandály, padaly vlády. On nebyl úplně oblíben. Také pokaždé, když se volil, tak mu to dávaly politické strany velmi silně najevo. Ne vždy byl zvolen poprvé a on uměl v tom velmi dobře manévrovat.“

V odůvodnění výroku je konstatováno, že všechna ověřovaná fakta kromě jediného odpovídají realitě (pětiprocentní kvórum, skandály a pády vlád) a doloženo to bylo v jednotlivých odstavcích řadou dokladů. Výsledné hodnocení výroku jako nepravdivého se však zaměřuje na Hynkovo tvrzení, že Masaryk nebyl zvolen vždy hned napoprvé. Tento bod považoval koordinátor za nejdůležitější, protože nejvýznamněji souvisí s osobou kandidáta. Hynek se připodobňuje k Masarykovi, protože stejně jako Masaryk nemá v kampani jednoduchou pozici, není příliš oblíben, proto nemusí být jako prezident zvolen napoprvé, navzdory tomu, že umí v politice dobře manévrovat. Jeho konstatování může být přípravou na případný volební neúspěch.

V některých případech může koordinátor identifikovat těchto klíčových fakt ve výroku více a je třeba rozhodnout, kterému z nich bude v hodnocení dána přednost. To se projevilo například u výroku (3) prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše z jeho Rozhovoru pro Právo.

- (3) „Nezlobte se na mě, všichni víme, že volby a politiku v řadě zemí ovlivňují tajné služby (...) Mimo chodem, ve výročních zprávách Bezpečnostní informační služby, a nejen v těchto materiálech, je to jednoznačně řečeno.“

Již v poznámce k němu koordinátor uvádí, že obě fakta již na portále Demagog.cz ověřována byla s tím, že první fakt byl shledán jako neověřitelný – žádný definitivní verdikt ohledně ovlivňování voleb v zahraničí zatím nepadl. Druhý fakt lze ověřit snadněji na základě výročních zpráv a mimořádného prohlášení ředitele Bezpečnostní informační služby. Nic konkrétního o ovlivňování voleb a politiky se v nich ovšem nepíše. Hodnocení výroku se však řídilo prvním faktem, druhý fakt byl totiž považován za český projev bezpečnostní situace ve světě.

Pokud jsou součástí výroku nefaktické části nebo výpovědi spadající svou definicí do nehodnocených typů informací (viz oddíl 5.1), není na tyto pasáže hodnocení vztahováno, a jak

jsem uvedla v oddíle 5.1 v odůvodnění, je to často explicitně vyjádřeno. Ukázat si to lze na výroku (4) prezidentského kandidáta Michala Horáčka z Prezidentského interview České televize: Michal Horáček (PIČT-Ho).

- (4) „Ale není v tom naše budoucnost, protože v těchhle fabrikách, speciálně v tom Hyundai není oddělení výzkumu a vývoje vůbec, jo.“

Koordinátor již v poznámce k výroku připomíná, že výrok byl pronesen jako argument pro názor, že pobídkami zahraničním podnikům se dosahuje jen toho, že se Česko pro tyto firmy stává tzv. montovnou. Tento kontext výroku je ověřován v převážné části odůvodnění. Stážista je uvádí na základě instrukce od koordinátora podle dostupných statistických dat, pro které segmenty průmyslu je tato práce využívána v největší míře. Nejvíce zastoupeny byly segmenty, které produkují práci „bez vysoké přidané hodnoty“, a tak potvrdil oprávněnost Horáčkovy argumentace. Pravdivé hodnocení výroku bylo připsáno na základě detailu – skutečnosti, že v závodě společnosti Hyundai neexistuje, jak Horáček uvádí, oddělení výzkumu a vývoje. Navíc bylo v odůvodnění uvedeno: „V souvislosti s tímto hodnocením však musíme jasně dodat, že nijak neposuzujeme, v čem je či není budoucnost ČR.“ Tento metapragmatický komentář jasně vymezuje hranici mezi tím, co je ověřováno a co není. Ověřovatelé se jím distancovali od výkladu argumentace směrem do budoucnosti, k níž se portál odmítá vyjadřovat.

V některých případech je výsledná kategorizace výroku do značné míry ovlivněna (ne)dostupností informací. Týká se to například výroku (5) prezidentského kandidáta Jiřího Hynka, který jsem zaznamenala v Prezidentském duelu Seznamu (DS-Ha:Hy).

- (5) „I já, když jsem se ucházel o pozici prezidenta Asociace obranného a bezpečnostního průmyslu, tak jsem byl vystaven tomu, že jsem si to musel vybojovat. A to jsme ještě tenkrát měli veřejné hlasování.“

Výrok byl hodnocen jako neověřitelný, protože se z veřejných zdrojů nepodařilo zjistit, jaký byl způsob hlasování v době, kdy byl Hynek poprvé zvolen prezidentem Asociace obranného a bezpečnostního průmyslu. Hodnocení je tedy založeno na poslední větě výroku. Stážista dodal dostupné doklady k podrobnostem volby, informace z první věty (zda si to Hynek musel vybojovat) jako obtížně ověřitelná ověřována nebyla.

Při vážení jednotlivých fakt záleží také na tom, jak koordinátor určí jejich hranici. V některých případech je totiž za fakt považováno celé tvrzení, např. jako v případě výroku (6) prezidenta Miloše Zemana z Vánočního poselství prezidenta (VánPo-Z), jehož hodnocení se zakládalo na tom, zda prezident opakovaně veřejně tvrdil, že Evropská unie nedokáže chránit své vnější hranice.

(6) „Pokud jde o EU, víte, že jí neustále vytýkám, že nedokáže chránit své vnější hranice.“

Druhou možností je, že vlivem formálního dělení do dvou výpovědí je jeden fakt rozdělen na dvě části a ověřován samostatně. To se stalo například v případě výroku (7) proneseného v Prezidentském duelu České televize, který se také týká postoje prezidentského kandidáta, konkrétně Jiřího Drahoše. Ověřována i hodnocena byla jen podmínka druhého faktu – existence na Drahoše cílené dezinformace, nikoliv skutečnost, že se ho tato informace dotkla.

(7) „WITOWSKÁ: Pane profesore, je nějaká informace, která se vás osobně dotkla během předvolební kampaně?”

DRAHOŠ: Například že jsem agent StB.“

Důvodem, proč jednou koordinátor vybral k ověření celý výrok, podruhé jen jeho část, je skutečnost, že u Zemanova výroku (6) byly doklady potvrzující jeho tvrzení dostupné, zatímco u Drahošova výroku (7) by se jednalo o výrok, který by byl ověřitelný jen přímo konfrontací s Drahošem či lidmi z jeho okolí.

U části výroků není z odůvodnění patrné, jak se jednotlivá fakta vztahují k celkovému hodnocení, protože odůvodnění neobsahuje shrnutí, jak bylo hodnocení dosaženo. Příkladem je výrok (8) pronesený prezidentským kandidátem Petrem Hannigem v Duelu Seznamu (DS-Ha:Hy, 19:17), který byl hodnocen jako zavádějící.

(8) „Pokud se jedná o Mirka Topolánka (...) abychom měli suverenitu v rozhodování v Evropské unii. Tím (Lisabonskou smlouvou) jsme tu suverenitu ztratili. Do té doby bylo právo veta, nyní musíme mít jakousi kvalifikovanou většinu, což je určitý počet obyvatel států ze sedmi států a na to my z bývalého východního bloku prostě nedosáhneme.“

Ve výroku lze nalézt hned několik faktů k ověření – první část bez znalosti kontextu nejasně odkazuje na angažmá bývalého předsedy vlády v ratifikaci smlouvy ČR (v tomto kontextu je Lisabonská smlouva zmíněna – jako výhrada k tomuto soupeři), druhá říká, že Lisabonskou smlouvou ČR přišla o suverenitu v hlasování v orgánech EU. V třetí části je uvedeno, že Hannig spatřuje ztrátu suverenity v omezení práva veta, přičemž nyní je nutné splnit podmínku kvalifikované většiny, na kterou ČR spolu s dalšími zeměmi bývalého východního bloku nedosáhne, protože součet svých obyvatel nesplňuje podmínky pro její využití.

První informace je pravdivá, druhá nepravdivá a třetí pravdivá. Hodnocení je založeno na interpretaci, že ČR přišla (spolu s ostatními zeměmi bývalého východního bloku) o suverenitu v hlasování v rámci Evropské unie, nikoliv ovšem o právo veta, které Lisabonská smlouva, u nás prosazená tehdejším premiérem Topolánkem, sice výrazně omezuje, nikoliv však ruší.

Vychází se tedy z pravdivé informace se zásadní nepřesností, která výrazně zkresluje celkové vyznění výroku. Výrok byl tedy hodnocen jako zavádějící.

Koordinátor opakovaně nazývá některé výroky „jednoduché“. Má tím na mysli, že jejich ověřování je snadné, protože zdroje k jejich ověření jsou velmi dobře dostupné a zmíněná fakta jsou pomocí nich jednoznačně ověřitelná. Snadné ověřování ovšem vždy neznamená i snadnou kategorizaci. Demonstrovat to lze na výroku (9) prezidentského kandidáta Michala Horáčka v Prezidentské debatě na kolejích (PDnKIII, 01:08).

- (9) „Slyšel jsem odpovídat pana Drahoše na otázku: ‚Jaký tedy máte ten program?‘ a pak Drahoš řekl: ‚No, já žádný nepotřebuju, lidé mi říkají, to vy jste naším programem, pane profesore.‘“

Stážista nejprve nemohl najít zdroj citace, kterou Horáček parafrázoval, koordinátor ho navedl na vydání pořadu Štrunc na webovém portálu Info.cz z 15. srpna 2017. Po zhlédnutí dotyčné pasáže bylo jasné, že Horáček její znění značně zkreslil. Na otázku moderátora Pavla Štrunce „Pan Horáček tady byl a trochu se rozčiloval nebo podívoval nad tím, že nemáte program. Máte program?“ v něm totiž prezidentský kandidát Jiří Drahoš odpověděl: „Já nevím, co to je program prezidentský. Já mám základní teze, které mám na webu. Myslím si, že je to bohatě dostačující, psát sáhodlouhé programy nemá z mého pohledu valný smysl. Prezident není politická strana, která nějaký program pro voliče mít musí. Je zajímavé, že mi spousta lidí říká, pane profesore, vy jste náš program.“ Z interní diskuze expertů zaznamenané v administrativním systému webu vyplývá, že bylo navrhováno hodnocení „zavádějící“. Nakonec se ale přiklonili k hodnocení výroku jako nepravdivého, protože kromě toho, že mezi existujícími úryvky z Drahošovy odpovědi vytvořil Horáček falešný kauzální vztah (jelikož mu voliči říkají, že program nepotřebuje, žádný nemá), tak také není pravda, že by Drahoš program neměl.

Toto zdůvodnění navazuje na sérii výroků, které se na toto téma vyjadřují mnohem obecněji, a jejich ověřování i kategorizace tak byly mnohem obtížnější než v předchozím případě. Jako první v debatě zazněl výrok (10) prezidentského kandidáta Michala Horáčka (PDnK III, 01:07).

- (10) „Já jsem byl ten, kdo první den své kandidatury zveřejnil svou vizi v dlouhodobé perspektivě pro Českou republiku. Postrádám u pana Drahoše jako u ostatních kandidátů právě to, co je černém na bílém. Proč tedy ta vize není formulována?“

Výrok byl hodnocen jako nepravdivý s tímto odůvodněním: „Sledujeme pouze, zda nějakou svou představu kromě Horáčka artikulovali i další uchazeči o post prezidenta. Horáček sice svůj program popsal jednoznačně nejrozsáhleji, další kandidáti ovšem rovněž přišli se svými představami, a to včetně Drahoše. Představy Horáčkových soupeřů jsou popsány



stručněji, než jak je tomu u něj. Nicméně není pravdou, že by žádnými představami nedisponovali.“ Odůvodnění se ale vyhýbá použití pojmu vize, místo toho mluví o představě a zabývá se převážně tím, jestli ji kandidáti nějakým způsobem formalizovali – popsali, sepsali a zveřejnili. Dále byla ověřována reakce (11) prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše (ibid., 04:13) na předchozí Horáčkův výrok (10).

(11) „Prezidentská vize nebo vize směřování této společnosti není nic, co se dá zformulovat úplně jednoduše v bodech na papíru. Díval jsem se na program pana Horáčka a nic takového jsem tam nenašel.“

Již při výběru výroku koordinátor uvedl do poznámky: „Hodnotící část neřeším, je to kvůli kontextu. Jde o to, co má v programu Horáček? Je to nějaká ‚vize‘, nebo spíš jeho popis, jak by si představoval směřování společnosti?“ Výrok byl hodnocen jako nepravdivý, ale v odůvodnění bylo uvedeno, že Horáček má na své webové stránce k dispozici program, dále se uvádí, co konkrétně obsahuje za témata a jak je jeho pojednání rozsáhlé. Navzdory poznámce ale není jednoznačně řečeno, zda lze tento program nazývat vizí, či nikoliv, ačkoliv právě ověření této skutečnosti koordinátor od stážisty vyžaduje. Na závěr na Drahoše znovu reaguje Horáček (12) (ibid., 06:57).

(12) „Musím vás (k Drahošovi, pozn. Demagog.cz) upozornit, že můj program, který to formuluje, má devět hlavních bodů. Nejsou to žádné body, je to 54 stran. Ta moje představa je přesně formulovaná.“

Výrok je opět hodnocen jako pravdivý a v odůvodnění hodnocení je použita tatáž pasáž jako v odůvodnění předchozího výroku. Na závěr je uvedeno: „Jak jsme hodnotili již v předchozím výroku, Michal Horáček svůj program rozděluje do devíti částí, které ale dále rozpracovává a v jejich rámci se věnuje několika tématům zároveň. I když na začátku celého prohlášení vyzdvihuje šest bodů, nejedná se o celou jeho vizi.“ Odůvodnění se tedy opět zaměřuje na technické specifikace na webu zveřejněných politických priorit, ale vyhýbá se hodnocení, zda se skutečně jedná o program, nebo o vizi. Objektívni ověření této skutečnosti je totiž velmi nesnadné. Jedná se spíše o hodnotící záležitost a té se představitelé Demagog.cz vyhýbají. Metapragmatický komentář koordinátora tedy často navádí ověřovatele nějakým směrem, ale tento směr nemusí být ve všech případech možné sledovat, proto je třeba se zaměřit primárně na specifika dostupného materiálu.

Po dodání podkladů pro hodnocení výroku se k nim vyjadřují vždy alespoň dva experti, resp. koordinátor a expert. U naprosté většiny výroků úpravy výroku provádí sám koordinátor, případně instruuje stážistu, aby je provedl, a expert jen zkontroluje, zda byl postup ověřování

v pořádku a svůj souhlas vyjádří pomocí „ok“ vepsaného do poznámky k danému výroku. Kontrola obou expertů však neprobíhá vždy paralelně, ale může být vzájemně koordinována přes Facebook Messenger. Například během hodnocení výroku (13) prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše z Rozhovoru pro časopis Respekt (RRes-D, 04:26) koordinátor upozorní na nefunkčnost jednoho z odkazů druhého experta přes Messenger.

(13) „Máme tady ekonomickou migraci od nepaměti a žijí tu desítky tisíc Ukrajinců, Vietnamců, lidí z Balkánu, ze Slovenska a můžeme je rovněž nazvat ekonomickou migrací.“

Expert zjistí, že odkaz je funkční, koordinátor se ho dotáže, zda „čísla na odkaze sedí“. Poté se koordinátor odreagovává prohlížením fotek ze setkání Zachraňme ČSSD na Facebooku, zatímco expert kontroluje odkazy na data. Poté mi v záznamu říká, že za něj je výrok „v pohodě“, protože hlavně sedí ta „čísla“ v začátku odůvodnění. Tento metapragmatický komentář vymezuje klíčové pasáže výroku, jejichž platnost je třeba zkontrolovat.

Není také výjimkou, že koordinátor, který výrok uveřejňuje, usoudí, že poznámku svého kolegy experta není třeba v odůvodnění zohlednit. Ukázalo se to například u výroku (14) prezidentského kandidáta Drahoše v tomtéž rozhovoru (RRes-D, 0:54).

(14) „Je sice hezké, že průměrná mzda je řekněme v tuto chvíli dvacet devět tisíc korun, ale dosáhne na ni pouze třetina lidí.“

Expertka k výroku přidala poznámku: „Dobrý, jenom dopsat, proč je tolik lidí pod průměrem (způsobují to extrémní hodnoty, tedy lidé s hodně vysokou mzdou), což je rozdíl oproti mediánu, který tímhle tak ovlivněn není.“ Koordinátor prochází výroky, ke kterým se už vyjádřili experti a tuto poznámku nakonec nezanese, protože to podle něj „není potřeba“. Odůvodnění chápe jako „v pořádku“, jde o pouhé doplnění. Tímto metapragmatickým komentářem dává najevo, že o tom, co je základem a co pouhým doplněním, rozhoduje on.

Proces ověřování a potažmo i hodnocení usnadňuje skutečnost, že některé výroky se vyjadřují k opakovaným tématům (koordinátor mluví o „stejných výrocích“). Výroky na témata, která byla již ověřována, přiřazuje koordinátor sám sobě a předtím, než kontroluje doklady k výrokům od stážistů, sestavuje jejich odůvodnění z odůvodnění již vydaných výroků. Tato opakovaná témata výroků hodnotí koordinátor jako „dobrou věc“ (RsK1), protože to proces ověřování velmi zrychluje. V případě takto označených výroků v Rozhovoru Jiřího Drahoše pro Respekt (RRes-D), koordinátor do editačního okna zkopíruje odůvodnění výchozího výroku a jeho znění obvykle zkrátí, případně odkáže na odůvodnění výchozího výroku pro další detaily. Nejčastěji je autorem výroku tentýž politik, ale výrok mohou pronést i různí kandidáti

a shodují se jen ve společném tématu. To je příkladem výroků prezidentských kandidátů Jiřího Hynka (15) a Jiřího Drahoše (16). První zazněl v Prezidentském interview ČT: Jiří Hynek (PIČT-Hy) a druhý v Prezidentském interview ČT: Drahoš (PIČT-D).

(15) „A navíc velké amnestie, které byly v naší historii dvakrát vyhlášeny, nevedly k tomu, že by se hříšníci napravili. Hříšníci za rok, za dva byli zpátky ve vězení.“

(16) „Ale plošná amnestie, to je zcela krajní krok. Navíc víme, jak dopadly ty dvě poslední. Většina vězňů se vrátila zanedlouho do kriminálu.“

Jako první byl hodnocen Hynkův výrok (15), na základě údajů o počtu opakovaně trestaných (tak byla interpretována formulace „hříšníci se nenapravili“) mu bylo přiděleno hodnocení pravdivý. V hodnocení nebyla zohledněna poslední věta výroku, která byla podle ověřovatelů jen ukázkou toho, co si Hynek představuje pod „napravili“.

Drahošův výrok získal hodnocení neověřitelný, protože data o počtu vězňů, kteří se po amnestii vrátili do výkonu trestu, není dostupný, nelze tedy ověřit, zda jich byla většina. Drahošovo hodnocení amnestie jako celku (že se jedná o krajní krok) nebylo při kategorizaci bráno v potaz. Koordinátor při přidělování výroku prostřednictvím poznámky upozornil stážistu, že existuje výrok na stejné téma, stážista použil značnou část dokladů z jeho odůvodnění. O kategorizaci rozhodli experti, přičemž koordinátor vyzval k tomu, aby se hodnocení obou výroků sjednotila. K tomu ale vzhledem k rozdílné interpretaci výroku nakonec nedošlo.

Konzistentnost v hodnocení výroků na stejné téma je pro představitele velmi důležitá, protože dokazuje, že hodnocení je objektivní a replikovatelné. Projevuje se nejen v ověřování nesouvisejících výroků na stejné téma, ale i při ověřování výroků na stejné téma pronesených v rámci jednoho politického komunikátu, typicky v rámci otázky a odpovědi. Jejich hodnocení by tedy mělo být komplementární – pokud je jeden z nich hodnocen jako nepravdivý, druhý, který na něj odpovídá odmítavě, by měl být hodnocen jako pravdivý apod.

Příkladem jsou výroky prezidenta Miloše Zemana (17) a prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše (18), které se týkají důvěry Drahoše k Miroslavu Kalouskovi.

(17) „Když jste oznamoval kandidaturu, řekl jste, že jedním ze dvou politiků, kterým důvěřujete, je pan Miroslav Kalousek. (...) Ten celý výrok zněl ‚jeden z ministrů, jimž důvěřuji, je Miroslav Kalousek, druhý je Pavel Bělobrádek‘.“

(18) „Nikdy jsem neřekl nic takového (o důvěře Miroslavu Kalouskovi, pozn. Demagog.cz) a Miloš Zeman jako často překrucuje. Byl jsem dotázán časopisem Reflex, s kterými politiky se mi dobře jednalo jako předsedovi Akademie věd. Řekl jsem například s Pavlem Bělobrádkem, vicepremiérem pro vědu, a také s Miroslavem Kalouskem, který byl ministrem financí.“

Ověřit oba výroky bylo poměrně snadné, protože bylo třeba pouze konfrontovat zdroj dostupný on-line, snímek obrazovky publikovaného rozhovoru byl součástí odůvodnění a vyplynulo z něho, že Zeman neparafrazoval Drahošova slova správně, první výrok byl tedy hodnocen jako nepravdivý, druhý jako pravdivý. K druhému výroku byla doplněna informace, že prezidentovo sdělení pochází z prostředí dezinformačních médií, odkazováno bylo na článek uveřejněný na Aeronetu. Prezidentova parafráze tedy byla nejen nepřesná, ale bylo explicitně zmíněno, že cílila přímo na podporu dezinformace, tedy bylo naznačeno, co bylo motivem pro její vyslovení.

Průběh ověřování a hodnocení „vzájemně se doplňujících výroků“ lze demonstrovat také na výrocih prezidentských kandidátů Vratislava Kulhánka (20) a Petra Hanniga (19) v Duelu Seznamu IV (DS:Ha-Hy), jejichž odůvodnění bylo navíc přejato z výroku Jiřího Drahoše ověřovaného již dříve.

(19) „Vratislav Kulhánek: ‚Říkáte, že způsob výkonu funkce prezidenta Zemana Vám vyhovuje...‘

Petr Hannig: ‚Vy jste to slyšel trochu zkresleně, já jsem neřekl vyhovuje, ale že mám stejné [...] mnohdy stejné názory na mezinárodní politiku, na to, na koho se má Česká republika orientovat...‘“

(20) „Říkáte (směrem k Hannigovi, pozn. Demagog.cz), že způsob výkonu funkce prezidenta Zemana Vám vyhovuje...“

Jako první koordinátor vybral výrok (19), v němž je pozornost zaměřena na Hannigovu odpověď a Kulhánkova otázka je zprostředkována pouze jako její kontext, nakonec do ověřování zahrnul jako samostatný výrok (20) i Kulhánkovu otázku. Hodnocení prvního výroku přitom vychází už z dříve hodnoceného výroku (21) prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše (Prezidentské interview ČT: Jiří Drahoš, PIČT:D), v němž je kladen důraz na „styl“ vykonávání funkce prezidenta.

(21) „Pan Hannig říká, že jemu vyhovuje to, jak dělá svou, jak vykonává svoji funkci pan prezident Zeman. On by pokračoval ve stejném stylu.“

V rámci odůvodnění Drahošova výroku (21) je uvedeno, že Hannig se v masmédiích zmínil, že politika stávajícího prezidenta je mu blízká, nikoliv stylem, kterým ji provádí, proto je výrok hodnocen jako nepravdivý. V tomto směru je tedy odůvodnění v plném znění přejato i k odůvodnění Kulhánkova výroku (20) hodnoceného jako nepravda a upraveno i pro odůvodnění Hannigovy odpovědi, která byla naopak hodnocena jako pravda. Ověřuje se při tom, co Hannig o svém stylu v masmédiích říká, nikoliv zda je jeho politický styl skutečně jiný než Zemanův.

U výroků na stejné téma je při ověřování často využívána rekonstrukce mediální sítě (o tom více v oddíle 5.3), pokud se jedná o první výrok na dané téma, slouží k sestavení odůvodnění, v dalších případech může být pro urychlení procesu ověřování převzato celé odůvodnění s částí již rekonstruované sítě, na niž hodnocený výrok navazuje.

Představitelé portálu Demagog.cz na různých pozicích uplatňují odlišné kompetence zasahovat do procesu ověřování a hodnocení. Zatímco stážisté de facto jen dodávají důkazy potřebné k potvrzení či vyvrácení faktů, případně popisují jejich absenci, výsledek celého procesu do značné míry ovlivňují experti, zejména koordinátor projektu, který už úvodní poznámkou k přidělenému výroku napovídá, co, jak a pomocí jakých zdrojů má stážista ověřovat.

Z dodaných důkazů často až koordinátor upravuje jejich popis do podoby jednotné argumentační linky podporující zvolenou kategorizaci výroku. Role expertů tedy nespočívá v pouhé kontrole výsledků ověřování, jak by to z prvotního dojmu mohlo vypadat. Experti výrazně určují podobu odůvodnění i výslednou kategorizaci.

Objektivita a replikovatelnost procesu je experty podporována i tak, že průběžně dochází k sjednocování hodnocení výroků na stejné téma a sladění hodnocení výroků, které jsou reakcemi na sebe.

## 5.5 Metody používané pro kategorizaci výroků

### 5.5.1 Kritéria pro kategorizaci výroku jako pravdivého

Kategorie *pravda* je na Demagog.cz nejčastěji udělovanou kategorií, ve většině případů totiž politici vycházejí z veřejně uznávaných zdrojů a více či méně přesně je parafrázují. Podle koordinátora tvoří vedle *nepravdy* jednu ze základních hodnotících kategorií na portále Demagog.cz (RsK1). Ze své podstaty se podle něj jedná o kategorii, jejíž aplikaci v praxi není ani pro nové stážísty složité pochopit, na druhou stranu z hlediska čtenářů patří mezi méně atraktivní kategorie, protože na rozdíl od kategorií *nepravda* či *zavádějící* nevybízí k prostudování odůvodnění (ibid.).

Podle metodiky hodnocení<sup>87</sup> webu je kategorie *pravda* definována jako „správná informace ve správném kontextu“, přičemž „správnost“ kontextu v tomto případě funguje jako bezpříznakový činitel – pokud na „nesprávnost“ kontextu neupozorní koordinátor v úvodní poznámce k výroku, je kontext výroku považován za „správný“. To, co se tedy stává předmětem ověřování, je pouze „správnost“ informací, resp. faktů, které výrok obsahuje. Jak si ukážeme dále, udělení hodnocení pravdivému výroku je poměrně neproblematický krok, jemuž ovšem předchází řada závažnějších rozhodnutí, zejména výběru relevantního zdroje pro ověření výroku a určení faktů a jejich priority ve vztahu k hodnocení. Obojí však do značné míry ovlivňuje výsledek kategorizace.

Nejčastějším postupem je nalezení jednoho či několika reprezentativních veřejných zdrojů (ideálně oficiálních), podle nichž lze výrok jednoznačně kategorizovat. Jak probíhá typické ověřování a hodnocení pravdivého výroku, mohu popsat na základě své druhé zkušenosti s vlastním ověřováním výroků – výrok mi byl pomocí e-mailové notifikace k ověřování přidělen 20. listopadu 2017. Zazněl během tiskové konference pořádané Deníkem po skončení Prezidentské debaty na kolejích (PDnKTK, 0:28–0:40) a byl připojen k výročkům vybraných ze samotné debaty. Autorem výroku (1) je prezidentský kandidát Mirek Topolánek.

- (1) „Můžete (jako prezident, pozn. Demagog.cz) vetovat některé zákony, chodit na vládu, můžete si zvat ministry, abyste znal jejich kroky.“

Po obdržení e-mailu jsem si rozklikla poslaný odkaz na stránku v administrativním systému webu a přečetla si poznámku koordinátora: „Má prezident takové pravomoce? Odkud vycházejí? Z Ústavy? Jaké zákony je možné vetovat?“ Touto nápovědou mě koordinátor jednoznačně nasměroval k Ústavě. Z jejích článků 62 a 64 jsem do odůvodnění vypsala pravomoci

---

<sup>87</sup>Jak hodnotíme. Demagog.cz. [Cit. 24. 4. 2021] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/jak-hodnotime-metodika>.

prezidenta a poslala mu odůvodnění ke kontrole. Koordinátor mě požádal o zkrácení jejich výpisu další poznámkou: „Je zbytečné tam vypisovat vše. Stačí ty konkrétní kompetence.“ Přitom kompetence v tomto kontextu chápal jako synonymum pro pravomoci – činnosti bere jako právně závazné i určující rozsah prezidentova možného angažování. Je tedy patrné, že rovina právního a politického výkladu se podle něj v tomto případě prolíná.

Ponechala jsem tedy jen část popsanych pravomocí, která se vztahovala ke dvěma konkrétně zmíněným okruhům činností. Zatímco odůvodnění první z nich – možnosti vetovat některé zákony – bylo poměrně jednoznačné a vycházelo z definice tzv. suspenzivního veta (jeho název do odůvodnění na závěr doplnil sám koordinátor), druhá část výroku vyžadovala složitější interpretaci. S problémem jsem se vyrovnala tak, že jsem příslušnou pasáž o kontaktu s ministry vlády doslovně ocitovala: Napsala jsem, že prezident „má právo účastnit se schůzí vlády, vyžádat si od vlády a jejích členů zprávy a projednávat s vládou nebo s jejími členy otázky, které patří do jejich působnosti.“ Nebyla jsem si totiž jistá, zda definice této pravomoci odpovídá tomu, že prezident si může „zvat“ ministry, aby „znal“ jejich kroky. Upravené odůvodnění jsem poslala k další kontrole koordinátorem.

Koordinátor nejprve doplnil, že aplikaci první kompetence v praxi upřesňuje paragraf 98 článku Účast Senátu a prezidenta republiky v zákonodárném procesu Jednacího řádu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, k druhé kompetenci na úvod dopsal, že při hledání opory k jejímu ověření je třeba se spolehnout zcela na znění Ústavy. Na závěr doplnil pasáž vztahující se k hodnocení výroku – v rámci „tolerance výkladu“ je podle něj možné Topolánkovo vyjádření ohledně vztahů s ministry chápat jako pravdivé. První kompetenci takto explicitně neokomentoval s tím, že její pravdivé hodnocení je patrné již z jejího samotného popisu. Koordinátor tedy udělil výroku celkové hodnocení *pravda*.

Poté si spolu s druhým expertem výrok ještě jednou „vyměnili“, aby v něm zkontrolovali, zda fungují odkazy na Ústavu a Jednací řád. Proces ověřování a kontroly odůvodnění trval o několik dní déle, než je na portál Demagog.cz běžné, protože prezidentská kampaň se v tomto okamžiku teprve rozbíhala, a nebyl tedy takový tlak na rychlé odbavování výroků z jednotlivých debat. Hodnocení výroku s odůvodněním bylo uveřejněno až více než týden po debatě (27. listopadu).

Kategorizace tohoto výroku byla celkem nekomplikovaná, protože obě fakta buď zcela, nebo alespoň částečně vycházela ze zákonných nařízení, která patří mezi ty nejjednoznačněji formulovaná, a obě fakta tak bylo možné hodnotit pomocí jedné jediné kategorie. Při ověřování jsem si položila otázku, jak vzdálená může být interpretace zákona od tvrzení politika, tolerance odchýlení od přesného znění zákona totiž není v rámci projektu nijak zpracována a zakládá se

zcela na zkušenostech koordinátora. Stejně tak v míře výběrovosti při dokládání důkazů jsem se musela řídit koordinátorovými metapragmatickými komentáři.

Na druhou stranu, pokud by se hodnocení obou faktů rozcházelo, musel by koordinátor rozhodnout o tom, který fakt hraje v celém výroku klíčovou roli a má tak na hodnocení zásadní vliv, a který fakt hraje roli vedlejší a na hodnocení zásadní vliv nemá.

V některých případech není jeden fakt pouze upozaděn před druhým, ale z hodnocení vyjmut zcela. Lze to ukázat na výroku (2) prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše z jeho rozhovoru pro Právo (RPr-D).

- (2) „Nesouhlasím s návrhem zdanění církevních restitucí. Otevírá to z mého pohledu Pandořinu skříňku retroaktivit a retrospektivy. Už jsem říkal několikrát, že s tímhle nesouhlasím.“

Již v úvodu odůvodnění stážista formuluje to, k čemu ho vyzývá koordinátor v poznámce – aby uvedl, že ověřování a hodnocení se nebude vztahovat k druhé větě výroku. Tvzení s „Pandořinou skříňkou“ totiž koordinátor považuje rovnou za neověřitelné, resp. za momentálně neověřitelné, přestože odkazuje na jiný dříve hodnocený výrok dotýkající se tématu.

V případě staršího výroku (3) prezidentského kandidáta Pavla Fischera z Debaty Českého rozhlasu: Pavel Fischer (DČRo-F) bylo však ověřováno pouze, zda k retroaktivitě u zdanění církevních restitucí může dojít, zatímco Drahošův výrok mluví o „Pandořině skřínce“, tedy stavu, kdy uplatnění retroaktivity v případě zdanění církevních restitucí může mít vliv i na jiné oblasti práva. Pravdivé hodnocení výroku bylo tedy založeno pouze na té části výroku, která se vyjadřuje k tomu, že Drahoš několikrát veřejně odmítl návrh na zdanění církevních restitucí.

- (3) „...každý pokus narušit právní řád retroaktivně, se zpětnou účinností, k čemuž by tady došlo... (u zdanění církevních restitucí, pozn. Demagog.cz).“

Druhou možností, jak se vypořádat s tím, že součástí výroku jsou dva fakty s konfliktním hodnocením, je hodnocení výroku jako pravdivého odvíjet od klíčového faktu a hodnocení druhého faktu zmínit jen jako výhradu k celkovému hodnocení. Tento postup je možné si ukázat na výroku (4) prezidentského kandidáta Pavla Fischera, který zazněl v Duelu Seznamu III (DS:D-F).

- (4) „... běžel jsem zpátky za Václavem Havlem (11. září 2001, pozn. Demagog.cz) do kanceláře, tam byl on a vedle něj tehdejší šéf zpravodajské služby a seděli jsme u toho monitoru, té televize a přemýšleli, co se vlastně děje. Bez toho že bychom měli informace. A v řádu hodin prezident rozhodl, že budeme aktivovat článek 5 Severoatlantické smlouvy, velvyslanec při NATO dostal instrukci a byl jednou z prvních zemí, která se postavila a řekla, tohle je vlastně útok na nás.“



Koordinátor v poznámce k němu vymezil ověřovaná fakta – zda u nás došlo v řádu hodin k aktivaci článku 5 Severoatlantické smlouvy a jak jsme na tom s rychlostí jeho aktivace byli ve srovnání s ostatními zeměmi v rámci NATO. Na závěr stážistu požádal, aby zprostředkoval i kontext výroku, tedy zda u toho Fischer mohl být přítomen. Stážista nejprve uvedl jako kontext výroku skutečnost, že Fischer v době teroristických útoků z 11. září zastával funkci ředitele politického odboru kanceláře prezidenta republiky, a mohl se tedy v této situaci setkat s aktéry popisované události. Na základě vyjádření tehdejšího prezidenta Václava Havla a rozhovoru s tehdejším velvyslancem při centrále NATO Karlem Kovandou pro média se podařilo ověřit, že článek 5 se skutečně podařilo aktivovat v řádu hodin, přičemž zda v tom Češi patřili mezi jedny z prvních, se ukázalo jako nepřesné, protože podle Kovandy došlo k rozhodnutí u všech velvyslanců v jeden společný okamžik při Severoatlantické Radě. Vzhledem k tomu, že tento fakt koordinátor označil jako podružný, v hodnocení se odrazil jen v podobě tzv. „výhrady“.

*Pravda s výhradou*, jak je uvedeno na Demagog.cz v sekci Jak hodnotíme<sup>88</sup>, není kategorie *per se*, ale součást kategorie pravdy, resp. její podkategorií. V rámci souhrnných výsledků hodnocení není oddělena od kategorie *pravda*. Na výhradu, tedy na skutečnost, že hodnocení výroku není jednoznačné – „pokud výrok není čistě pravdivý, ale jde pouze o malou či nevýznamnou odchylku“ – se upozorňuje pouze v odůvodnění hodnocení, tedy se nijak neprojevuje na výsledném barevném „skóre“ výstupu.

Význam této odchylky od reality je častým předmětem diskuze mezi experty. Patrné je to například na procesu ověřování výroku (5) prezidentského kandidáta Michala Horáčka, který zazněl v Prezidentském interview České televize: Michal Horáček (PIČT-Ho).

- (5) „Když přijedu do Domažlic nebo do Šluknovského výběžku, tak spousta místních lidí, který tam bydlí, pracují v Německu, jo, oni odcházejí. A jsou to sestry zdravotní třeba, ale jsou to i svářeči. Oni jim totiž ti naši nemůžou skoro konkurovat, protože v tom bohatším prostředí nabídnou našim pracovníkům všelijaký benefity, ne vyšší platy, ale různé benefity. Třeba přídavky na děti, jo.“

Jako kontext výroku doplnil stážista na radu koordinátora statistiky o počtu Čechů pracujících za hranicemi země (2. a 3. odstavec odůvodnění), dále bylo doplněno srovnání platů v Německu a u nás (4. odstavec) a závěr hodnocení (5. odstavec) se věnoval benefitům, na které němečtí zaměstnavatelé Čechy lákají. Stážista původně udělal návrh také prvního odstavce, v němž je odůvodnění shrnuto a vysvětleno hodnocení. Výroku by udělil hodnocení *neověřitelný* kvůli nedostatečně reprezentativnímu vzorku dat. Koordinátor ale hodnocení změnil na

---

<sup>88</sup>Jak hodnotíme? Demagog.cz. [Cit. 24. 4. 2021] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/jak-hodnotime-metodika>.

*pravda* a poté o něm diskutoval s expertkou, která proces ověřování a hodnocení kontrolovala. Ta byla přesvědčena, že výroku by nemělo být toto hodnocení uděleno, protože je v něm uvedeno „ne vyšší platy“. Z odůvodnění podle ní také zřetelně vyplývá, že rozdíly se týkají nejen benefitů, ale i výše platů, což neplatí i s ohledem na různá pracovní odvětví. Koordinátor vyšel expertce v úpravě hodnocení vstříc tím, že ponechal kategorii *pravda*, ale v odůvodnění doplnil, že se jedná o *pravdu* s výhradou. Odůvodnil jí to takto: „Jako vyloženě hnidopišsky to *pravda* nebude, ale za tohle mu *nepravdu* dát nemůžeme, myslím. Já bych to postavil jako *pravdu* s výhradou, že pochopitelně jsou tam vyšší i ty mzdy a nějaký ty benefity se taky dají najít. Plus to bude asi dost individuální, bůhví kdo mu to říkal.“ Z jeho odpovědi expertce vyplývá, že ke kategoriím *pravda* a *nepravda* přistupuje jako k pólům kontinua, nikoliv jako k dichotomii. Tímto pragmatickým komentářem tedy stanovuje část zmíněných fakt jako podružných, a hodnocení výroku se tedy jen lehce vzdaluje od pólu *pravdy*.

Kvůli terminologické nepřesnosti byl jako *pravdivý* s výhradou hodnocen také výrok (6) prezidentského kandidáta Michala Horáčka týkající se hraní kostek, který zazněl v Debatě Českého rozhlasu: Michal Horáček (DČRo-Ho).

- (6) „Dokonce i dávno před tím, než jsme měli první křesťanský kostel, tak archeologie ukazuje, jak lidi tady hráli třeba kostky a podobně.“

Na výroku bylo ověřováno, zda existují archeologické výzkumy, které by potvrzovaly, že se na našem území hrály kostky ještě před vznikem křesťanských kostelů. Stážistovi se podařilo ověřit, že předchůdci kostek, tzv. astralagové, se používaly již v době existence říše římské. Vzhledem k tomu, že se nejednalo doslovně o hraní kostek, výrok byl hodnocen „s menší výhradou“ jako *pravdivý*.

Zatímco nejčastěji je kategorie *pravda* udělena na základě ztotožnění dokladů s fakty ve výroku, výjimkou není ani skutečnost, že se udílí na základě toho, že je popsána absence jakýchkoliv důkazů o opaku. Příkladem je výrok (7) prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše z Prezidentské debaty Seznamu (PDS).

- (7) „Nebyl jsem nikdy v žádné politické straně, není za mnou žádný politický skandál.“

V odůvodnění je uvedeno: „Nejsou dostupné žádné informace, které by jeho opakované veřejné tvrzení, že nikdy nebyl členem politické strany, vyvrátily. Co se týká politického skandálu, není veřejně dohledatelná žádná informace, že by byl Drahoš spojen s nějakou negativní kauzou, resp. že by se dopustil něčeho nezákonného. Na základě těchto faktů je výrok hodnocen jako *pravdivý*.“ Hodnocení je uděleno na základě toho, že k ověřovaným věcem nelze najít de

facto žádný relevantní zdroj. Při hodnocení je vycházeno z jakési obdoby presumpce nevinny – tedy pokud neexistuje doklad o tom, že kandidát mluví nepravdu, výrok je hodnocen nikoliv jako neověřitelný, ale jako pravdivý. Tento postup byl v kampani uplatňován jen několikrát.

Naopak běžným postupem, na jehož základě jsou výroky kategorizovány jako pravdivé, je, že se hledá zmínka ve veřejných projevech politika, která by fakt potvrzovala. Je to také případ výroku (8) prezidentského kandidáta Michala Horáčka, který zazněl v Prezidentské debatě na kolejích (PDnK).

(8) „Nemám dojem, že bych měl nad vámi morální převahu. Neřekl jsem to.“

Koordinátor stážistovi ozřejmil kontext výroku: zprostředkoval mu otázku, na niž byl výrok odpovědí, a v další části poznámky naznačil, jakým směrem má stážista postupovat v ověřování: „Řekl v té debatě nebo jinde? Že jsou podpisy víc?“ Stážista tedy pomocí internetového vyhledávače procházel Horáčkovy mediální vystoupení týkající se sběru podpisů pro prezidentskou kandidaturu od občanů a dohledával, zda tuto skutečnost veřejně prezentuje jako svou morální převahu nad některými kandidáty. Našel, že o ní mluví jako o pro něj důležité a chápe ji jako svou výhodu, morální rozměr věci ovšem nezaznamenal, a výrok tak byl nakonec hodnocen jako pravdivý.

Citace politiků z médií se dohledávají jako doklad také v případě, že je třeba doložit konzistentnost jejich veřejného vyjadřování. Ukázat to lze na ověřování a hodnocení výroku (9) prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše z jeho rozhovoru pro deník Právo (RPr-D).

(9) „Já se vůči migrační krizi vymezuji jasně už od začátku kampaně (...) Nechceme tady každého. Je třeba zabránit migraci. Je třeba pomoci lidem tam u nich.“

Koordinátor v poznámce vybízel stážistu k tomu, aby našel co nejstarší postoje Drahoše k migraci a mapoval je soustavně i v průběhu kampaně. Stážista doložil jeho postoje odkazy na články v internetových médiích, přičemž postupoval chronologicky a postoje uvádí formou odkazů na zdroje a jednotlivé aspekty Drahošova postoje v krátkých úryvcích řadí do odrážek. Na závěr zprostředkovává názory, které Drahoš prezentuje na svých webových stránkách. Koordinátor poté nechává stážistu doplnit ještě přehledový článek na toto téma uveřejněný na serveru Lidovky.cz a na závěr přidává shrnutí hodnocení: „Výrok je hodnocen jako pravdivý, protože Drahoš se k migraci vyjadřuje od začátku své kampaně, a to po celou dobu takovými slovy, jaká uvádí ve svém výroku.“ „Slova“ jsou přitom míněna nikoliv doslovně, tedy tak, že používá stejné formulace, ale právě jako aspekty jeho postoje.

U výroku (10) prezidentského kandidáta Vratislava Kulhánka, který byl vybrán z Debaty Českého rozhlasu: Vratislav Kulhánek (DČRo-Ku), byl citát doložen jako důkaz pro pravdivé hodnocení výroku, že se současný prezident ve své zahraniční politice zaměřil pouze na dva regiony.

(10) „(Miloš Zeman, pozn. Demagog.cz) se soustředil na dva regiony. (...) Čínu a Rusko.“

Kromě několika odkazů na zprávy z médií odůvodnění dokreslila tato citace: „Když jsem letěl do Francie, měl jsem s sebou čtrnáct podnikatelů, tady sto čtyřicet, z toho by se dalo usoudit, že Rusko je desetkrát významnější než Francie. Pokud jde o konkrétní dohody, předpokládám, že deset z nich bude podepsáno v Moskvě a tři v Jekatěrinburgu. Celkový objem podepsaných kontraktů má činit dvacet miliard korun.“ Citát podle stážisty věrně ilustruje, jak Zeman měří významnost zemí ekonomickými kontakty s ní. K doložení pravdivosti výroku byl tedy vybrán jiný výrok, který byl použit jako pomůcka ve vysvětlení detailů prezidentovy zahraniční politiky.

Pravdivé hodnocení může získat i výrok v podobě hypotézy, v němž je předmětem ověřování jen to, že se dotyčný k deklarované aktivitě zavázal, tedy jakýsi předpoklad pro budoucí pravdivost výroku. Je možné si to ukázat na výroku (11) prezidenta Miloše Zemana, který zazněl v druhém rozhovoru s ním v pořadu Týden s prezidentem na TV Barrandov (TVBarr-Z2).

(11) „Pokud pan Drahoš dodrží svoje předvolební prohlášení, no tak zřejmě pana Babiše nejmenuje znovu premiérem a v takovém případě se bude hledat jiný premiér.“

Ověřování se týkalo pouze existence předvolebních prohlášení prezidentského kandidáta – bylo učiněno na základě jeho prohlášení pro média, zbytek výroku směřujícího do budoucnosti ověřován ani hodnocen nebyl.

Pokud je součástí výroku názor, slouží jako kontext pro hodnocení, na jeho výsledek vliv nemá. To je i příklad výroku (12) prezidentského kandidáta Petra Hanniga, který pronesl v Prezidentském interview: Petr Hannig (PIČT-Ha).

(12) „... paní Merkelová neměla toho, myslím, že to bylo 5. září, nebo tak nějak, 2015 říct to, co řekla. Máme otevřené brány. A vlastně zazdila všechny do té doby platící evropské zákony.“

Stážista původně začal doplňovat detaily k tomu, co bylo následkem kancléřčina „pozvání“ uprchlíků do Německa, koordinátor ho ale při první kontrole výroku upozornil, že má popsat především to, co je zprostředkováno v první nefaktické větě výroku – průběh a okolnosti samotného pozvání. Zda je datum jejího vystoupení korektní a zda o něm lze mluvit jako o „otevření bran“, ale ověřováno nebylo. Tato část výroku byla totiž chápána jako pouhý kontext

klíčové informace – zda „pozvání“ bylo v souladu či nesouladu s evropskými právními normami. Stážista se věnoval právní podstatě této věci a konstatoval, že nikoliv. Výrok byl tedy na základě souladu s právním výkladem tohoto aktu hodnocen jako pravdivý.

V některých případech má stážista potřebu v odůvodnění upozornit, že ověřuje a hodnotí skutečně pouze pravdivost daného faktu, nikoliv jiné aspekty věci. Např. u výroku (13) prezidentského kandidáta Pavla Fischera, který pronesl v Duelu Seznamu III (DS-F:D) šlo o oprávněnost udělované ceny.

(13) „Miloš Zeman obdržel to nelichotivé označení té anticeny ‚prasátečka‘ za jeho výroky vůči ženám.“

Fischer ve výroku zaměnil anticenu Kyselá žába za anketu Sexistické prasátečko, stážista to ale považoval za drobnou nepřesnost. Jako klíčové bylo hodnoceno, zda byly pomocí anticeny veřejně odsouzeny prezidentovy sexistické výroky. Odůvodnění tedy bylo založeno na detailech o výroci, za něž Zeman anticenu obdržel. Na závěr měl koordinátor potřebu doplnit následující větu: „Dodejme, že nehodnotíme oprávněnost udělení tohoto ocenění prezidentu Zemanovi.“ Tímto explicitním vyjádřením zdůraznil objektivní postavení portálu Demagog.cz v hodnocení výroku.

Ověřování některých výroků je sice založeno na – z důvodu jednoduššího ověření – preferované rovině vycházející z právních zdrojů (viz kapitola 5.5.3), pokud by ale hodnocení neobstálo v rovině každodenní reality, v odůvodnění to může být explicitně zmíněno, jako například ve výroku (14) prezidenta Miloše Zemana, který byl vyňat z jeho Projevu v Poslanecké sněmovně (PvPS-Z).

(14) „Zdůrazňuji, že to není prezident, který by měl jednat o vládě. To není jeho funkce.“

Stážista uvádí, že *de iure* (dle Ústavy) není funkcí ani pravomocí prezidenta jednání o sestavení vlády. Od toho se odvíjí také hodnocení výroku jako pravdivého. Na závěr ovšem upozorňuje, že to byl právě Zeman, který po parlamentních volbách v roce 2013 do tohoto procesu výrazně zasahoval.

Pravidla pro aplikaci kategorie pravda jsou ve většině případů jednoznačná – fakty pocházející ze zdroje odpovídají faktům ve výroku. Větší výzvou bývá určení dominantního faktu, od něhož se bude hodnocení odvíjet.

Podle metodiky webu je tato kategorie vymezena jako „správná informace ve správném kontextu“, „správný kontext“ však během ověřování a hodnocení vystupuje jako bezpříznaková veličina.

Častým postupem při kategorizaci výroku jako pravdivého je udělení hodnocení na základě jiného mediálního výroku či výroků politika, které jsou používány také jako důkaz politikovy názorové konzistence. Jako pravdivé mohou být však hodnoceny také výroky, u nichž je absence jakýkoliv důkazů o opačném hodnocení.

V metodice portálu je zavedena podkategorie pravda s výhradou, která je vyjádřena pouze slovně v odůvodnění hodnocení.

### 5.5.2 Kritéria pro hodnocení výroku jako nepravdivého

Výroky spadající pod kategorii *nepravda* patří vedle výroků z kategorie *zavádějící* mezi ty, jež jsou podle koordinátora projektu čtenáři webu nejvíce vyhledávané (RsK1). Přistihují totiž politiky při tom, že nesprávně pracují s informacemi, a jsou tedy důkazem plnění hlavních cílů portálu spočívajících v osvětě a kultivaci veřejné diskuze. Tyto kategorie také patří mezi ty, které jsou nejčastěji podrobovány přezkoumání z hlediska adekvátnosti použitých zdrojů a postupu při ověřování (o tom více v kapitole 5.6). Na druhou stranu je výroků hodnocených jako *nepravda* z hlediska frekvence mnohem méně než výroků označených jako *pravda*.

A jak jsou výroky spadající pod kategorii *nepravda* definovány podle metodiky portálu<sup>89</sup>? Portál poskytuje následující definici: „Tato tvrzení nejsou v souladu s veřejně dostupnými čísly nebo informacemi o nějakém konání, respektive nekonání. Může jít také o situaci, kdy se liší způsoby výpočtu daného ukazatele, ale dotyčné číslo či tvrzení nepotvrzuje žádný z těchto zdrojů.“ Pokud je tedy identifikován relevantní zdroj či zdroje pro ověření, výrok bude kategorizován jako *nepravda*, budou-li se fakta zastoupená ve výroku rozcházet se zdrojovými fakty, případně budou-li podána velmi nepřesně.

S ověřováním jednoho takto hodnoceného výroku mám vlastní zkušenost. Vztahuje se k výroku (1) prezidentského kandidáta Marka Hilšera pocházejícího z Prezidentské debaty Seznamu (PDS, 17:16–17:17). Ještě v den konání debaty mi přidělen prostřednictvím e-mailové notifikace.

(1) „Rusko je země s největším indexem smrti novinářů.“

Ačkoliv bylo ze znění výroku patrné, co mám ověřovat, koordinátor to specifikoval ještě v komentáři k výroku: „Zkuste najít, jak je na tom Rusko v této opravdu lichotivé statistice.“

---

<sup>89</sup>Jak hodnotíme? Demagog.cz. [Cit. 12. 5. 2021] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/jak-hodnotime-metodika>.

Po krátkém vyhledávání jsem na internetu našla dva potenciálně použitelné zdroje zmíněné „statistiky“ – zprávy Committee to Protect Journalists, která se tematice sběru dat ohledně ohrožení života a zdraví novinářů věnuje od roku 1992, a Reporters Without Borders, nevládní organizace založené v roce 1985, jež každoročně na základě svých údajů sestavuje žebříček World Press Freedom Index (česky Index svobody médií). Z druhého zdroje mohla pocházet zmínka o „indexu“, ale byla to pouze moje domněnka. Jednalo se totiž o náhodné výsledky mého hledání, jistotu, že Hilšerovo tvrzení vycházelo z těchto zdrojů, jsem neměla. Koordinátor mi v tomto ohledu žádnou další „nápovědu“ nedal.

Z obou zdrojů bylo patrné, že ačkoliv Rusko jistě patří mezi země s nízkou mírou bezpečnosti pro novinářskou profesi, není možné mu v tomto ohledu připsat primát. Oba zdroje jsem tedy popsala. Návrh odůvodnění jsem poslala k editaci koordinátorovi. Koordinátor mi ho ještě týž večer (16. listopadu 18:57) vrátil s tím, že mám data demonstrovat vizuálně s poznámkou: „Je to pěkný. Jen bych tam ta čísla dal skrz nějakou vizualizační utilitu. Používáme <https://www.datawrapper.de/>, zkuste to prosím vytvořit v tom. Je to celkem intuitivní :-). Kdyby to nešlo vložit, dejte vědět na fb.“ Zároveň vytvořil první větu odůvodnění, která slouží jako jeho zkrácená verze: „Výrok je hodnocen jako nepravdivý, neboť i když v Rusku skutečně dochází k nepřirozeným úmrtím novinářů, nejde o zemi, kde se tak děje nejvíce.“ K výběru ani úplnosti zdrojů se nijak nevyjádřil, předpokládala jsem tedy, že je s nimi spokojen.

Vizualizaci jsem poté vložila a hodnocení výroku bylo 20. listopadu ve 20:33 bez dalších připomínek schváleno i druhým expertem a následně uveřejněno. Samotné ověřování vypadalo snadně, ale bylo založeno na namátkovém nalezení zdrojů. Výběr zdroje vůbec patří k nejméně snadné části ověřování výroků později hodnocených jako nepravdivé, protože hodnocení se může opírat o zdroj, který nebyl správně identifikován.

S největší jistotou lze výrok označit jako nepravdivý, když je možné fakta v něm konfrontovat s nějakým oficiálně uznávaným a závazným zdrojem, zejména zákonného charakteru. Takto se na portále Demagog.cz například nakládá s Ústavou. Prezentovat to lze na výroku (2) prezidentského kandidáta Pavla Fischera, který se objevil v Duelu Seznamu III (DS-D:F).

- (2) „Velvyslanec je vlastně ústavní činitel. Já nevím, jestli se prezidentovi Akademie věd věnuje v Ústavě paragraf, ale velvyslanec tam citován je jako ústavní činitel. Nesedí v hledišti, ale je aktérem zahraniční politiky a reprezentuje prezidenta osobně, resp. vládu.“

U části výroku (2. věty) nebylo třeba, aby koordinátor doporučoval zdroj pro ověření, zmínil ho sám mluvčí. O velvyslanci stážišta našel v Ústavě jen jednu zmínku – v jejím článku 63, v němž jsou upraveny kontrasignované pravomoci prezidenta. V této části ovšem není vymezena působnost velvyslance, což je podle experta jedním z předpokladů, proč nemůže být

velvyslanec chápán jako ústavní činitel, a výrok tedy musí být kategorizován jako nepravdivý. Expert v této připomínce nevychází z žádného konkrétního zdroje (definice ústavních činitelů), ale ze svých odborných znalostí. Obdobně stážista cituje pouze články Ústavy, kde je vymezena působnost jednotlivých ústavních činitelů. Poslední věta výroku, kterou Fischer argumentuje ve prospěch jeho přesvědčení, že velvyslanec je ústavní činitel, je ověřena z neústavního zákona (zákonu o zahraniční službě), kde se uvádí, že je sice pravda, že velvyslanec je aktérem zahraniční politiky (toto ověřovatel považuje za obecnou informaci), ale nezastupuje ústavní činitele (tj. prezidenta nebo vládu jako celek), ale Českou republiku jako celek. I tato informace tedy není pravdivá. Hodný povšimnutí je také výraz „vlastně“ oslabující platnost Fischerova vyjádření v první větě výroku, který vzhledem k vyjádřením druhé věty zohledněn není.

Pokud ovšem nejsou v žádném oficiálním dokumentu taxativně stanoveny informace, které jsou potřebné k ověření výroku, uchylují se představitelé portálu Demagog.cz často ještě k jinému řešení – využití dokladů z politické praxe. To byl příklad výroku (3) prezidentského kandidáta Petra Hanniga, který zazněl v Prezidentském interview: Petr Hannig (PIČT-Ha).

- (3) „Protože je ústavní zvyklostí druhou možnost dát druhému na pásce (při případném druhém pokusu, pozn. Demagog.cz). I když se to taky nestalo vlastně. V roce 2006 dostala první možnost Topolánkova vláda a druhou možnost znovu Topolánkova vláda.“

Předmětem ověřování a hodnocení byla v tomto případě skutečnost, zda je postup dát po neúspěchu zástupců vítězné strany možnost sestavit vládu zástupcům druhé nejsilnější parlamentní strany, ústavní zvyklostí, či nikoliv. Na znění samotné Ústavy nelze ověření zakládat, protože ústavní zvyklosti v ní definovány nejsou. V dokladu ústavních zvyklostí je tedy třeba nutně vycházet ze zhodnocení praxe, jak upozorňuje koordinátor už v poznámce k výroku. Existence ústavní zvyklosti je zvažována na základě toho, jak se v případě, že vítěz voleb ne sestavil vládu, obvykle postupovalo. Poté, co ověřovatel krátce zmapoval tuto problematiku v novodobé české politice, bylo jasné, že k této situaci došlo jen jednou a druhý pokus získal opět vítěz voleb. Odkazováno při tom bylo na data uvedená na oficiálním portálu Vlády ČR. Z toho stážista odvodil, že žádná obdobná ústavní zvyklost u nás neexistuje, a výrok byl tedy hodnocen jako nepravdivý.

Kromě výběru zdroje záleží výsledek hodnocení také na tom, jak doslovně či volně je výrok interpretován. Ve většině případů se ověřovatelé drží spíše doslovného znění výroku, objevují se ovšem i výjimky, kdy je připuštěn i jeho širší výklad, jako např. u výroku (4) prezidentského kandidáta Mirka Topolánka z Debaty s ním v Českém rozhlase (DČRo-To).

- (4) „... sociální charty, kterou, myslím, i když nezávazně, Bohuslav Sobotka podepsal.“



Na první pohled jsou u výroku patrné hned dvě věci: Obsahuje výraz *myslím*, tj. prostředek k oslabení platnosti výroku (*hedge*), který není (podle metodiky portálu) při ověřování brán v potaz. K jeho interpretaci je přistupováno neobvykle široce. Předmětem ověřování bylo nejen, jestli Sobotka sám podepsal Evropskou sociální chartu, ale také zda ji stvrdila ministryně za jeho vládu jako celek. Ověřovatel doslova uvedl: „Pokud přistoupíme na rozšířený význam slova ‚podepsal‘, Sobotkova ministryně Marksová hlasovala v jedné ze spolupracujících institucí pro tuto podobu dokumentu, nicméně činila tak z pověření koaliční vlády jako celku.“ Jelikož se mu ani jednu variantu výkladu nepodařilo prokázat, výrok byl hodnocen jako *nepravda*.

V některých případech je tato kategorie výrokům připsána také na základě toho, že je v nich použita argumentační falacie. Ukázat to lze na výroku (5) prezidentského kandidáta Jiřího Hynka v Debatě Českého rozhlasu: Jiří Hynek (DČRo-Hy).

- (5) „Třeba ve Švýcarsku vždy měli povinnou vojenskou službu, je to vlastně celoživotní vzdělávání a Švýcarsko nikdy nebylo okupováno.“

Ověřovatel na základě studia historie Švýcarska zpochybnil fakt, že Švýcarsko nebylo za svou historii nikdy okupováno, a navíc konstatoval, že tato argumentace je na hraně tzv. falešné korelace, kdy dva jevy mají pouze zdánlivou, nikoliv skutečnou spojitost. V tomto případě je podle stážísty nesmysl tvrdit, že povinná vojenská služba vedla jako zásadní činitel k faktu, že Švýcarsko nebylo nikdy okupováno. K hodnocení výroku jako nepravdivého vedla tedy kombinace těchto dvou důvodů. Na tomto příkladu je patrné, že ověřování se nezaměřuje pouze na pravdivost/nepravdivost faktů, ale také na souvislosti mezi jednotlivými fakty. Je však nutné podotknout, že ke kategorizaci nevedla pouze identifikace falacie, ale její kombinace s minimálně nepřesnou informací. K zohlednění samotných falacií je totiž častěji využívána kategorie *zavádějící* (o tom více viz oddíl 5.5.3).

Kromě identifikace nesprávné kauzální spojitosti mezi fakty může ke kategorizaci *nepravda* přispět také souvislost vyplývající z jejich časové souslednosti. Patrné je to např. na výroku (6) prezidenta Miloše Zemana z pořadu *Cesta na Hrad* (CnH-Z).

- (6) „Alexander Dubček kromě toho, že podepsal Moskevské protokoly, rok poté jako předseda Federálního shromáždění podepsal tzv. zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění, které umožnilo československé armádě a Lidovým milicím potlačit demonstrace, které byly v srpnu 69 (...) To zákonné opatření vedlo i ke smrti několika demonstrantů a ke zranění mnoha dalších.“

Ověřovatel identifikoval jako problematické, že výrok naznačuje, že zákonné opatření, známé jako součást tzv. *pendrekových zákonů*, bylo stejně jako Moskevské protokoly

podepsáno ještě před zásahy na demonstracích u příležitosti výročí okupace. Ve skutečnosti bylo opatření podepsáno až po výročních demonstracích a zpětně legitimizovalo zásah bezpečnostních složek. Zkreslená časová souslednost podaných faktů se promítá do označení následků podpisu zákonů: Opatření tedy zásahy na demonstracích zpětně legitimizovalo, nikoliv umožnilo. Z této logiky tedy vyplývá, že nemohlo vést ke zranění či smrti několika demonstrantů (i to lze považovat za nadnesené tvrzení). Důvodem, proč byl výrok kategorizován jako nepravdivý, tedy nebyla skutečnost, proč ho Zeman vyslovil – aby ukázal na to, že Dubček opatření spolu s Moskevskými protokoly podepsal –, ale jak popsal následky jeho podpisu. Opět nebylo hodnocení výroku připsáno jen na základě nesprávné spojitosti fakt, ale zejména kvůli nepravdivému popisu jeho následků.

V naprosté většině výroků je obsažen více než jeden fakt. V případě, že jednomu faktu není koordinátorem předem připsána větší priorita, řídí se hodnocení obvykle výsledkem ověřování. To byl také příklad výroku (7) prezidenta Miloše Zemana v druhém vydání pořadu Týden s prezidentem TV Barrandov zachyceném v rámci kampaně (TVBarr-Z2).

- (7) „Čína se právě v tomto roce, respektive promiňte v minulém roce, stala největší světovou ekonomikou.“

V ověřování je brána v potaz oprava, kterou provedl sám mluvčí, ale i s ní bylo výroku uděleno hodnocení *nepravda*. Ověřovatel to odůvodnil tím, že podle některých ukazatelů velikosti ekonomiky není Čína hodnocena jako největší, a i když tak hodnocena je, tak se na toto místo dostala dříve než minulý rok. V rámci výroku byly tedy identifikovány dva fakty, oba byly ověřeny jako nepravdivé, k prioritizaci se tedy nemuselo přistupovat, výroku bylo připsáno jednoznačné hodnocení.

Zatímco ve výše uvedeném výroku byla zohledněna oprava, v případech, kdy ji neučiní sám kandidát, se oprava v hodnocení nepromítne. Týkalo se to například výroku (8) prezidentského kandidáta Michala Horáčka z Prezidentské debaty Seznamu (PDS).

- (8) „Horáček: V Libereckém kraji, který jsem mnohokrát navštívil, je pan hejtman Půta, který nejen byl obviněn. Dokonce proběhl soud, výsledek je nepravomocný.“

Šídlo: Ne, ne, ne. U pana Půty ještě neproběhl soud.

Horáček: Dobře. Ale je to podobná situace, že je tam tohle obvinění.“

V poznámce před udělením výroku stážistovi koordinátor upřesňuje, že výrok je rámován případem Andreje Babiše, a specifikuje tak, ke komu se dané srovnání vztahuje. Jádrem hodnocení je spojení „podobná situace“. V rámci ověřování je tedy posuzováno, zda má průběh

trestního řízení hejtmana Půty a premiéra Babiše shodné rysy. Ačkoliv je konstatováno, že u obou obviněných se momentálně nachází v přípravné fázi, je mezi nimi jeden zásadní rozdíl – trestní stíhání premiéra Babiše je kvůli vykonávání jeho poslaneckého mandátu v dané chvíli přerušeno. Srovnání situace obou politiků je tedy podle Demagog.cz jen obtížně obhajitelné a rozhodně neplatí její podání Horáčkem v tom duchu, že u hejtmana Půty je trestní stíhání dokonce v pokročilejší fázi. Součástí odůvodnění, proč nikoliv, je tedy i to, v čem je Horáček moderátorem opraven.

V některých případech může koordinátor označit jeden z faktů za klíčový, toto rozhodnutí se ovšem nemusí zřetelně promítnout do odůvodnění hodnocení. Ukázat si to je možné na výroku (9) prezidentského kandidáta Mirka Topolánka, který zazněl v Prezidentském interview České televize: Mirek Topolánek (PIČT-To).

(9) „Belgie byla bez vlády – nebo bez vlády s důvěrou – jeden a půl roku a nic se nestalo.“

Koordinátor již v poznámce k výroku mluví o jediném faktu z výroku – po tak dlouhém období bez vlády, resp. bez vlády s důvěrou, „se nic nestalo“. Frázi označuje za „řečnický obrat“ a upozorňuje stážistu na skutečnost, že Topolánek výrok „rámuje“ vyslovením nedůvěry české vládě během jejího předsednictví Evropské unii. Tyto projevy metapragmatické vnímavosti jasně ukazují, že koordinátor vnímá, že tvrzení není myšleno doslovně, a podle toho navrhuje postupovat v jeho ověřování. Stážista nejprve ověřil první fakt (délka trvání tohoto období), poté se zabýval faktem druhým, přičemž prostřednictvím dodaných statistických důkazů doložil, že snížení ratingu země bylo právě důsledkem tohoto de facto bezvládí. Jelikož se však čtenáři serveru obraceli na představitele portálu s dotazem, proč byl výrok hodnocen jako nepravdivý, když uvedená doba vlády odpovídá více méně zmíněnému roku a půl, bylo odůvodnění po několika dnech následovně doplněno: „Doplnění: Výrok je hodnocen jako nepravdivý, neboť absence vlády s důvěrou měla v Belgii přímý vliv na snížení ratingu. Dobu, po kterou tento kabinet absentoval, popisuje Topolánek korektně.“ Doplnění odůvodnění je přitom naprosto ojedinělé a je spíše důkazem, že portál Demagog.cz uplatňuje při tvorbě odůvodnění zpětnou vazbu. Ve většině případů zůstává stejné hodnocení a výrok je jen doplněn (o tom v kapitole 5.6).

Někdy je kvůli obtížné ověřitelnosti zastoupených faktů zvolen následující postup: koordinátor zvolí nejlépe ověřitelný fakt a poté pravdivost dalších faktů odvozuje od jeho hodnocení. Ukázat to lze na výroku (10) prezidentského kandidáta Petra Hanniga z Prezidentského interview České televize (PIČT-Ha).

(10) „A teď už nejsou vůbec žádný uprchlíci, to jsou ekonomičtí migranti, kteří sem jdou z oblasti Sahelu.“

Na začátek je důležité připomenout, že postoj k imigrační vlně do Evropské unie byl důležitým štěpným tématem prezidentských voleb. Hannig se v něm stavěl silně na stranu odpůrců přijetí migrantů. Koordinátor doporučil stážištvovi v ověřování výroku postupovat odzadu, napsal: „Pokud se podíváme na aktuální data (řekněme 2017), jdou do Evropy jací lidé? Výhradně z oblasti Sahelu?“, protože toto ověřování bylo nejsnadnější – data o původu migrantů jsou dobře dostupná. Metapramatický komentář koordinátora jasně naznačuje směr uvažování, který je postaven na tom, že když dokážeme, že mezi imigranty nejsou jen lidé ze Sahelu, budu možné pochybovat o tom, že se jedná jen ekonomické imigranty. Odůvodnění je možné takto postavit jen za předpokladem, že k němu nebude přistupováno jako ke krajním formulacím (extreme case formulations), toto je patrné ze slova „výhradně“ v koordinátorově poznámce.

V odůvodnění stážištvovi nejprve nabízí výčet zemí, které spadají pod země Sahelu, poté analyzuje data Eurostatu, která zahrnují státní příslušnost migrantů. Poté dochází k závěru, že v součtu je jich méně než migrantů přicházejících ze Sýrie, v níž probíhá občanská válka, z toho tedy usuzuje, že více přišedších lidí by pravděpodobně bylo nositelem statusu uprchlíků než statusu ekonomický imigrant. Celkový závěr ovšem vyznívá mnohem opatrněji, než by nabízel směr této úvahy: „Je tedy zjevné, že do Evropy přicházejí lidé i z jiných zemí než jen ze zemí Sahelu, jak o tom Hannig mluví.“

Právě výroky, které by bylo možné klasifikovat jako krajní formulace (o nich více v následující kapitole) patří mezi ty, které jsou z hlediska ověřování nejsnadnější a jejich hodnocení patří k nejjednoznačnějším. Jako nepravdivé je totiž lze ohodnotit pouze tehdy, pokud se najde jediný doklad, že neplatí za všech okolností. To byl příklad výroku (11) prezidenta Miloše Zemana z pořadu Cesta na Hrad (CnH-Z).

(11) „Pokud jde o stanovisko Ústavního soudu (k EET, pozn. Demagog.cz), víte dobře, že ten pouze požaduje, aby to bylo upraveno zákonem a nikoli podzákonnou normou.“

K ověření výroku bylo třeba projít pouze primární zdroj – stanovisko Ústavního soudu. Jen z letmého pohledu na něj vyšlo, že součástí nálezu bylo více připomínek než jen ta uvedená prezidentem. V odůvodnění byly zmíněny obecné okruhy připomínek, které se nacházely v nálezu soudu.

Tento postup se uplatňuje i v případě, kdy by jiný postup ověřování mohl být z hlediska běžné rutiny na prvním místě. Ukázat to lze na výroku (12) prezidenta Miloše Zemana v duelu TV Prima Česko hledá prezidenta (DTVPrí).

(12) „Až na jednu výjimku, která se jmenuje Jiří Drahoš, všichni čeští politici souhlasí s tím, že bychom na naše území neměli přijímat nelegální migranty.“

Odůvodnění je zahájeno objasněním kontextu, proč Zeman tuto věc o svém protikandidátovi zmiňuje (podepsal Výzvu vědců proti strachu a lhostejnosti v souvislosti s tím, jak se politici veřejně vyjadřují o přijímání uprchlíků a prohlásil, že přijmout 2600 uprchlíků by pro ČR neměl být problém). Ověřování ovšem nepostupuje tak, že jsou předloženy důkazy, že Drahoš není ve skutečnosti pro přijímání nelegálních migrantů. Tato interpretace jeho postojů je hodnocena pouze jako „zavádějící“. Nepravdivé hodnocení je založeno na tom, že jeho postoj není mezi českými politiky nijak unikátní, jmenovitě je zmíněn ovšem jen premiér Andrej Babiš. Přes tento hlavní důvod k udělení hodnocení *nepravda* tvoří gró odůvodnění důkazy o tom, že názory Drahoše na migraci neodpovídají Zemanově popisu.

Hodnocení může být založeno pouze na jedné části výroku, zatímco hodnocení druhé se mohou ověřovatelé deklarativně vyhnout. To je příkladem výroku (13) prezidenta Miloše Zemana z duelu TV Prima Česko hledá prezidenta (DTVPrí).

(13) „Ústavní zákon byl, pane profesore, zapotřebí jenom proto, protože to byla jediná cesta, jak obejít onu směrnici Evropské unie, neboť jak možná víte, ústavní zákon je nadřazený této směrnici. Běžný zákon nikoli.“

K doložení toho, zda byl ústavní zákon jedinou cestou, se odůvodnění nevyjadřuje, protože tato problematika by podle ověřovatele byla na samostatné právní stanovisko. Jelikož se z hlediska soudního rozhodování jedná stále o otevřenou záležitost, není v silách představitelů portálu ji ověřit. Na druhou stranu ověřit druhý fakt je možné z veřejně dostupných zdrojů. Oba fakty ale ve výroku ovšem nejsou rovnocenná: druhý fakt (nadřazenost ústavního zákona ke směrnici) je argumentem pro to, proč byl ústavní zákon jedinou cestou, jak ji obejít (první fakt). K tomu, že potvrzení druhého faktu má vliv na pravdivost výroku prvního se ovšem odůvodnění z opatrnosti pro zobecnění hodnocení nevztahuje.

Jaká je hraniční pozice mezi kategoriemi *zavádějící* a *nepravda*? Rozdíly v obou kategoriích vychází z jejich definice – zatímco *zavádějící* je podmnožinou pravdivých, maximálně lehce nepřesných výroků zasazených do nesprávného nebo neúplného kontextu, *nepravda* musí být založena na tom, že fakta ve výroku se rozcházejí s fakty ve zdroji. Právě míra nepřesnosti

zachycených fakt vytváří „šedou“ zónu mezi oběma kategoriemi. Ukázat si to lze na výroku (14) prezidentského kandidáta Petra Hanniga, který vyslovil v Prezidentském duelu Seznamu (PDS-Ha:Hy).

(14) „Např. v Davosu bylo teď ekonomické fórum a tam se zjistilo, že třeba Slovensko, které bylo na 46. místě, se propadlo na 59., Slovinsko, které bylo 33., se propadlo na 48. a Česká republika, která byla zároveň se Slovinskem na 33. místě, postoupila s korunou na 31. místo.“

Výrok nebylo těžké ověřit na základě výsledků zveřejněné zprávy Světového ekonomického fóra, které se konalo ve zmíněném Davosu. Z letmého pohledu na žebříček zemí by vypadalo, že Hannig jejich pořadí reprodukoval správně, ale problém je ukryt ve změně pozic zemí v žebříčku v uplynulých několika letech, v těchto ohledech se Hannig dopouští zásadních nepřesností. V odůvodnění stážista k tomuto verdiktu dodává potřebný kontext, tedy že se Hannig tohoto zkreslení dopustil se snahou argumentovat v neprospěch eura, což je hodnoceno jako „zavádějící“. Hannig přičítá změny v pozicích skutečnosti, že v daných zemích se platí/neplatí eurem. Samotné změny v pozicích zemí jsou však kvůli velkému množství nepřesností podle stážisty „nepravdivé“, tudíž hodnocení celého výroku se přiklání na stranu nepravdy.

Představitelé portálu se důsledně vyhýbají tomu, aby nepravdu zaměňovaly za lež, zaměňování jinými subjekty, např. masmédií, se aktivně brání (RsK2). Diskuzi ohledně motivací mluvčího vyřknout nepravdu se ovšem ve společné diskuzi nevyhnou a jejich postoje mají vliv také na konstrukci odůvodnění a hodnocení samotné. Úvahy nad motivacemi mluvčího byly například předmětem ověřování výroku (15) prezidentského kandidáta Mirka Topolánka, který zazněl v Duelu Seznamu II (DS-To:Hil).

(15) „Co se týká Marka Dalíka, on mě opravdu v roce 2006, když jsem šel do vlády, opustil v tom smyslu, že už jsme spolu nepracovali. On si dělal svůj byznys.“

Už v poznámce k němu koordinátor uvádí, že výrok mu přijde „trochu zvláštní“, udivuje ho, že je veřejně známé, že Topolánek s Dalíkem během svého působení ve funkci premiéra spolupracoval, a doporučuje stážistovi najít v masmédiích Topolánkovy citace, které by to dokládaly. Stážista našel dva doklady, kdy média zachytila, že se Topolánek vyjadřoval k přímé spolupráci s Dalíkem. Na základě toho označil Topolánkův výrok jako nepravdivý. V interním chatu koordinátor uvažoval nad tím, jak Topolánek svůj výrok zamýšlel, zda tím nemínil např. práci na plný úvazek, protože v tomto doslovném znění výrok nemůže být hodnocen jako *pravda* „ani z rychlíku“. Tento metapragmatický komentář odráží koordinátorovy pochybnosti, zda se nejedná o nadsázku. Koordinátor totiž pracuje s předpokladem, že drtivá většina

nepravdivých výroků je výsledkem špatné interpretace zdrojů či omylů. Případy, kdy je úmyslně vyřčeno nepravdivé tvrzení, pokládá za zcela ojedinělé (RsK2).

Klíčové pro hodnocení výroku jako nepravdivého je výběr zdrojů k ověření a jejich úplnost. Mezi výroky, které je možné nejnádhěji kategorizovat jako nepravda, totiž patří ty, jejichž ověření je založeno na nějakém oficiálním závazném dokumentu, ideálně zákonného charakteru. Pokud zdroje tohoto typu nejsou k dispozici, je třeba zvolit v ověřování jiné, méně jednoznačné postupy.

Při hodnocení je brána v potaz pouze oprava, kterou učiní samotný mluvčí, pokud ji provede jiný účastník debaty či její moderátor, může být opravená pasáž jedním z důvodů, proč je výrok hodnocen jako nepravdivý.

Mezi výroky nejčastěji kategorizovanými jako nepravda patří tzv. krajní formulace – při jejich ověřování totiž stačí dokázat, že dané tvrzení neplatí za všech okolností. Míra nepřesnosti faktů uvedených ve výroku tvoří „šedou“ zónu mezi kategorií zavádějící a nepravda.

### 5.5.3 Kritéria pro hodnocení výroku jako zavádějícího

Jak koordinátor sám přiznal, kategorie *zavádějící* je pro stážisty při zaučování do kategorizace nejhůře uchopitelná, protože ji nelze promítnout na kontinuu<sup>90</sup> mezi pravdou a nepravdou (RsK1). Z analytického pohledu je právě z tohoto důvodu zajímavá. Je jí totiž hodnoceno něco jiného než pravdivost, přesto se, jak budu demonstrovat dále, k pravdivosti výroku určitým způsobem vztahuje.

V pátrání po přesnější definici této v porovnání s ostatními fact-checkingovými portály unikátní kategorie jsem se dostala až k metodice portálu Demagog.sk<sup>91</sup>, od níž český Demagog.cz svou metodiku převzal. To, co je v ní popsáno jako rozhodující pro zařazení do této kategorie, popisují jako „zhodnocení jejich rozumnosti (dokazatelnosti), respektive nerozumnosti“. Tato poněkud nejasná definice je dále specifikována výčtem typických situací jejich použití – kategorie zahrnuje nepřiměřené přirovnání, dávání informací do jiného než původního kontextu<sup>92</sup>, případně její vytrhávání z původního kontextu a naznačování falešné kauzality.

---

<sup>90</sup>I z rozhovorů s experty je patrné, že pravda a nepravda nejsou na portále Demagog.cz vnímány jako dichotomie, jak by se dalo z běžného chápání těchto kategorií předpokládat. Koordinátor sám mluví o tom, že v hodnocení chybí kategorie, která by značila polopravdu. Při školení o ověřování toto napětí mezi každodenním chápáním obou kategorií a jejich institucionalizované a operacionalizované verzi na portále Demagog.cz není přímo tematizováno a vyplývá spíše z praxe ověřování.

<sup>91</sup>Ako pracujeme. Demagog.sk. [Cit. 4. 3. 2021] Dostupné na: <https://demagog.sk/ako-pracujeme/>.

<sup>92</sup>Myšleno do kontextu, který jeho původní význam značně posouvá.

V metodice portálu Demagog.cz<sup>93</sup> je kategorie definována tak, že zahrnuje „podmnožinu pravdivých tvrzení, která tedy používají správná fakta, ovšem uvádějí je v kontextu, ve kterém rozumného posluchače zavedou k nepravdivému závěru. [...] Typicky jde o tvrzení vytržená z původního kontextu či jinak překroucené výroky, např. nepřiměřená porovnávání.“

Jako ukázkový případ zástupce kategorie *zavádějící* je v metodice uveden výrok (1) pocházející přímo ze sledované prezidentské kampaně. V pořadu Cesta na Hrad (CnH-Z) ho pronesl prezident Miloš Zeman jako reakci na povinnost jeho kancléře disponovat bezpečnostní prověrkou.

(1) „První kancléři včetně tuším pana Schwarzenberga prověrku neměli.“

Z věcného hlediska je výrok sám o sobě pravdivý. Chybí v něm však informace, že tehdejší kancléř bezpečnostní prověrku ani získat nemohl, protože byla zavedena až zákonem o ochraně utajovaných informací z roku 1998. Místo ní ministerstvo vnitra kancléřům pouze vydávalo vyjádření o tom, zda neexistují překážky bránící jim styku se státním tajemstvím. Pověření osob nakládat s utajovanými informacemi tedy existovalo, ale nebylo vyjádřeno prověrkou. Jedná se o poměrně jasný případ, který naráží na „existenční“ podmínky výroku, jež jsou součástí kontextu výroku. Ve výroku je naznačováno, že prověrka kancléřů tehdy v praxi existovala, ovšem v případě jmenovaného kancléře nebyla splněna.

Pod kategorií *zavádějící* se ukrývá řada dalších způsobů odůvodnění, které zdaleka tak interpretačně přímočaré nejsou.

Klíčovým prvkem pro stanovení hodnocení výroku jako zavádějícího je podle koordinátora (RsK1) jeho nesprávný nebo neúplný kontext. Předmětem konstruování, jak ukážu podrobněji dále, není v tomto ohledu správný kontext výroku, ale naopak ten nesprávný. Na to, že je výrok vložen do nesprávného kontextu upozorňuje již koordinátor ve své poznámce.

Prvním problémem, s nímž se ověřovatelé při kategorizaci setkávají, je skutečnost, že není jasné, co je faktickou částí výroku a co je považováno za jeho kontext. Demonstrovat to lze na výroku (2) prezidentského kandidáta Petra Hanniga, který zazněl v Debatě Českého rozhlasu: Petr Hannig (DČRo-Ha).

(2) „Pokud teď bude ten Dublin IV, tak nám bude nutit přijímat ty migranty. Ovšem to už se teď stalo, protože my musíme platit pokuty za to, že jsme je nepřijali. My jsme jich přijali jen dvanáct.“

---

<sup>93</sup>Jak hodnotíme? Demagog.cz. [Cit. 4. 3. 2021] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/jak-hodnotime-metodika>.



Odůvodnění kategorizace výroku jako zavádějícího se zakládá na tom, že některé části výroku jsou považovány za fakta, jiné za jejich kontext: První dvě fakta jsou podle ověřovatele pravdivá – nařízení Evropské unie označované jako Dublin IV za určitých podmínek umožňuje členský stát donutit přijmout imigranty a ČR přijala jen 12 imigrantů. Prostřední věta výroku je ovšem nepravdivá. Pokuta za nepřijetí imigrantů nebyla udělena, u Evropského soudu se o tom jedná. Zmínka o Dublinu IV je tedy zavádějícím způsobem zmíněna jako kontext pokuty vyměřené za nepřijetí imigrantů do ČR.

Mezi příklady, kdy je podle odůvodnění fakt zasazen do nesprávného kontextu, se uvádějí ve většině případů výroky, u nichž kontext není zprostředkován v rámci výroku a které de facto byly z původního kontextu vytrženy podruhé. Bez seznámení se s celým politickým komunikátem, z něhož byly vybrány, nebo s odůvodněním výroku, nedává jejich kategorizace čtenáři smysl.

Platí to například v případě výroku (3) prezidenta Zemana z Česko hledá prezidenta: Duel na TV Prima (DTPri).

- (3) „Podle Ústavy prezident podepisuje mezinárodní smlouvy, jako například Václav Klaus podepsal Lisabonskou dohodu.“

Výrok je hodnocen jako zavádějící ne na základě informací obsažených ve výroku – prezident podle Ústavy kontrasignuje mezinárodní smlouvy, Václav Klaus jako prezident kontrasignoval Lisabonskou smlouvu a ta je mezinárodní smlouvou, ale Zeman tuto skutečnost zmínil v kontextu debaty o Dublinu IV, nařízení Evropské unie, na něž se pravomoc kontrasignace nevztahuje.

Na první pohled ještě absurdněji působí hodnocení výroku (4) prezidenta Miloše Zemana z pořadu Cesta na Hrad (CnH-Z).

- (4) „I ta Krasnaja zvezda je velmi okrajové periodikum.“

Doslovně je výrok pravdivý – Krasnaja zvezda je skutečně ruské velmi okrajové periodikum, ale v kontextu ruského novodobého komentáře k okupaci v roce 1968 bylo zmíněno prezidentem chybně místo televize Zvezda.

Někdy je hodnocení výroku prostřednictvím kategorie *zavádějící* založeno na nepřiměřenosti srovnání, které ovšem samo o sobě může stát mimo výrok. Příkladem je výrok (5), který prezident Miloš Zeman pronesl v rámci svého Projevu v Poslanecké sněmovně (PvPS-Z).

- (5) „Nedávno jsme s panem ministrem spravedlnosti konstatovali existenci zprávy, která říká, že v 80 % případů soudy osvobodily komunální politiky, kteří byli policií obžalováni. V 80 % případů, vážení kolegové, a to je hodně!“

Odůvodnění hodnocení je založeno na konstatování, že zmiňovaná analýza obhájců pracovala s omezeným vzorkem případů (co do počtu i typu řízení) a řada z případů ještě nebyla definitivně ukončena. Zemanův výrok podle ověřovatele zmiňuje v souvislosti s případem premiéra Andreje Babiše, který nemá s komunální politikou nic společného. Podle koordinátora se tedy jedná o klasický příklad nepřiměřeného srovnání.

Druhou překážkou pro jednoduchou aplikaci kategorie v praxi je posouzení úplnosti kontextu. To bylo například učiněno u výroku (6) prezidentského kandidáta Jiřího Hynka, který zazněl během Debaty v Českém rozhlase: Jiří Hynek (DČRo-Hy).

- (6) „V této zemi je více než 8 tisíc zákonů. Řada z nich si protirečí.“

Obě tvrzení jsou podle ověřovatele uvedena bez „potřebného kontextu“ a „problematika této věci je mnohem složitější a takovou zkratku je v obou případech nutno doplnit vysvětlením kontextu“. První tvrzení je podle odůvodnění nepřesné – počet zákonů oficiální zdroje neuvádějí, neoficiální pracují s mnohem nižším číslem. S tolerancí výkladu v tomto případě ovšem nakládáno není (pokud by byla zohledněna, byl výrok hodnocen jako nepravdivý). Výsledné hodnocení je odvozeno z hodnocení druhé části výroku, přičemž protirečení zákonů jsou podle odůvodnění ošetřeny jednoduchými univerzálními zásadami, případně judikaturami soudů, které jejich konkrétní kolize řešily. Důsledkem tohoto zprostředkování nedostatečného kontextu může být i to, že v odůvodnění jsou uvedeny informace, které ovšem pravdivost výroku nijak nezpochybňují, jen ho upřesňují nebo doplňují.

V některých případech je do kategorie zavádějící zahrnut i výrok, jehož interpretace rozhodně není jednoznačná. Demonstrovat to lze na výroku (7) prezidentského kandidáta Pavla Fischera, který zazněl v Prezidentském interview: Pavel Fischer (PIČT-F).

- (7) „Mně tam (mezi vyznamenanými osobami, pozn. Demagog.cz) chybí například maminky od rodiny, které mají často za sebou mimořádně statečné výkony při výchově dětí, na které, pokud vím, se doposud nikdy nepamatovalo.“

Zavádějící je podle ověřovatele výrok proto, že je neúplný – v roce 1999 totiž od tehdejšího prezidenta Václava Havla získala medaili Za zásluhy Eva Borková, dlouholetá pěstounka dětí v SOS vesničce. Odůvodnění hodnocení je doplněno pouze konstatováním, že ocenění nezískala za výchovu vlastních dětí. Ověřovatel ani experti se nezabývají tím, zda Fischer neuváděl výchovu dětí jen jako důvod, proč by „maminky od rodin“ měly být oceněny, nikoliv

jako důvod ocenění sám o sobě. Nezmínění jedné oceněné ženy chápou jako neúplný kontext sdělení, v němž figuruje „nikdy“. Výsledné hodnocení tedy záleží na tom, na co se rozhodne ověřovatel ve výroku klást důraz.

Ačkoliv to nepatří mezi nejpočetnější skupinu zavádějících výroků, v některých případech se hodnocení výroku opírá o výklad jediného slova. Je to možné demonstrovat na výroku (8) prezidenta Miloše Zemana, který zazněl v pořadu Cesta na Hrad.

(8) „Kancelář ze zákona vůbec prověrku nepotřebuje.“

Z formálního, tedy zákonného hlediska sice bezpečnostní prověrka žádného stupně není podmínkou jmenování vedoucího Kanceláře prezidenta republiky. Na druhou stranu pro výkon jeho funkce je nezbytná, protože bez ní se ve své funkci „nemůže účastnit řady jednání a seznamovat se s utajovanými informacemi.“ Stupně prověrky nejsou totiž vázány na funkce, ale na újmu, kterou vyzrazení informací, s nimiž může osoba nakládat, může způsobit. Podle toho, s jakými informacemi kancelář přichází ve své funkci do kontaktu, si musí opatřit prověrku příslušného stupně, podle níž je limitován jeho přístup k citlivým dokumentům a jednáním. Podle odůvodnění tedy kancelář prověrku potřebuje, ačkoliv to zákon nevyžaduje.

Další ukázkou výroku, který byl hodnocen jako zavádějící také z důvodu neúplného kontextu, je výrok (9) prezidentského kandidáta Michala Horáčka, který pronesl v Debatě v Českém rozhlase: Michal Horáček (DČRo-Ho).

(9) „...se neomluvil pan prezident za to, že citoval neexistující článek. Byl odsouzený, nedal omluvu (...), nezaplatil pokutu.“

V odůvodnění jeho hodnocení jako zavádějícího koordinátor uvádí, že všechna fakta vztahující se k údajnému článku Ferdinanda Peroutky „Hitler je gentleman“, o jehož existenci je přesvědčen prezident Zeman, jsou pravdivá – Zeman se za citaci neexistujícího článku neomluvil, byť k tomu byl pravomocným rozsudkem soudu vyzván, ani nezaplatil pokutu, která mu za to byla vyměřena. Horáček podle ověřovatele ovšem nedoplnil, že v této věci bylo podáno dovolání a soud také odložil vykonatelnost rozsudku. Nicméně Horáček neříká, že prezident se „musel“ podle zákona omluvit a zaplatit pokutu, jen že to, že to neudělal, což je pravdivé. Naopak ve vynechané pasáži rozhovoru Horáček uvádí, že prezident se neomluvil, ačkoliv každý slušný člověk, který se dopustí omylu, by tak měl učinit. Problém kategorizace tedy spočívá v tom, že tvrzení je interpretováno v právní rovině výkladu, zatímco Horáček ho pronáší v kontextu každodenní morálky. Tímto způsobem tedy není vůbec připuštěno, že Horáček popisuje jen jednu z preferovaných variant prezidentova jednání, případně je výrok využíván

k legitimizaci tvrzení. Tři případy jejich užití definovala již v roce 1986 A. Pomerantzová a jak později (2000) ukázal i D. Andrews, kromě legitimizace mohou ukrývat i určitou míru zaujetí či jiných nedoslovných, metaforických významů.

Výroky hodnocené jako zavádějící totiž často vykazují znaky krajních formulací. Jedná se prostředky používané různými způsoby k legitimizaci tvrzení, v politickém diskurzu jsou tedy využívány hojně.

S přistupováním k výroku z právní roviny tvrzení je možné se setkat zejména ve výrociích o fungování určitých institucí a institucionálních procesů. Takto byl hodnocen například výrok (10) prezidenta Miloše Zemana z pořadu Cesta na Hrad (CnH-Z).

(10) „V Evropské radě platí princip jednomyslnosti. Evropská rada je tvořena buď předsedy vlád, nebo hlavami států. No a tam, když premiér řekne, že s tím nesouhlasí, tak přes to nejede vlak.“

Podle odůvodnění neplatí princip jednomyslného rozhodování ve všech oblastech, ve kterých Evropská rada rozhoduje. Tento výklad je založen na první a třetí větě výroku, druhá je brána jako kontext výroku. Ověřovatel v odůvodnění přímo uvádí: „Zemanem popsána pravidla tak neplatí absolutně.“ Zajímavé je, že odůvodnění se zaměřuje čistě na pravidla hlasování a nijak netematizuje nesrovnalost, podle níž se v první větě mluví o dvou druzích představitelů a v druhé jen o premiérech. To je považováno za pouhou nepřesnost danou úsporností vyjadřování.

V některých případech právní výklad výroku vyžaduje dodat interpretaci toho, že se jedná o „jedinou“ podmínku jeho platnosti. Týká se to například výroku (11) prezidentského kandidáta Vratislava Kulhánka z Prezidentského interview ČT: Kulhánek (PIČT-K, 08:58).

(11) „Totiž různými blokádami a omezeníma nikdy žádný režim ještě v historii nepadl, pokud vím. Nepadla ani Kuba, nepad, nepadl Napoleon, nepadl, nepadl Írán, takže, a Severní Korea je klasický příklad toho, že prakticky při všech sankcích ještě pořád funguje.“

V jeho odůvodnění stážista nejprve uvedl podrobnosti k jednotlivým Kulhánkem uvedeným příkladům, čímž stvrdil jejich pravdivost. Odůvodnění mu bylo vráceno s tím, že má doplnit příklady, kde sankce k pádu režimu mohly pomoci. Nakonec se koordinátor shodl s expertem na tom, že sankce nemají za cíl pád režimu, a dodává: „Může to být vyjádření postoje k něčemu, ne? Může to být zbraňové embargo etc.“ A doplnil závěr odůvodnění: „Výrok tedy hodnotíme jako zavádějící, samotné sankce bez dalších prostředků v historii sice k pádu režimu nevedly, často to ovšem není ani jejich cílem. Výsledkem sankcí není automaticky pád režimu, proti kterému jsou vedeny, tudíž nelze jejich hodnocení chápat pouze skrze tuto jedinou kondicionalitu.“ Aby tedy bylo možné výrok takto hodnotit, je třeba do výroku doplnit

něco, co v něm obsaženo není a na první pohled to vypadá jako existenční podmínka výroku. Téma výroku – sankce nikdy v historii nevedly k pádu režimu – je tedy zobecněno tak, že sankce nikdy nesplnily svůj hlavní cíl spočívající v dosažení pádu režimu. Výrok ovšem nic neříká o tom, že by sankce byly zcela nefunkční, ale že samy o sobě k pádu režimu nevedly. V odůvodnění hodnocení výroku je důležité zdůraznit spojení „jediná kondicionalita“, kterou koordinátor vyjadřuje skutečnost, že výrok, aby byl úplný, měl zahrnovat všechny cíle sankcí. Kulhánek může mluvit jen o jednom z efektů sankcí. Koordinátor ovšem za implicitní předpoklad vyřčení výroku považuje uvedení všech cílů sankcí. Přitom skutečnost, že existují i jiné cíle sankcí než jen pád režimu, nedokládá žádným zdrojem.

V některých případech je hodnocení zavádějící naopak uděleno výroky, které skutečnost líčí příliš jednoznačně, např. tak, že vzniklá situace je výsledkem jediného vlivu. Jako příklad takto hodnoceného výroku (12) lze zmínit i výrok prezidenta Miloše Zemana v Prezidentském duelu České televize (PDČT).

(12) „Mimoходом, та радикализация се objevuje mezi jinými u českých muslimů, ale to je druhá věc.“

V odůvodnění se uvádí: „Výrok hodnotíme jako zavádějící, protože někteří čeští muslimové se skutečně radikalizují. Tento proces se však týká jen mála jednotlivců a muslimská komunita jako celek v naší zemi zůstává umírněná.“ Z odůvodnění vyplývá, že použití pojmu radikalizace je v tomto kontextu považováno za označení tendence v celé komunitě českých muslimů a jedná se o příklad generalizace.

Podobný postup v ověřování a hodnocení byl zvolen i u výroku (13) prezidentského kandidáta Pavla Fischera, který vyslovil v Debatě Českého rozhlasu: Pavel Fischer (DČRo-F).

(13) „Čeští oceláři by rozhodně neměli být (Fischer mluví o hypotetické situaci za 15 let – pozn. Demagog.cz) v ulicích bez práce jenom proto, že sem někdo přivedl čínskou dotovanou ocel. To jsou velmi vážné kroky, které mimoходом Miloš Zeman připravil svým politickým vlastně konáním. On sem přiváděl soustavně čínské investory v takové míře, že já být ocelářem, tak jsem už opravdu ve střehu.“

Odůvodnění výroku se zakládá na tom, že negativní dopad čínské oceli na tuzemské ocelářství je „mnohem komplexnějším“ fenoménem (postihuje Evropskou unii jako celek), a není to tedy možné přičítat v tomto ohledu jen působení českého prezidenta.

Ač by zavádějící výrok měl být podmnožinou výroků pravdivých, zohlednění úmyslného zkreslení reality mluvčím v hodnocení (ač je v odůvodnění vyjádřeno neexplicitně) v některých případech převládne nad skutečností, že výrok je věcně nepravdivý. Týká se to například výroku (14) prezidenta Miloše Zemana z Cesty na Hrad (CnH-Z).

(14) „Teď do Číny přiletěl francouzský prezident Macron. Podepsal tam obrovský kontrakt na dodávku Airbusů, taktně se vyhnul otázce lidských práv. Jenom prohlásil, že každá země má svou kulturu, to bylo vše.“

Výrok obsahuje celkem čtyři fakty – to, že Macron navštívil Čínu, podepsal obrovský kontrakt na dodávku Airbusů, vyhnul se otázce lidských práv a prohlásil, že každá země má svou kulturu. První fakt je v odůvodnění nepřímo hodnocen jako pravdivý, v druhém je problematické sloveso „podepsal“. Ačkoliv bylo prohlášeno, že kontrakt se svým čínským protějškem dojednal, jejich dohoda zatím podle agentury Bloomberg nemá podobu závazné smlouvy. Tento fakt je tedy nepravdivý. Třetí fakt je neověřitelný, protože podle všeho diskuze mezi oběma představiteli probíhala neveřejně. Pravdivost čtvrtého faktu nepřímo vyplývá z toho, co o státní návštěvě referovala masmédia (u nás ČTK), ačkoliv přímo o kultuře se v ní nemluví, jde tento závěr z řečeného („mezi námi jsou rozdíly, které souvisejí s naší historií, s našimi hlubokými filozofiemi, s povahou našich společností“) vyvodit. Výrok tedy obsahuje fakty pravdivá, fakt nepravdivý i neověřitelný. Odůvodnění je nicméně založeno na nepravdivém faktu – skutečnosti, že Zeman mylně vylíčil kontrakt jako sjednaný. Tímto záměrným zkreslením dosáhl toho, že celý výrok vyznívá tak, že Macronova strategie zachování obchodních vztahů za cenu neodrážení tématem lidských práv přináší své ovoce.

Podobně je záměr mluvčího hodnocen i ve výroku (15) prezidentského kandidáta Petra Hanniga, který pronesl v Debatě v Českém rozhlase: Petr Hannig (DČRo-Ha).

(15) „Ve Švédsku je 75 % povinný švédský hudby, ale anglicky zpívané.“

Podle švédského zákona o rádiu a televizi musí vysílání obsahovat „značnou část“ hudby švédské provenience, přesný poměr však v zákoně uveden není. Důvodem, proč je tedy výrok hodnocen jako zavádějící je skutečnost, že Hannig uvedením přesného čísla budí dojem, že je tento poměr přesně stanoven. Nejedná se tedy jen o neúplný nebo nepřesný kontext. V opačném případě by výrok byl hodnocen jako nepravdivý, nebo pravdivý (ovšem s výhradou kvůli nepřesnosti v tom, co si představit pod označením „značný“, a tím, jak je toto nařízení uplatňováno v praxi).

Úmysl může být spatřován i v tom, že mluvčí část kontextu vynechá tak, aby zvýšil důležitost svého konání. To bylo připisováno ve dvou výrociích (16, 17) také prezidentskému kandidátovi Marku Hilšerovi. První pronesl v rámci Prezidentského interview ČT: Marek Hilšer (PIČT-Hil), druhý v rámci Debaty v Českém rozhlase: Marek Hilšer (DČRo-Hil).

(16) „Já jsem ještě společně s dalšími studenty se v roce 2008 postavil proti Topolánkově vládě. Bylo nás šest študáků, kteří nesouhlasili s tím a bylo jim podivné, jak tato vláda chce takovým skrytým způsobem zprivatizovat fakultní nemocnice. Bylo to něco, s čím jsme prostě nesouhlasili. A my

jsme si řekli jako občané, že se nám to nelíbí, a řekli jsme si, že s tím musíme něco udělat. Zorganizovali jsme demonstraci, seznámili jsme s tím problémem veřejnost a nakonec ta vláda od toho musela ustoupit.“

(17) „(pokr. předchozího výroku, pozn. Demagog.cz) A musím říct, že tehdy se nám podařilo to zvládnout, ještě se do toho samozřejmě zapojila univerzita a ta vláda od toho upustila.“

V případě prvního výroku (16) hned před začátkem ověřování koordinátor do administrativního systému portálu Demagog.cz vložil tuto poznámku: „Přijde mi, že tady strašně zvyšuje svou důležitost, protestoval proti tomu kdekdo. Mrkni na zdroje z té doby, jestli něco objevíš.“ Stejný názor na interpretaci výroku sdílel i expert: „Tady je právě otázka, jestli právě přičiněním došlo k přehodnocení postoje, nebo jestli spolu s ním/před ním už proti tomu šel někdo jiný.“ Tyto metapragmatické komentáře jasně indikují využití kategorie *zavádějící*. Znění odůvodnění obsahuje důkazy o tom, že proti záměru ministerstva zdravotnictví protestovala řada jiných představitelů institucí, zejména univerzit, a nakonec i koaliční partner ODS KDU-ČSL. Hilšer nebyl osobou, která protesty zažehla, ani tím, který vládu ve výsledku nakonec donutil od záměru upustit. Výrok je hodnocen jako zavádějící proto, že Hilšerovy aktivity nebyly „jediným důvodem, proč Topolánkova vláda od záměru nakonec odstoupila“. V odůvodnění se tedy kombinují dvě věci – výrok je interpretován tak, že Hilšer líčí své aktivity jako ty, které samy o sobě vedly k řešení situace, a dělá to proto, aby si přidal na důležitosti v celé kauze.

V případě druhého (17) výroku, jehož odůvodnění bylo z velké části převzato z odůvodnění prvního výroku, je jako další důvod doplněn odmítavý postoj Karlovy univerzity: „Výrok hodnotíme jako zavádějící, neboť v květnu 2008 reálně uskutečněný protest studentské iniciativy a odmítavý postoj Karlovy univerzity nebyly jedinými dvěma důvody, proč Topolánkova vláda ustoupila od záměru transformovat fakultní nemocnice. Proti chystanému záměru se totiž postavilo několik dalších aktérů – další dvě univerzity, koaliční lidovci, opozice či Česká lékařská komora.“

Záměr mluvčího byl zohledněn také při ověřování výroku prezidenta Miloše Zemana (18), který zazněl 21. prosince 2017 v rozhovoru s ním v pořadu Týden s prezidentem (TVBarr-Z1).

(18) „Víte, že jsem měl poznámky o policejních provokacích. Víte, že jsem jako příklad uváděl Kubiceho zprávu, podle níž Jiří Paroubek byl pedofil.“

Odůvodnění tohoto výroku jako zavádějícího je založeno na skutečnosti, že sice uváděl správné informace o existenci policejních provokací a jejich příkladu v podobě Kubiceho zprávy, ale zkreslil informaci o bývalém premiérovi Jiřím Paroubkovi. Ve zprávě totiž Paroubek nebyl za pedofila označen, ale byla zde obsažena jen informace, že jeden člověk měl držet dokument o tehdejšími premiérovi, který to měl tvrdit. Koordinátor v komentáři uvádí, proč si

myslí, že výrok není pravdivý: „Ale podle mě to prostě pravda není, že je pedofil podle té zprávy, to byl Paroubkův mistrovský spin před volbama.“ Koordinátor je tedy přesvědčen, že zkreslení se dopustil již Jiří Paroubek za účelem vedení své předvolební kampaně a Zeman jeho zkreslení úmyslně reprodukoval. Tímto metapragmatickým komentářem dává najevo, že nepravdivý fakt zazněl s určitou motivací přitáhnout na svou stranu voliče.

Název kategorie zavádějící se může objevit i v odůvodnění jiného hodnocení. Příkladem je výrok (19) prezidentského kandidáta Petra Hanniga z Prezidentského duelu Seznamu (DS-Ha:Hy).

(19) „Např. v Davosu bylo teď ekonomické fórum a tam se zjistilo, že třeba Slovensko, které bylo na 46. místě, se propadlo na 59., Slovinsko, které bylo 33., se propadlo na 48. a Česká republika, která byla zároveň se Slovinskem na 33. místě, postoupila s korunou na 31. místo.“

Výrok je hodnocen jako nepravdivý a odůvodnění je založeno nejen na tom, že v uvedených pozicích, a zejména způsobů, jakým se na ně země dostaly, se Hannig dopustil mnoha významných nepřesností, ale zejména na tom, že výrok byl vyřčen jako důkaz toho, že přijetí eura nemá pozitivní vliv na ekonomickou pozici země. Tato skutečnost je ovšem jako zavádějící jen komentována, je dodáno: „výrok navíc padl v souvislosti s otázkou přijetí eura, což je vzhledem k výsledkům i způsobu výpočtu indexu zavádějící“. Z pohledu ověřovatelů tedy v tomto případě v hodnocení převážila soustavná nepřesnost výroku nad jeho částečně zavádějícím charakterem.

Definice kategorie zavádějící patří v metodice projektu mezi nejméně jasnou, nezaměřuje se totiž na pravdivost faktů (jen se k ní určitým způsobem nepřímou vztahuje), v realitě jsou postupy pro její užívání ze všech kategorií nejrůznorodější. Vyžadované zhodnocení správnosti kontextu výroku komplikuje fakt, že není jasné, co je ve výroku považováno za fakt a co za jeho kontext. Kontext navíc nemusí být ve výroku také vůbec zprostředkován, takže bez znalosti celého politického komunikátu či jeho odůvodnění není možné hodnocení porozumět.

Jak je tedy nesprávný a neúplný kontext konstruován? Koordinátor na něj upozorní v poznámce k výroku a v kombinaci s pravdivým faktem se jedná o předpoklad pro hodnocení výroku jako *zavádějícího*.

Konstatování neúplnosti kontextu přitom nepočítá s úsporností vyjadřování ani preferovanou variantou reality vyjádřenou prezidentským kandidátem. Hodnocení výroku jako zavádějícího málokdy spočívá na výkladu jediného slova či fráze, spíše pracuje s oprávněností popisu situace jako celku (diskurzu), k čemuž je často využívána právní rovina jeho interpretace.

Jako zavádějící jsou často hodnoceny výroky obsahující tzv. krajní formulace, navzdory tomu jsou vykládány doslovně a je na ně uplatňována právní rovina výkladu.



Ač se tvůrci portálu zavazují, že nehodnotí úmysly politiků a kategorie zavádějící by měla podmnžinou pravdivých výroků, implicitně tak činí tím, když nepřesné nebo přímo nepravdivé výroky opatřují vysvětlením implikujícím záměrné zkreslení reality.

#### 5.5.4 Kritéria pro hodnocení výroku jako neověřitelného

Kategorie *neověřitelné* je podle metodiky Demagog.cz<sup>94</sup> využívána „v případě, že není možné najít zdroj tvrzení, respektive není možné jej na základě dostupných informací potvrdit či vyvrátit“. Když se mnou koordinátor o kategorii mluvil, jako typické příklady neověřitelných výroků uváděl vždy výroky z politických kuloárů. Výrok je pronesen v rámci neveřejného politického či nepolitického jednání a zároveň není jasné, kdo přesně ho pronesl, není ho tedy možné ověřit. Příkladem tohoto typu neověřitelného výroku může být například výrok (1) prezidenta Miloše Zemana v pořadu Týden s prezidentem (TVBarr-Z2) o bezpečnostní prověrce pro jeho kancléře Vladimíra Mynáře nebo výrok (2) prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše v pořadu Duel Seznamu III (DS-F:D).

- (1) „On ji ostatně má, byť na stupeň vyhrazené (Mynář prověrku, pozn. Demagog.cz). Frajeřil, řekl si o prověrku na stupeň přísně tajné, tu nedostal, odvolal se k soudu. Aby náš rozhovor byl trochu živější, mohu vám prozradit, snad se na mě kancléř za to nebude zlobit, zprávu z předsálí, když se to tenkrát projednávalo, cituji: ‚Kdyby si ten blbec řekl o prověrku na stupeň tajné, tak to teď má.‘ Konec citátu.“
- (2) „Když jsem třeba přišel s představou strategie Akademie věd pro 21. století, spolupracovat efektivně s průmyslem a se státní správou, tak jsme vedli nejprve velmi dlouhé debaty na úrovni Akademie věd. Já jsem musel ty lidi přesvědčit, já jim to nemohu nařídít jako předseda Akademie věd (...) No a pak jsem s tím šel za politiky a musel jsem zase přesvědčovat je.“

V prvním případě nebylo možné zjistit původce informace, v druhém jednak není ani jasné, zda podmínkou pro schválení zmiňované strategie byla politická jednání, jednak nelze identifikovat politiky, s nimiž Drahoš o strategii jednal. Výroky s tímto původem jsou však mezi neověřitelnými výroky spíše výjimkami. Jak bylo řečeno v kapitole 5.1, část výroků, které by spadaly do této kategorie, jsou eliminovány již ve fázi výběru. Jak ale bude demonstrováno dále, většina neověřitelných výroků je dána omezenými možnostmi ověřování na portále Demagog.cz.

Dalším důvodem, proč jsou výroky pocházející z kuloárního jednání hodnoceny jako neověřitelné, je chybějící veřejná informace, že jednání vůbec proběhlo. Jako příklady poslouží výrok (3) prezidentského kandidáta Michala Horáčka z Duelu Seznamu (DS-Ho:Hy) nebo výrok (4) prezidentského kandidáta Pavla Fischera z Duelu Seznamu III (Ds-F:D). Pro jejich

---

<sup>94</sup>Jak hodnotíme? Demagog.cz. [Cit. 21. 2. 2021] Dostupné na: <https://demagog.cz/stranka/jak-hodnotime-metodika>.

ověření by bylo třeba oslovit zástupce Horáčkem zmíněných politických stran, případně další spolupracovníky bývalého prezidenta Havla.

- (3) „Dlouho jsem jednal (o svém návrhu, viz předchozí výrok, pozn. Demagog.cz) s různými politickými silami včetně pana Babiše, pana Fialy, STANu, KDU-ČSL a ostatními, Piráti. Mám na to vcelku dobrý ohlas.“
- (4) „Prezident mě často posílal do Parlamentu, abych za něj vyjednával, ať už s opozicí, nebo s vládou.“

V některých případech je ovšem přiznáno, že tvrzení se může zakládat na kuloárním jednání, ovšem hodnocení je nakonec založeno na dostupných informacích, protože získat je je pro ověřovatele mnohem snazší. Demonstrovat to lze na výrocih prezidentského kandidáta Petra Hanniga na stejné téma. První (5) byl pronesen v rámci Prezidentského duelu Seznamu (DS-Ha:Hy), druhý pak v rámci Prezidentského interview ČT: Hannig (PIČT-Ha) (6).

- (5) „Já vím, že do Bruselu jezdil pan premiér Sobotka i pan premiér Orbán a domluvili tam, aby Evropská finanční agentura přišla do Prahy z Londýna a Léková agentura do Bratislavy. A celé to jednání, které vedli rok nebo půlroky dlouho, úplně padlo vniveč, protože ti zaměstnanci nechtěli na východ.“
- (6) „Premiér Bohuslav Sobotka a premiér Slovenska Fico jezdili do Bruselu, aby jak Česká, tak Slovenská republika dostala ty dvě agentury, co byly v Londýně. Čili ta agentura finanční, ta měla přijít, já nevím přesně, jak se to jmenuje, do Prahy a léková do Bratislavy. Celou dobu to vyjednávají a potom kvůli zaměstnancům těch agentur, kteří si myslí, že jedou někde na divoký východ, to dají Amsterdamu a Paříži.“

Oba byly hodnoceny jako nepravdivé se stejným odůvodněním (odůvodnění prvního výroku je doslovně přebráno u druhého) s tím, že přesun Evropského bankovního úřadu, respektive Evropské lékové agentury byl výsledkem hlasování ministrů států Evropské unie a obě místa nezískala dostatek hlasů. Na závěr se ovšem připouští vliv politického jednání na výsledek hlasování a hodnocení výroků celkově relativizuje: „Je pochopitelně možné, že zaměstnanci agentur mohli vyvíjet tlak na dané rozhodnutí, to je ovšem neměřitelná veličina a veřejně není dostupná informace, že by mělo být toto rozhodujícím faktorem. Je tedy otázka, z jakého zdroje Hannig vychází.“

Hlavní důvod, proč bývá výrok hodnocen jako neověřitelný, ovšem spočívá v limitech ověřování na portále Demagog.cz. Jak bylo popsáno v kapitole 5.3, v projektu Demagog.cz jsou preferovány zdroje dostupné on-line, jiné jsou využívány jen sporadicky, a to na základě motivace ověřovatele samotného. Pokud sám ověřovatel nevyvine aktivitu, aby někoho přímo kontaktoval, experti tuto informaci již nedoplňují a výrok ponechávají jako neověřitelný. Typicky je to případ výroků týkajících se návštěv prezidentských kandidátů v rámci kampaně. Jeden z nich (7) uvedl prezidentský kandidát Pavel Fischer v Prezidentském interview ČT: Fischer.

- (7) „Já jsem třeba minulý týden objel několik krajů, nevím, jestli tam všechno jste našla, ale byl jsem opravdu v několika krajích na různých akcích.“

Ověřovatel tohoto výroku se řídil instrukcemi koordinátora, aby nahlédl na Fischerovu oficiální stránku a profil na Facebooku, tam ovšem informace o návštěvě vícera krajů dostupná nebyla. Výrok byl tedy bez další snahy o jeho ověření kategorizován jako neověřitelný s odůvodněním: „Je možné, že navštívil i další akce, to ovšem není dohledatelné. Výrok tudíž hodnotíme jako neověřitelný.“

Podobné charakteristiky i hodnocení splňuje v diskuzích v podobném znění se několi-krát opakující výrok prezidentského kandidáta Michala Horáčka (8).

(8) „Já jsem jezdil po celý zemi, navštívil jsem 543 míst.“

V rámci odůvodnění výroku jako neověřitelného je řečeno, že na webových stránkách Horáčka je dostupná informace o navštívených městech, nikoliv o místech, proto není možno tuto informaci ověřit. Důvodem, proč v odůvodnění stačí uvést neveřejnost zdroje, vychází z extrémního tvrzení formulovaného koordinátorem (viz 5.3), že všechny výroky politiků by měly být ověřitelné z veřejných zdrojů.

Jak je tedy patrné, často je dříve konstatována neověřitelnost výroku, aniž by byla snaha zdroj dále shánět. Příkladem takového výroku je výrok (9) prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše proneseného v rámci Prezidentského duelu České televize (PDČT).

(9) „WITOWSKÁ: Odmítl jste někoho, kdo vám nabídl peníze?”

DRAHOŠ: Ano, odmítl jsem v jednom případě. (...) Máme etickou komisi, která posuzuje každý případ sponzoringu, a ta mi doporučila to odmítnout.“

Jako neověřitelný je výrok hodnocen na základě toho, že výsledky jednání etické komise nebyly na stránkách kandidáta zveřejněny.

Neověřitelné hodnocení může výrok získat také proto, že v okamžiku ověřování nejsou data, na základě kterých by bylo možné výrok ověřit, k dispozici. Příkladem je výrok (10) prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše, v němž v Prezidentském duelu České televize (PDČT) odpovídá na otázku, proč prezidentu Zemanovi také nepředloží seznam svých dárců.

(10) „Já mám všechny dárcy na transparentním účtu, já nepotřebuji Miloši Zemanovi předávat seznam.“

Hodnocení výroku je založeno na odůvodnění, že ačkoliv by seznam všech dárců měl být zveřejněn na transparentním účtu, jeho úplnost v rámci finančního hospodaření v kampani bude ověřena Úřadem pro dohled nad hospodařením politických stran a politických hnutí až po skončení kampaně. V odůvodnění je uvedeno: „Do doby, než úřad zkontroluje financování volební kampaně, nelze výrok objektivně posoudit jako pravdivý či nepravdivý, protože z naší

pozice v tomto čase není ověřitelný.“ Výrok má de facto svou ověřitelnou a neověřitelnou část, ověřitelné jistě je, že Drahoš má zřízen transparentní účet (jedná se o zákonnou povinnost) a jsou na něm uvedeni jeho dárci jménem. V hodnocení mají ovšem tato fakta podružnou roli. Hodnocení výroku na základě změny dostupnosti dat nebylo později upraveno, na rozdíl od hodnocení, jejichž úpravu požadovali čtenáři či sami politici (více viz kapitola 5.6).

Z analytického pohledu je pozoruhodné, že hodnocení výroku jako neověřitelného může být založeno také na tom, že na označení skutečnosti uváděné prezidentským kandidátem se neshodnou přímí účastníci dění či nezávislí experti, tedy že je hodnoceno jako subjektivní. Tato část výroku je přitom na hranici faktické informace a s klidným srdcem by bylo možné ji z hodnocení vyloučit.

Prezidentský kandidát Jiří Drahoš při dvou veřejných příležitostech, které byly obě v podobě politických komunikátů zaznamenány na portále Demagog.cz, při Prezidentské debatě na kolejích (PDnK I) (11) a během Debaty v Českém Rozhlase: Jiří Drahoš (DČRo:D) (12), prohlásil, že ve vedení Akademie ČR zabránil „pokusu o likvidaci“ této instituce.

(11) „V roce 2009 tady byl nepokrytý pokus o likvidaci mé mateřské instituce Akademie věd. Šel jsem do boje, bojoval jsem a v tom boji jsme vyhráli.“

(12) „Připomínám, že v roce 2009 jsem řešil pokus o likvidaci mé mateřské instituce, nepokrytý pokus o likvidaci.“

V procesu ověřování výroku vznesla expertka Demagog.cz připomínku: „Vidím problém v tom ‚nepokrytý pokus o likvidaci‘. Bylo to součástí snahy o reformu systému vědy, někteří vědci samozřejmě mluvili o mocenských bojích (a že to zvýhodňuje aplikovaný výzkum), ale to není něco, co bychom mohli ověřovat.“ Tento metapragmatický komentář slouží k jasné identifikaci pasáže problematické z hlediska ověřování. Následně navrhl do odůvodnění hodnocení přidat informaci, že k tomu, zda skutečně šlo o „pokus o likvidaci“, se hodnocení výroku nevztahuje, a upřesnit, čeho se reforma měla týkat. Ostatní experti její námitku bez výhrad přijali. V odůvodnění se objevilo: „Nehodnotíme však, zda škrty byly snahou o likvidaci Akademie – byly důsledkem ekonomické krize a reformy financování vědy; vědci o likvidaci mluvili, avšak tuto část nelze posoudit. Výrok tak hodnotíme jako neověřitelný, neboť zda měla být Akademie věd zlikvidována, takový úmysl nejsme schopni doložit. Jde spíše o subjektivní dojem Drahoše.“ U druhého výroku koordinátor odkázal na znění prvního odůvodnění, jeho znění z velké části překopíroval i do hodnocení tohoto výroku, část, v níž je vysvětleno, proč je výrok hodnocen jako neověřitelný ovšem vynechal s tím, že je to dostatečně zdůvodněno v původním výroku.

V později vysílaném Prezidentském interview ČT: Drahoš (PIČT:D, 16:20) zazněl na stejné téma výrok (13), který byl ovšem posléze hodnocen jako pravdivý.

(13) „Já jsem v roce 2009 bojoval za to, aby Akademie věd vůbec přežila.“

Odůvodnění opět vycházelo z odůvodnění prvního výroku o likvidaci, ale jeho znění expertka upravila a doplnila zdůvodněním hodnocení: „Drahoš byl přímým účastníkem těchto jednání, oznámení o umenšení škrťů veřejně zaznělo po jeho schůzce s tehdejší předsedou vlády Fischerem. Z těchto důvodů je výrok hodnocen jako pravdivý.“ Změna označení jeho snahy o „řešení pokusu likvidaci“ na „boj o přežití“ tedy vedla k jiné kategorizaci výroku. Pokus o likvidaci byl totiž interpretován tak, že vláda měla plán instituci zničit, kdežto v druhém případě by zničení instituce bylo jen vedlejším produktem vládním škrťů.

Na základě stejného kritéria – neshody tehdejších aktérů – byly jako neověřitelné kategorizovány i výroky týkající se označení reformy financování fakultních nemocnic jako privatizace. V Prezidentské debatě na kolejích (PDnk) ji tak nejprve označil ve svém výroku (14) prezidentský kandidát Mirek Hilšer, v téže debatě na něj reagoval prezidentský kandidát Mirek Topolánek (15) a znovu bylo toto téma mezi těmito dvěma politiky otevřeno v Duelu Seznamu II (DS-Hil:To) a promítlo se do Topolánkova výroku (16).

(14) „Já jsem kdysi jako aktivista bojoval proti tomu (směrem k Topolánkovi, pozn. Demagog.cz), aby nebyly zprivatizovány fakultní nemocnice takovým pokoutným způsobem.“

(15) „(Reakce na Hilšera) K těm nemocnicím jenom velmi krátce. Nikdy nešlo o žádnou privatizaci.“

(16) „To, že to nebyla privatizace (Topolánek mluví o neuskutečněné transformaci fakultních nemocnic v roce 2008, pozn. Demagog.cz), to, že ta třetina a blokační minorita byla v rukou té školy a dvě třetiny v rukou toho veřejného zdravotnictví.“

V rámci těchto výroků došlo k zpětné úpravě odůvodnění. Odůvodnění prvních dvou výroků prezidentských kandidátů Marka Hilšera (14) a Mirka Topolánka (15) z pořadu Prezidentská debata Deníku na kolejích (PDnK) bylo změněno až při ověřování třetího výroku Mirka Topolánka z Duelu Seznamu II (DS-To:Hil) (16). Změna odůvodnění ovšem neměla vliv na změnu kategorizace. V odůvodnění třetího výroky stojí: „Výrok je neověřitelný, protože interpretace, zda obsah návrhu zákona Topolánkovy vlády měl vést k privatizaci fakultních nemocnic, se u jednotlivých aktérů v dané době značně lišila. Z našeho pohledu tedy nelze autoritativně na základě dostupných zdrojů potvrdit, že tomu tak skutečně bylo.“ U druhého výroku se objevila ještě poznámka, že výrok je neověřitelný také kvůli tomu, že návrh zákona nakonec nebyl vůbec předložen k projednávání, tedy nebyl v plném znění zveřejněn, takže není možné ověřit, nakolik se jednalo o privatizaci. V tomto případě jde tedy o kombinaci dvou podmínek

neověřitelnosti – neveřejného zdrojového dokumentu a neshody tehdejších aktérů na jeho interpretaci jako nástroje privatizace.

V kapitole 5.1 jsem se věnovala tomu, že nastavením filtrů při výběru výroků dochází k tomu, že některé výroky, které podle možností portálu Demagog.cz nelze ověřit a zároveň neobsahují zpravodajskou hodnotu, která by motivovala k jejich zveřejnění, nejsou k ověřování vůbec vybírány. Odůvodnění těch, které jsou nakonec vybrány k ověření, ačkoliv je koordinátor vyhodnotí okamžitě jako neověřitelné, často obsahují explicitní zmínky o tom, že jsou „neověřitelné z principu“.

Jedním z takto hodnocených výroků byl výrok (17) prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše, který zazněl v rozhovoru s ním pro Právo (RPR-D).

(17) „Každý si na mém Facebooku může přečíst prohlášení mých velkých podporovatelů, v kterém důrazně odmítají, že by po mně něco za to chtěli. Nikdy jsem jim nic neslibil.“

Experti Demagog.cz se při hodnocení shodují, že výrok je neověřitelný proto, že i přes existenci prohlášení není možné ověřit, zda jim Drahoš přesto něco za dary neslibil. V odůvodnění je uvedeno: „Tvrzení, že dárcům Jiří Drahoš za jejich podporu nic neslibil, je ze své podstaty neověřitelné. I když navenek jak dárci, tak Jiří Drahoš deklarovali svou nezištnost, pravda o tom, jestli byly součástí tohoto vztahu nějaké sliby, je známo jen aktérům samotným.“ Říkají tedy, že přestože je k dispozici veřejný dokument, o němž Drahoš mluví, jeho věrohodnost je zpochybnitelná. Expertka dokonce uvádí, že skutečnost, že podepsal s dárci toto prohlášení nepovažuje za „dobrý argument“. Koordinátor výrok ale vyhodnotil jako hodný výběru proto, že se vztahuje ke způsobu vedení kampaně kandidátem. Výrok totiž poukazuje na to, že Drahoš si ve své prezidentské kampani velmi zakládá na tom, aby mu nikdo nemohl vytknout, že není nezávislým kandidátem.

Dalším typem výroků, které spadají do kategorie „z principu neověřitelných“ jsou výroky, jejichž neověřitelnost je kandidátem hned záhy po jejich vyřčení uváděna. Jako například ve výroku (18) prezidentského kandidáta Mirka Topolánka v Debatě v Českém rozhlasu: Mirek Topolánek (DČRo-To) na adresu premiéra Andreje Babiše.

(8) „Andrej Babiš si přece tady platil celou politickou scénu řadu let.“

Na doplňující otázku moderátora, zda může tuto skutečnost dokázat, odvětil: „To nemůžu dokázat, klidně to ale můžu říct.“ Odůvodnění bylo založeno na konstatování, že tato informace není z veřejných zdrojů ověřitelná. V tomto případě ponechává portál Demagog.cz prostor investigativním novinářům, aby zdroj, z něhož by danou informaci bylo možné ověřit, našli. Jedná se ovšem o natolik otevřenou informaci, že byla vybrána k ověření.

Klasické případy neověřitelných výroků pochází z kuloárního prostředí politiky, kdy je zdroj pro ověření výroku neznámý. K udělení kategorie neověřitelný ovšem stačí, aby byl zdroj nezbytný pro ověření ne veřejný. Neověřitelnost se výroky přisuzuje dále na základě nedostupnosti dat v okamžiku ověřování. Jako neověřitelné mohou být označeny výroky na základě limitů způsobů ověřování na portále. Také neshoda aktérů na označení události, které byli účastni, vede ke kategorizaci výroku jako neověřitelného.

Některé výroky jsou koordinátorem označovány za „neověřitelné z principu“ a k ověření jsou vybrány vždy z určitého důvodu.

## **5.6 Metody pro nakládání s výroky po jejich uveřejnění**

Úpravy výroků po zveřejnění jsou nejčastěji výsledkem reakcí fanoušků projektu na sociálních sítích a dále jsou komunikována také skrze ně.

Na některé výroky přijde reakce, kterou představitelé Demagog.cz vyhodnotí, ale na svém hodnocení stále trvají, ve znění odůvodnění výroku se tedy reakce nijak nepromítne. To se například týkalo výroku (1) prezidentského kandidáta Marka Hilšera z Prezidentského interview České televize: Marek Hilšer (PIČT-Hil).

- (1) „Tak když se podíváte na všechny ty ostatní kandidáty, tak ona většina vlastně snad kromě pana Topolánka ty zkušenosti z reálné politiky nemá.“  
(1') „Většina ostatních kandidátů, kromě pana Topolánka, zkušenosti z reálné politiky nemá.“

Nad hodnocením diskutovali už před jeho zveřejněním experti ve společném chatu na stránce. Zatímco koordinátor tvrdil už od první poznámky při zadání, že výrok musí být nepravdivý, protože nebere v potaz současnou hlavu státu, proti hodnocení se ohradil druhý expert, který správnost ověření výroku kontroloval, ten naopak „ostatní“ ve výroku interpretoval jako všechny kandidáty kromě prezidenta Zemana. Koordinátor dokonce dohledal příslušnou pasáž v záznamu pořadu, aby mohl ověřit, zda je tento výrok odpovědí na otázku, která by Zemana ze skupiny kandidátů vylučovala, nic takového ovšem nenašel. Metapragmatické komentáře expertů projektu ukazují, že není jednoznačné, jak Hilšer vymezuje skupinu prezidentských kandidátů, zda prezidenta nechápe jako zástupce vlastní kategorie.

Po uveřejnění byl výrok vybrán pro propagaci na Facebooku a za tímto účelem zkrácen (1'). Na Facebooku vyvolal poměrně rozsáhlou diskusi fanoušků. Diskutující úskalí výroku nejprve spatřovali v pojmu „reálná politika“, který lze na různé zkušenosti kandidátů s politikou obtížně aplikovat. Většina se velmi ohrazovala proti hodnocení, mezi diskutujícími převládala názor, že i pokud by opomenul do výčtu započítat hlavu státu, tak stále platí, že většina

kandidátů skutečně zkušenosti z reálné politiky nemá. Demonstrovali to na výpočtech (9 kandidátů celkem, kromě Hilšera 8, po odečtení Topolánka 7, což představuje stále většinu z kandidátů). Problematické bylo také, že v rámci zkrácení výroku pro účely grafiky z výroku vypadl oslabující prostředek „snad“. Zástupce Demagog.cz se k diskuzi také vyjádřil: „Abychom přiblížili, proč z logiky takto postavené věty výrok nepravdivý: Většina savců, kromě řádu letounů, nelétá. Většina rodiny, kromě sestry, navštíví o Vánocích babičku. Většina školních předmětů, kromě matematiky, mě nebaví. Tedy není třeba počítat 5 z 9 a podobně. Hilšer dodatkem vymezil menšinu a vymezil ji špatně. Pokud by prostě řekl, že většina kandidátů nemá zkušenosti z reálné politiky, bylo by to něco jiného.“ Tím představitelé portálu Demagog.cz dali jasně najevo, že nepravda tkví pouze v tom, jakou skupinu vymezil Hilšer ve vsuvce. Tím, že veškerou pozornost soustředili na toto vymezení menšiny, se vzdali náročnějších výzev spojených s alternativními interpretacemi výroku (kolik uchazečů má zkušenost s reálnou politikou, zda většina, či nikoliv), zatímco diskutující se soustředili na pravdivost výroku jako celku.

V některých případech ovšem reakce čtenáře může představovat impulz k rekatégorizaci výroku. Např. u výroku (2) prezidentského kandidáta Petra Hanniga, který zazněl v Rozhovoru s ním pro Český rozhlas (DČRo-Ha), ke změně jeho hodnocení vedl komentář pod příspěvkem na Facebooku určeném k propagaci hodnocení výroků z daného rozhovoru uveřejněný 11. ledna 2018.

- (2) „My jsme na ty volby vybrali jenom 51 tisíc korun a mně pomáhají jen dobrovolníci. Hlavním takovým dobrovolníkem je Josef Votruba (...) no Adam B. Bartoš a jeho mladí přátelé mi pomáhají s internetovými stránkami a tak. Zadarmo.“

Komentující v něm upozorňuje, že hodnocení výroku jako nepravdivého se mu nezdá správné vzhledem k údajům, které na svých webových stránkách uvádí sám Hannigův tým, z nichž vyplývá, že uváděné částky byly nepeněžními dary. Představitelé portálu Demagog.cz výtku uznali, změnilo hodnocení výroku na *pravda* a do odůvodnění přidali: „Výrok jsme původně hodnotili jako nepravdivý, nesprávně jsme vyhodnotili nepeněžní plnění a zaměnili jsme je za odměny pro uvedené členy týmu Petra Hanniga. Za chybu se omlouváme. Původní znění ponecháváme v nezkrácené podobě.“ Zároveň na komentář s reakcí koordinátor projektu odpověděl: „Dobrý večer. Máte pravdu, chybu jsme opravili. Na webu bude vše napraveno během pár desítek minut. Děkujeme za upozornění a za chybu se omlouváme.“ Z omluvy je patrné, že se klade značný důraz na rychlé zpracování opravy.



Další reakce fanouška na Facebooku sice nevedla k opravě hodnocení, ale k doplnění odůvodnění tak, aby bylo srozumitelnější. Týkalo se výroku (3) prezidenta Miloše Zemana, který pronesl v pořadu Cesta na Hrad (CnH-Z).

(3) „Ve Virginii, a to se stalo poprvé v amerických dějinách, rozhodl hlas jednoho jediného voliče.“

Komentující k výroku řekl, že popsané odůvodnění mu příliš nepomohlo zpřehlednit situaci ohledně toho, kdy došlo k volbě o jediný hlas a kdy k volbě losem, a také bylo nejasně vysvětleno, proč bylo dané hodnocení zvoleno. Na základě tohoto námětu byl výrok doplněn: „Miloš Zeman ve svém výroku odkazuje na situaci z prosince loňského a ledna letošního roku, kdy o vítězi voleb ve Virginii rozhodl nikoliv jediný voličský hlas, nýbrž los. Neodkazuje na situaci z roku 1971, která nastala také ve Virginii a dopadla také losem. Jím zmiňovaná situace tak není ani prvním případem rozhodnutí voleb losem (neboť k těmto případům došlo již dříve), ani prvním případem vítězství o jediný hlas (tato situace ve Virginii vůbec nenastala).“ Zástupci portálu Demagog.cz tak doplnili chybějící kontext výroku a zpřehlednili vysvětlení, proč byl výrok hodnocen jako nepravdivý. V původním odůvodnění není dostatečně vysvětlen rozdíl mezi vítězstvím o jeden hlas a vítězstvím losem, které je důležité pro pochopení hodnocení. Po doplnění odůvodnění zástupci Demagog.cz na komentář na Facebooku zareagovali: „...na váš námět jsme odůvodnění lehce zpřehlednili, snad je teď čitelnější. Dvě rozdílné věci jsou volba s remízou a následným losem a volba s přímým vítězstvím, byť o jeden hlas.“

V některých případech dorazí připomínky k hodnocení jinou cestou, převážně e-mailem. To byl příklad výroku (4) prezidenta Miloše Zemana v jeho druhém interview pro pořad Týden s prezidentem TV Barrandov (TVBarr-Z2), z něhož byly v rámci kampaně na Demagog.cz vybírány výroky k hodnocení.

(4) „Tak za prvé, jako premiér jsem přivedl Českou republiku do Severoatlantické aliance, to bylo v roce 1999. A ještě jako premiér jsem připravoval náš vstup do Evropské unie. Za druhé, pokud jde o Evropskou unii, tak jako prezident jsem vyvěsil na Hradě vlajku Evropské unie.“

Výrok byl původně hodnocen jako pravdivý s tím odůvodněním, že ČR vstoupila do NATO skutečně v době, kdy byl Miloš Zeman premiérem, a jako prezident skutečně s tehdejšími předsedou Evropské komise José Manuelem Barrosem vyvěsil na Pražském hradě vlajku Evropské unie. Tři dny po zveřejnění hodnocení výroku přišlo na e-mail upozornění, že zcela neplatí, že by Zeman skutečně ČR do NATO „přivedl“, protože o vstupu do NATO bylo rozhodnuto několik měsíců předtím, než se vůbec stal premiérem. Koordinátor do výroku doplnil odstavec s opravou a omluvou. Nejednalo se ovšem o jediný zásah do již uveřejněného

odůvodnění, upraven byl i odstavec věnovaný ověření tohoto faktu, byly doplněny zdroje pro to, proč byl výrok takto hodnocen. Hodnocení výroku se z pravdivého změnilo na zavádějící, což bylo založeno právě na interpretaci klíčového slova „přivedl“, kterou se představitelé portálu Demagog.cz rozhodli přehodnotit.

Další upozornění na chybné hodnocení přišlo na výrok (5) prezidentského kandidáta Petra Hanniga, který se objevil v Rozhovoru s ním pro Český rozhlas (DČRo-Ha).

- (5) „Ty zákony byly jiné v 90. letech. Všechny tyhle zákony, za který on (Adam B. Bartoš, pozn. Demagog.cz) je obžalován a odsuzován, už je dokonce odsouzený jednou, tak to se tam dostalo později.“

Výrok byl původně hodnocen jako pravdivý s tím, že většina (dva ze tří týkajících se schvalování a popírání genocidy) trestných činů, z nichž je Adam B. Bartoš obžalován, se staly skutečně součástí českého právního řádu až později než v 90. letech. Představitelům portálu Demagog.cz ale přišla připomínka, že dva ze tří (také ten týkající se schvalování genocidy) byl součástí českého právního řádu již v 90. letech. Výrok byl tedy rekatégorizován na nepravdivý a do odůvodnění hodnocení byl doplněn odstavce uvádějící odůvodnění na pravou míru a omlouvající se za vzniklou chybu.

K opravě odůvodnění, potažmo hodnocení samotného se může přistoupit také proto, že v okamžiku hodnocení nedostupná informace se náhle stane dostupnou. Nejčastěji tak, že představitelé portálu Demagog.cz konečně obdrželi odpověď na svůj dotaz dříve zasláný veřejné instituci. Stalo se tak i v případě výroku (6) prezidentského kandidáta Mirka Topolánka v rozhovoru s ním pro Český rozhlas (DČRo-To).

- (6) „Těch 12 imigrantů, které jsme přijali, tak mám pocit, že nás dokonce opustilo.“

Úpravu neověřitelného hodnocení na základě odpovědi od zástupce Správy uprchlických zařízení Ministerstva vnitra ČR avizovali již v původním odůvodnění. Odpověď potvrzující, že všichni uprchlíci u nás stále pod mezinárodní ochranou žijí, dorazila s denním zpožděním a díky ní, protože jiný veřejný zdroj pro potvrzení informace se nepodařilo identifikovat, se změnila kategorizace výroku na *nepravda*. Úprava uvedená ve zvláštním odstavci v kurzivě byla uvozena slovem „aktualizováno“. Opět dalším žurnalistickým znakem uplatňovaným na projektu.

Výrok mohou představitelé portálu Demagog.cz opravit také na základě vlastního povšimnutí. Došlo k tomu např. u výroku (7) prezidentského kandidáta Jiřího Drahoše, v němž

odpovídá na moderátorčinu otázku (která je součástí výroku), kolik peněz vložil do kampaně on sám. Výrok zazněl v Prezidentském interview: Jiří Drahoš (PIČT-D).

- (7) „Světlana WITOWSKÁ: Kolik vás zatím stála prezidentská kampaň? A kolik jste do ní vložil ze svého?  
Jiří DRAHOŠ: Zatím nás stála asi 14 milionů korun. Samozřejmě teď v souvislosti se závěrečnou fází kampaně ty výdaje budou přibývat. Já sám jsem do ní vložil 300 tisíc korun.“

Ověřující stážista na radu koordinátora (který si před vyhotovením poznámky udělal miniprůzkum sám, viz 0:33:19) v poznámce navštívil transparentní účet, kde sice zjistil počet příspěvků a částky, ale orientace v údajích byla složitá, proto využil webu Hlídač státu (tehdy ve zkušebním provozu), který umožňuje v transparentních účtech lépe hledat. Ačkoli se celkově vynaložené částky dobral, Drahošův příspěvek na účtu nenašel. Expert kontrolující proces ověřování navrhl hodnocení výroku jako nepravdivého. Ověření poté zkontroloval ještě koordinátor, vložil hodnocení výroku jako nepravdivého a přidal svou poznámku: „Zkoušel jsem to hledat i pod různými částkami, fakt nevím. Je to teda divné (...) Já projel i komplet účet a nevidím to tam. Je možný, že to poslal předtím, než měl účet? Resp. že za to dělal kampaň?“ Proces poté zkontroloval ještě další expert a výrok byl uveřejněn. Dva týdny po diskuzi (22. prosince) narázil koordinátor v masmédiích na informaci, která by mohla vést ke změně hodnocení. Výrok byl rekatégorizován z nepravdivého na neověřitelný a do odůvodnění bylo doplněno: „Výrok je hodnocen jako neověřitelný, a to na základě prohlášení samotného Drahoše, který na jaře 2017 uvedl pro Aktuálně.cz, že do kampaně vložil prostředky mimo transparentní účet. Tudíž nelze skutečně vyloučit, že se tomu tak stalo. V dané době mluvil kandidát o 200 tisících z vlastních zdrojů. O konkrétní potvrzení jsme požádali tým Jiřího Drahoše, doposud na naši žádost nereagoval. Níže ponecháváme původní odůvodnění v nezkráceném znění.“ Úprava se od předešlých úprav iniciovaných externě liší tím, že neobsahuje omluvu. Tým Jiřího Drahoše nezareagoval, a výrok tak zůstal neověřitelný. Tyto opravy výroků ovšem nejsou časté, mnohem častější jsou úpravy výroků na základě hodnocení jiného výroku téhož prezidentského kandidáta na stejné téma. Vybrané případy těchto rekatégorizací jsem popsala v kapitole 5.4.

V poslední řadě na hodnocení výroku mohou reagovat také samotní autoři výroku – politici. Ve sledované prezidentské kampani k tomu sice nedošlo, ale jeden z prezidentských kandidátů, Michal Horáček, se proti hodnocení svého výroku (8), který pronesl v období před začátkem kampaně v rozhovoru pod názvem Boj o hrad pro Lidové noviny 7. července 2017, ohradil.

- (8) „Musel jsem pořídit počítače, mobily, dodávku... a hlavně platit lidi. (...) Každopádně: všechny ty výdaje si můžete najít na mém transparentním účtu. A smysluplný transparentní účet musí poskytovat dvojí informaci: kdo tam peníze dává – a znovu konstatuji, že to jsem a vždy budu výhradně já sám, a taky za co a komu je vlastně posílám. Nejde to přece popsat jen jako ‚provoz kampaně‘.“

Výrok byl hodnocen jako nepravdivý, protože číslo účtu příjemců výdajů na kampaň transparentní účet v řadě případů neobsahuje. Horáček se obhajoval tím, že banka ČSOB, u níž je jeho transparentní účet veden, přes jeho prosbu zobrazení těchto položek neumožnila, představitel portálu Demagog.cz tím ale nepřiměl, aby hodnocení změnili. Pouze přidali do první shrnující části odůvodnění větu, že obsahuje i reakci Horáčka, kterou poté v plném znění připojili na konec odůvodnění v kurzivě.

K úpravě odůvodnění výroků i revizi jejich hodnocení může dojít na podnět veřejnosti sledující výstupy projektu (včetně politiků samotných) a mohou být doručeny prostřednictvím Facebooku nebo e-mailu, k úpravě mohou přistoupit také sami ověřovatelé na základě nově objevené nebo dostupné informace.

V některých případech vede reakce jen k doplnění odůvodnění, jindy i k rekatégorizaci výroku a uveřejnění opravy v rámci odůvodnění, původní text odůvodnění přitom zůstává většinou nepozměněn (v odstavci je to explicitně zmíněno), ale jen doplněn. Zpětně upravován je zejména tehdy, pokud je třeba odkázat na nově dostupné zdroje. Opravy a doplnění jsou v odůvodnění zvýrazněny kurzivou, typ úpravy (oprava, aktualizováno, doplnění) je uveden před doplněným textem a oddělen od jeho upraveného znění dvojtečkou. Jedná se o další žurnalistické znaky v prezentaci projektu.

Opravy se nijak zvláště nezveřejňují, obvykle je na ně upozorněno jen v odpovědi na komentář na Facebooku nebo neveřejně odpovědí na zasláný e-mail.

## 6 Závěr

Tuto práci jsem uvedla kauzou, která ilustruje, jak masmédia pracují s výsledky hodnocení výroků politiků projektem Demagog.cz. Cílem této dizertační práce bylo kromě jiného zjistit, zda zástupci masmédií prezentují výroky hodnocené projektem jako *nepravdivé* jako důkazy o tom, že politik byl přistižen při *lži*, nebo zda jsou tyto důkazy již obsaženy v dodaném hodnocení a masmédia je pouze reprodukuje. Ačkoliv se Demagog.cz označení *lež* důsledně vyhýbá jak ve výsledcích hodnocení, tak v komentářích k nim, neznamená to, že by motivy, proč politici pronášejí jiná než pravdivá tvrzení, nebyly součástí diskuze mezi zástupci portálu během ověřování výroků a nemohly se v některých případech otisknout i do výběru kategorie a odůvodnění některých případů kategorizací. Kategorii, která přímo vybízí k tomu, aby se při jejím použití zohlednily motivy politiků, je *zavádějící* a ověřovatelé na portále Demagog.cz s ní tímto způsobem také nezdůvodňují, ačkoliv nemluví přímo o zohlednění motivů, ale o zvážení, zda výrok zazněl ve správném kontextu.

Masmédii je také často zmiňováno „pravdivostní skóre“. Jak ukázala tato práce, nejedná se o „mediální zkratku“, ale o nástroj používaný samotnými představiteli portálu Demagog.cz k propagaci výsledků fact-checkingu na Facebooku, a to přesto, že si jsou vědomi jeho limitů vedoucích k dojmu kvantitativního hodnocení namísto kvalitativního. Koordinátor projektu je totiž přesvědčen, že jeho sestavení vybízí k bližšímu studiu odůvodnění hodnocení jednotlivých výroků. Toto tvrzení je však ničím nepodloženou domněnkou. Dalším úskalím prezentace práce projektu na sociálních sítích je zkracování původních výroků, aby se daly snáze zpracovat do grafické podoby. Takové zkracování ale může mít vliv na posuzování jejich pravdivosti. To si však představitelé projektu nepřipouštějí.

Masmédia odkazují na výsledky práce serveru Demagog.cz jako na autoritu, která faktické výroky kategorizuje na základě objektivních metod, proto pro mě bylo důležité objasnit, jak se hodnotící systém používaný představiteli projektu vztahuje ke konceptu pravdivosti. Navzdory očekávání, že ke kategoriím *pravda* a *nepravda* bude přistupováno jako k dichotomii, s nimi představitelé portálu pracují spíše jako s krajními póly kontinua, což mimo jiné dokládá užívání podkategorie *pravda s výhradou* nebo koordinátorem projektu zmíněná absence kategorie *polopravda*. Mimo osu určování míry pravdivosti stojí kategorie *zavádějící* a *neověřitelné*. Při volbě kategorie *zavádějící* totiž vstupuje do úvahy např. otázka oprávněnosti tvrzení,

protože tvůrci projektu považují výroky spadající do této kategorie de facto za formálně pravdivé. Jak jsem ale ukázala ve své analýze, v mnoha případech je jako pravdivé označit nelze.

Signifikantní není jen to, kterou kategorii představitelé portálu Demagog.cz k hodnocení výroku politika vyberou, ale i jak k tomuto výběru dospívají. Cílem hodnotitelů je totiž zdůvodnit výběr kategorie, pokud možno co nejjednoznačněji, proto volí takové metody interpretace, které jim to umožní. Jedním z nejčastějších postupů při interpretaci výroků je preference právní roviny výkladu před rovinou každodenní morálky. To odpovídá i zjištění amerického odborníka na fact-checking Lucase Gravesa (2016, 86), že fact-checking se zaměřuje zejména na ověřování z hlediska hodnocení nestabilních institucionálních fakt, které lze odvodit z definic, konvencí a byrokratických praktik v rámci určitého institucionálního aparátu. Při jejich ověřování tedy velmi záleží na výběru autority zastupující danou instituci nebo rozsahu stanovených pravidel pro jejich platnost. Posuzovaná tvrzení jsou také ve většině případů interpretována doslovně a nejsou brány v potaz běžné způsoby legitimace tvrzení např. pomocí tzv. krajních formulací (*extreme case formulations*) (Pomerantz 1986).

V interpretaci fakt hraje roli také sekvenčnost replik v rámci vybraného politického komunikátu. Patrné je to například v tom, že v hodnocení jsou zohledněny jen politikovy sebeopravy, nikoliv opravy iniciované jiným účastníkem interakce, např. moderátorem. O aparát konverzační analýzy jsem měla možnost se opřít také při pochopení, jak se skrze střídání mluvčích uplatňuje ve výběru kategorie a tvorbě jeho odůvodnění a jak tato komunikace uspořádána do párových sekvencí (např. po vytvoření návrhu odůvodnění následuje jeho kontrola koordinátorem projektu).

Když jsem jako výzkumnice lépe pronikla do procesu kategorizace na portále, zjistila jsem, že má ještě jednu významnou vrstvu, která z vnějšího pohledu není tak viditelná jako volba jedné z používaných kategorií – proces výběru faktických výroků k hodnocení a určení toho, co je faktická část tvrzení a co chápat pouze jako kontext pro vyličená fakta. Obě tyto činnosti, které mají nemalý vliv na výsledné hodnocení výroků, provádí sám koordinátor projektu. Na portále Demagog.cz se při výběru výroků nepracuje s žádnou definicí faktického výroku, v metodice je vymezen jen negativně a velmi stručně. Koordinátor vybírá méně výroků, než by z hlediska stanovených výjimek měl, protože k jejich výběru využívá ještě dalších, formálně nedeklarovaných filtrů, které vykazují podobnosti s konceptem tzv. zpravodajských hodnot (Galtung, Ruge 1965). Pochopení, jak probíhá výběr výroků, je obzvlášť důležité pro popis

kategorie *neověřitelné*. Řada faktických výroků, které by do této kategorie mohly spadat, totiž nejsou vůbec vybrány, protože nepřináší nic čtenářsky pozoruhodného.

Formální podoba výroku, tedy např. v jaké varietě je zapsán (zda ve varietě obecně-české, vycházející z mluveného rozhovoru s politikem, nebo z upraveného spisovného znění publikovaného na webových stránkách vysílajícího masmédia), není pro představitele projektu důležitá. Dávají přednost té variantě zdrojového materiálu, která je dostupná dříve, a to s odůvodněním, že se primárně zaměřují na obsah sdělení. Neberou při tom v potaz skutečnost, že každá úprava původního znění politického komunikátu může mít vliv na rozsah vybraných výroků, potažmo jejich hodnocení. V upravené verzi jsou totiž nezřídka vynechávány pasáže oslabující platnost tvrzení.

Projekt Demagog.cz, stejně jako fact-checking obecně, je technologicky závislý na možnostech internetu (webu 2.0). Jeho možností využívá ve všech fázích procesu fact-checkingu: Při přidělování výroků se koordinátor neobejde bez dokumentů sdílených on-line, ověřování je závislé na přístupnosti on-line zdrojů, diskuze mezi experty nad hodnocením jednotlivých výroků probíhá pomocí instant messagingu, výsledky hodnocení jsou na webové stránce projektu zveřejněny v řádu hodin a obratem publikovány i na Facebooku. Administrativní systém, který byl zástupci projektu v době mého výzkumu využíván, za technologickými požadavky fact-checkingu zaostával a musel být doplňován jinými veřejně dostupnými on-line nástroji. Webová stránka projektu je budována jako databáze faktických výroků politiků, v níž mohou čtenáři zpětně vyhledávat, a projekt se tedy řadí mezi fact-checkingové portály tohoto typu (jako např. americký Politifact.com).

Rychlost ověření je důležitá z důvodu prezentace výsledků ověřování. Hlavní cílovou skupinou projektu jsou dle vyjádření jeho koordinátora mladí lidé, zejména vysokoškoláci pocházející z velkých měst, k nimž projekt promlouvá zejména skrze sociální síť Facebook. Styl této komunikace je neformální. Svá hodnocení výroků propagují představitelé skrze zmíněné „skóre“ výsledků hodnocení. Tímto komunikačním kanálem přijímají zástupci projektu také většinu zpětné vazby na svou práci a reagují na ni přímo pod jednotlivými příspěvky.

Druhý, veskrze formální způsob prezentace práce portálu Demagog.cz je jeho představiteli uplatňován na webové stránce projektu. V tomto případě je patrná snaha přiblížit se masmédiím skrze řadu žurnalistických znaků (např. používáním varianty domicilu nebo rozdělením obsahu na „zpravodajské“ a „komentářové“ příspěvky).

V oblasti politické komunikace představitelé projektu usilují stejně jako jiní zástupci českých masmédií o tvorbu vlastní informační autority a nezávislost na politických zájmech. Na rozdíl od většiny fact-checkingových projektů pocházejících z jeho kolébky USA není projekt finančně ani organizačně s žádným masmédiem provázán, je financován skrze granty a příspěvky jeho příznivců. K ostatním masmédiím koordinátor zastává ambivalentní postoj. Částečně se vůči nim vymezuje (kvůli tomu, jak zacházejí se zdroji a přeznačují nepravdivé výroky na *živé*), částečně s nimi v zájmu medializace své činnosti spolupracuje. Vzhledem k značnému důrazu na objektivitu hodnocení má koordinátor blíže k veřejnoprávním masmédiím. Fact-checking chápe jako součást novinářské práce, v českém masmediálním prostředí se ovšem téměř nepraktikuje. Podle koordinátora projekt svou činností tedy „dotuje“ práci masmédií a tím jim ji zjednodušuje. Představitelé Demagog.cz s masmédií sdílí cíl své práce, formulují ho jako „zvyšování transparentnosti vládnutí“, stejně jako jejich zástupci tedy usilují o zachování nezávislé pozice a odstupu od hodnocených politiků. Vítají ovšem, když politici jejich práci odkazují, a tím přispívají k medializaci projektu.

Fact-checking chápe koordinátor projektu jako metodu objektivního hodnocení pravdivosti výroků, proto představitelé projektu velmi lpí na svých metodách výběru a ověřování výroků a různými způsoby posilují jejich konzistentnost. Jsou pro ně také běžnou odpovědí na připomínky k výběru a hodnocení výroků, na webu je však mají vysvětleny jen velmi kuse. Předpokladem pro objektivitu hodnocení je to, že výběr a hodnocení výroků považují za zcela transparentní. Jak však ukázal můj výzkum, výběr ani hodnocení bez proniknutí do jejich vnitřní logiky často znaky transparentnosti nenesou.

Na výslednou podobu hodnocení má největší vliv trojice expertů, zejména koordinátor projektu, který má pravomoc zasahovat do všech fází ověřování. Dobrovolníci z řad studentů, označovaní jako stážisté, do velké míry působí jen jako dodavatelé podkladů pro ověřování. Na ověřování se podílejí na dálku on-line, vzájemně však propojeni nejsou, naopak experti mezi sebou mají osobní vazby. Pozice expertů stážisté tiše legitimizují tím, že nechávají experty odůvodnění upravit, nezřídka i výrazně přepracovat. V rukou expertů je také volba jeho výsledné kategorie. Ve své oblasti expertízy jsou experti legitimizováni koordinátorem tak, že jsou požádáni o názor na úplnost a správnost hodnocení. Pokud se ale pole expertízy mezi dvěma experty překrývá, rozhodující slovo má koordinátor projektu. Ten utváří podobu projektu nejen koordinací vnitřních procesů, ale i jejich prezentací navenek – sám sebe označuje jako experta na domácí politiku, buduje úzké vztahy s novináři a mluví o zájmu politiků na tom,



aby projekt hodnotil jejich vystoupení. Projektový tým tvoří také členové, kteří do jeho každodenního provozu nezasahují, ale mají vliv na jeho dlouhodobé směřování. Např. metodolog legitimizuje práci expertů tím, že většinu hodnocení považuje za vytvořené v souladu s předem schválenými metodami projektu.

Pozici fact-checkingu provozovaného serverem Demagog.cz v českém kontextu vysvětlím na jeho rozdílech s jinými metodami ověřování politických tvrzení.

Koordinátor projektu se otevřeně vymezuje proti projektům, které si kladou za cíl boj s dezinformacemi, protože si k ověřování vybírají pouze výroky, jejichž zdroj předem označili jako dezinformační, zatímco projekt Demagog.cz podle něj k výběru faktických výroků přistupuje nezaujatě. Klíčovou součástí tohoto přístupu jsou specifické metody výběru faktických výroků a ověřování jejich pravdivosti. Skrze ně koordinátor chápe přístup projektu k ověřování pravdivosti jako objektivnější než jiný, např. v kontextu prezidentské kampaně se vymezoval vůči přístupu uplatňovanému v projektu Popravdě.cz<sup>95, 96</sup>. Jako další zástupce obdobně založených projektů lze uvést webový portál Manipulátoři.cz<sup>97</sup> či organizaci Čeští elfové<sup>98</sup>.

Demagog.cz je ale od těchto projektů odlišný ještě v dalších aspektech. Jeho první specifikum spočívá v tom, co dané projekty ověřují. V rámci projektu Demagog.cz se ověřovatelé věnují vybraným faktickým výročkům, v případě dezinformačních projektů celým narativům, rozkrývají původ jejich jednotlivých částí a uvádějí důkazy o tom, že jsou vyfabrikované. Skutečnost, že politici často opakují určitá tvrzení, si uvědomují i představitelé projektu tím, že výroky typizují jako tzv. stejné (s obdobným sdělením). Jejich časté opakování politiky i jejich dezinformační původ v některých případech komentují v odůvodnění hodnocení.

V projektu Demagog.cz se pracuje s výroky, které mají vždy určitého autora, konkrétního politika, nejsou prezentovány primárně jako anonymní texty šířené dezinformačními nástroji napříč veřejností. Z toho vyplývá, že podstata projektu je založena na tom, že za každý výrok by měl být odpovědný volený politik. Faktické výroky nejsou posuzovány podle toho, zda zapadají do nějakého širšího narativu, ani podle toho, zda mají svůj původ v některém

---

<sup>95</sup>Popravdě.cz. Zapsaný spolek Manipulátoři.cz. Dostupné na: <https://www.popravde.cz/> [Cit. 20. 5. 2022].

<sup>96</sup>Webová stránka věnovaná dezinformacím šířeným během prezidentské kampaně 2018 je v současnosti nedostupná.

<sup>97</sup>Manipulátoři.cz. Zapsaný spolek Manipulátoři.cz. Dostupné na <https://manipulatori.cz/> [Cit. 20. 5. 2022].

<sup>98</sup>Čeští elfové. Hnutí Čeští elfové. Dostupné na: <https://cesti-elfove.cz/> [Cit. 20. 5. 2022].

z označených dezinformačních zdrojů. Odhalení zdroje dezinformace není cílem projektu, v některých případech je pouze vedlejším produktem ověřování.

Ověřování pravdivosti informací poskytovaných politiky je činnost, kterou má fact-checking společnou také s investigativní žurnalistikou<sup>99</sup>, v jiných aspektech se od ní ovšem značně liší. Předně je u obou těchto oblastí odlišný pohled na předmět ověřování – zatímco na portále Demagog.cz se pracuje s jednotkou v podobě faktického politického výroku vybranou z určitého politického komunikátu, investigativní žurnalistika popisuje celé politické kauzy nezávislé na jejich masmediálních zpracování. Díky svým metodám a širí svého záběru dokážou investigativní novináři popisovat motivace jednotlivých politiků v daných kauzách, a proto se k nim většinou již nesnaží zaujmout nestranný postoj, jako je např. patrné z Databáze lží novinářky Sabinou Slonkové uveřejněné na webu Neovlivní.cz<sup>100</sup>.

Portál Demagog.cz na rozdíl od investigativních novinářů téměř nikdy neodhaluje nevěřejné informace, ale opírá se o fakta, která jsou dohledatelná on-line. Pokud dohledatelná nejsou, označí je jako neověřitelná. Jeho představitelé tak činí na základě přesvědčení, že všechny výroky politiků by měly být principálně ověřitelné z veřejných zdrojů. V tomto předpokladu se s investigativní žurnalistikou vzájemně doplňuje: Tam, kde klasické metody ověřování na portále Demagog.cz končí, může práce investigativců začínat. Spíše než odhalování nových skutečností tedy projekt Demagog.cz umožňuje se při sledování politického pořádku na základě dostupných veřejných zdrojů lépe zorientovat v záplavě faktických informací.

Atomizace politických komunikátů do jednotlivých faktických výroků, která je na portále soustavně prováděna, také neumožňuje odhalit ideologické podhoubí výroku. Nejde totiž dále než za hodnocení jednotlivých faktů a doložení důkazů pro ně. Termíny, fráze a obraty užívané politiky za cílem prosazení jejich politického přesvědčení nejsou v rámci ověřování analyzovány. V odůvodnění je pouze uváděno, např. že daná informace již ověřována byla nebo že tématu se politik věnuje v poslední době intenzivně.

Způsob, jakým je projekt Demagog.cz koncipován, tedy že je de facto databází výroků politiků a politických komunikátů, v jejichž rámci politici vystupují, vede k tomu, že

---

<sup>99</sup>V českém kontextu je jejími zástupci například webový projekt Investigace.cz provozovaný Českým centrem pro investigativní žurnalistiku nebo projekt Neovlivní.cz (viz dále) založený investigativní novinářkou Sabinou Slonkovou.

<sup>100</sup>Databáze lží. Neovlivní.cz. Dead Line Media. Dostupné na: <https://neovlivni.cz/category/databaze-lzi/>. [Cit. 18. 5. 2022].

koordinátor má tendenci v činnosti projektu spatřovat jakousi soustavnou analýzu politikových vystoupení. Jednotlivá hodnocení ovšem málokdy přesahují rámec situace, v níž vznikl vybraný politický komunikát. Jako příklad odlišného přístupu lze uvést např. soubor filozofických glos Václava Němce (2007) Apoštol svobody a dotěrná monstra. Cílem první části souboru zaměřeného na projevy a vystoupení tehdejšího prezidenta Václava Klause byla jejich kritická analýza a vytvoření kritického komentáře k nim. Němec uvádí, že (ibid., 5): „ačkoli bezprostředním impulsem k sepsání těchto textů byl zpravidla nesouhlas s konkrétními vyjádřeními zaznívajících ve veřejném prostoru, jsou zároveň výrazem autorovy klopotné snahy porozumět době a společnosti, v níž žijeme.“ Volbu Klause (ibid., 6) jako politika, jehož výroky analyzoval, zdůvodnil tak, že se jedná o zastávce „relativně čitelné a konzistentní politické ideologie, která se výslovně odvolává na své myšlenkové zdroje, a proto je také možné ji podrobit kritické analýze prostředky filosofického myšlení“. Z Němcovy analýzy vyplývá poměrně jasný závěr: Klausova „ideologie se v řadě ohledů ocitá v přímém rozporu se svými proklamovanými cíli a obsahuje v sobě řadu prvků, které jsou vposledku neslučitelné s idejemi liberální demokracie, demokratického republikanismu, a ovšem humanismu, na němž tato politická forma spočívá“ (ibid., 7). Ambice popsat základní rysy ideologie jednotlivých politiků, politických uskupení či stran si projekt Demagog.cz neklade. Předmětem Němcovy analýzy jsou zejména výroky, které by byly z pohledu pravidel výběru na portále Demagog.cz považovány za hraniční s názory expertní povahy (např. v jakých případech se uplatňuje neviditelná ruka trhu apod.). Soustavnou analýzou ideologie je ovšem možno dojít k trvalejším závěrům než k tomu, že je v určitém případě politik použil nesprávně.

Výsledky fact-checkingu prováděného na portále Demagog.cz nejvíce ovlivňuje pojetí pravdivosti uplatňované v rámci projektu. Pravda je v něm chápána jako jedna z extrémních hodnot na škále. Výrokům politického oponenta, který v rámci politické diskuze vyvrací fakta svého rivala, lze pak připsat hodnotu na druhém pólu jejího kontinua – nepravdu. V tomto duchu koordinátor pracuje s typizací výroků jako tzv. vzájemně se doplňujících. Pravda a nepravda jsou ale konstruovány v interakci mezi všemi jejími účastníky v daném čase a platnost těchto označení se může vzhledem ke kontextu interpretace výroků vyvíjet. To si uvědomuje i koordinátor, který v odůvodnění uvádí, jak hodnocení např. ovlivnila reakce moderátora nebo jak byl výrok rekatégorizován kvůli novým informacím. Konzistentnost hodnocení je ze strany představitelů projektu posilována mimo jiné také tím, že hodnocení některých výroků dle výše uvedených typizací zpětně upravují.

Skutečnost, že jsou z politického komunikátu abstrahovány jednotlivé výroky, vede k tomu, že některé z nich jsou bez znalosti bezprostředního i širšího kontextu jen obtížně srozumitelné a vyžadují doplnění v odůvodnění výroku i v poznámce koordinátora určeného pro ověřovatele před zahájením ověřování. K takto vyčleněným výroky lze ale s dostupnými kontextualizačními nástroji kontext výroku rekonstruovat jen velmi omezeně. Používány jsou například poznámky o tom, na co je výrok reakcí či uvedení primárního zdroje faktu. To přispívá k tomu, že výsledek ověřování působí netransparentně.

Mé stanovisko ke kritickým podnětům politologů Uscinského a Butlera (2013) týkajících se epistemologické podstaty výběru a hodnocení výroků v rámci fact-checkingu (o nichž byla řeč v 3. kapitole této práce) je následující: Jak dokládá můj výzkum, v praxi jsou kritéria pro výběr výroků opravdu širší, než je deklarováno v metodice projektu. Jako problematické také spatřuji spojování vícera faktických tvrzení do jednoho výroku, přičemž není zcela jasné, kterému faktu bude v celkovém hodnocení přikládána největší váha. Určení toho, na co bude v rámci ověřování zaměřena největší pozornost, odráží preference koordinátora, kterou promítá do poznámky poslané vybranému stážistovi spolu s výroky k ověření.

Fact-checking prováděný na portále Demagog.cz je založen na několika idealizacích: Zaprvé na představě, že všechna veřejná tvrzení politiků by měla být ověřitelná z veřejných zdrojů. Zadruhé na přesvědčení, že k faktickému výroku politiků lze v naprosté většině případů dohledat primární zdroj on-line. Zatřetí na předpokladu, že z vyjádření politiků lze vypreparovat jednotlivá fakta a „očistit“ je od názorové složky sdělení.

Ve výzkumu jsem využila metod zaměřené etnografie, které mi umožnily nahlédnout do praktik uplatňovaných na portále (mimo jiné i tím, že jsem si proces měla možnost na vlastní kůži vyzkoušet) a odhalit na detailní úrovni práce s jednotlivými výroky jejich specifika. V rámci etnometodologicky poučené etnografie jsem je sledovala prostřednictvím členských metod uplatňovaných v rámci fact-checkingu. Demagog.cz je projekt, který se jako jediný v ČR věnuje výhradně fact-checkingu. Díky nástrojům digitální etnografie jsem měla možnost udělat sondu do jeho fungování, aniž bych příliš zasahovala do jeho přirozeného běhu, a vyrovnat se tak s efektem pozorovatele. Zdrojem pro mou analýzu nebylo jen pozorování a sebezpozorování, ale i záznamy o metapragmatické vnímavosti koordinátora projektu, které mi pomohly zpětně objasnit postup ověřování i výběru výroků. Metapragmatická vnímavost byla v mnoha případech klíčem k objasnění části procesu ověřování a hodnocení, které z vnějšího pohledu byly neviditelné, a pomohla mé uvažování nasměrovat k ověření mé hypotézy.

Můj výzkum na portále Demagog.cz by bylo vhodné doplnit v některých dalších oblastech – například v práci dodavatelů důkazů do odůvodnění (tzv. stážistů), zejména proto, že by to osvětlilo porozumění metodám užívaným na portále z druhé strany spektra těch, kteří ovlivňují výsledek hodnocení, nebo na činnost metodologa, který je od každodenního rozměru činnosti odtržen a správnost hodnocení posuzuje s časovým odstupem. Pozornost by bylo také žádoucí zaměřit na aktivity projektu na sociálních sítích. Jedná se totiž o oblast, v níž se projekt v současnosti značně rozvíjí. Pro svého partnera Facebook ovšem dodává na klíč ověřování jen těch výroků, v nichž politici sdílí informace třetích stran, tedy nikoliv jejich vlastních politických výroků, k jejichž ověřování je projekt určen. Vlastním výroků politikům uveřejněným na sociálních sítích se zabývají výběrově nezávisle na uvedené spolupráci. Přínosné by bylo také zmapovat konzumenty fact-checkingu a dopady, které na ně jeho sledování má. Z letného pohledu na Facebookový účet projektu se totiž zdá, že se jedná o skupinu lidí omezených věkem a sociální třídou, kteří si ve většině případů výsledky fact-checkingu potvrzují svou politickou pozici.

Pro hlubší poznání efektů fact-checkingu nabídla tato dizertační práce detailním popisem této činnosti odrazový můstek. Zřetelně totiž ukázala, že limity domácí verze fact-checkingu kopírují limity fact-checkingu jako takového. Přístup projektu Demagog.cz je ovšem silněji než u jiných fact-checkingových projektů založen na zřeknutí se soudů ohledně motivací politiků při pronesení hodnocených výroků a zároveň na úsilí vybrat k ověřování všechny faktické výroky politiků (se stanovenými výjimkami), které v politickém komunikátu zazněly. To skýtá mnohá úskalí.

V kontextu současnosti je totiž zásadním problémem nikoliv to, že politici veřejně pronášejí nepravdivá či zavádějící tvrzení a ty v kvantitativní rovině začínají převažovat nad tvrzeními založenými na pravdě, ale skutečnost, že kvůli přenosu vztahu veřejnosti k politice z racionální do emocionální roviny fakta již nejsou pro voličské rozhodování relevantní veličinou.

V tomto světle je možnost dešifrovat motivace politika při nakládání s faktickými informacemi klíčovou součástí kritického myšlení. Dezinformace totiž dnes nevznikají jednoduše pouze produkcí či reprodukcí nepravd či přímo lží, ale jsou založeny na faktech s vymyšlenou

nebo zkreslenou nadstavbou<sup>101, 102</sup>. Navíc základní ingrediencí fake news, jejichž jsou dezinformace stavebním kamenem, je motivace pro jejich rozšiřování. V tomto ohledu by k objasnění politických sdělení v éře postpravdivé politiky mohla fungovat kategorie *zavádějící*, ovšem kvůli jejímu obtížnému výkladu ověřujícím stážištům, nesourodosti ve vymezení oné nadstavby a nemožnosti zachycení šíře dezinformace prostřednictvím odůvodnění k vybranému výroku, ji lze v tomto ohledu využít jen omezeně. Fact-checking tedy může fungovat jen ve spolupráci s dalšími výše popsanými postupy v hledání pravdy v politické komunikaci.

Zdá se, že některé velké západní fact-checkingové projekty si uvědomují, že upozorňování na faktické nedostatky v komunikaci politiků směrem k veřejnosti, na něž se zaměřila první generace fact-checkingových projektů, v éře postpravdivé politiky nestačí (Sippitt, Moy 2020). Politiky je třeba k zodpovědnosti za jejich tvrzení hnát a k tomu projekt Demagog.cz kromě edukace veřejnosti a vystupování v masmédiích nedisponuje žádnými praktickými nástroji.

---

<sup>101</sup>Definice dezinformací a propagandy. Ministerstvo vnitra ČR. [Cit. 28. 7. 2022] Dostupné na: <https://www.mvcr.cz/cthh/clanek/definice-dezinformaci-a-propagandy.aspx>.

<sup>102</sup>Odbornice na dezinformace Alexandra Alvarová mluví konkrétně o „pervertovaném kontextu se silnou psychologickou manipulací.“ Sybera A. Alexandra Alvarová: Oligarchové si kupují média kvůli tomu, co se v nich nepíše. Britské listy. Publikováno 1. 4. 2021. [Cit. 28. 7. 2022] Dostupné na: <https://blisty.cz/art/103314-alexandra-alvarova-oligarchove-si-kupuji-media-kvuli-tomu-co-se-v-nich-nepise.html>.

## 7 Výzkumné zdroje

RsK1 – Rozhovor s koordinátorem 1, 15. 1. 2016, Café Sicily, Praha 1, audiozáznam, 92 min. 16 sek., účastníci: Kristýna Poulová, Jan Tvrdoň.

PP – Přímé pozorování koordinátora při práci, 4. 2. 2017, bydliště koordinátora, Praha 8, videozáznam, min., účastníci: Kristýna Poulová, Jan Tvrdoň.

RsK2 – Rozhovor s koordinátorem 2, 14. 9. 2017, Café Sicily, Praha 1, audiozáznam, 45 min. 40 sek., účastníci: Kristýna Poulová, Jan Tvrdoň.

VSsK1 – Výzkumné setkání s koordinátorem 1, 26. 10. 2017, Café Sicily, Praha 1, poznámky, účastníci: Kristýna Poulová, Jan Tvrdoň.

OV1 – Ověřování výroku 1, 16. 11. 2017, bydliště výzkumnice, Praha 5, poznámky, účastníci: Kristýna Poulová.

VSsK2 – Výzkumné setkání s koordinátorem 2, 20. 11. 2017, bydliště koordinátora, Praha 8, poznámky, účastníci: Kristýna Poulová, Jan Tvrdoň.

OV2 – Ověřování výroku 2, 20. 11. 2017, bydliště výzkumnice, Praha 5, poznámky, účastníci: Kristýna Poulová.

VSsK3 – Výzkumné setkání s koordinátorem 3, 5. 12. 2017, Café Jedna, Praha 7, poznámky, účastníci: Kristýna Poulová, Jan Tvrdoň.

VSsK4 – Výzkumné setkání s koordinátorem 4, 13. 12. 2017, kavárna Místo, Praha 6, poznámky, účastníci: Kristýna Poulová, Jan Tvrdoň.

VSsK5 – Výzkumné setkání s koordinátorem 5, 19. 12. 2017, kavárna Místo, Praha 6, poznámky, účastníci: Kristýna Poulová, Jan Tvrdoň.

VSsK6 – Výzkumné setkání s koordinátorem 6, 11. 1. 2018, kavárna Starbucks, Praha 5, poznámky, účastníci: Kristýna Poulová, Jan Tvrdoň.

VSsK7 – Výzkumné setkání s koordinátorem 7, 15. 2. 2018, kavárna Starbucks, Praha 5, poznámky, účastníci: Kristýna Poulová, Jan Tvrdoň.

## 8 Literatura

ANDREWS, D. (2000) Extreme case formulations: Softeners, investment and doing nonliteral. *Research on Language & Social Interaction* 33, 347–373.

AMAZEEN, M. A. (2015) Revisiting the Epistemology of Fact-Checking. *Critical Review* 27(1), 1–22.

ANGROSINO, M. (2007) *Doing Ethnographic and Observational Research*. The SAGE Qualitative Research Kit. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore: Sage.

ASPRAY, W. – CORTADA, J. W. (2019) *From Urban Legends To Political Fact-Checking. Online Scrutiny in America 1990–2015*. Cham, Switzerland: Springer.

AUER, P. (2014) *Jazyková interakce*. Praha: NLN.

BARRERA, O. et al. (2020) Facts, alternative facts and fact-checking in times of post-truth politics. *Journal of Public Economics*, 182, 104–123.

BIRKS, J. (2019) *Fact-Checking Journalism and Political Argumentation. A British Perspective*. Cham: Palgrave Macmillan.

BLOMMAERT, J. – JIE, D. (2010) *Ethnographic Fieldwork: A Beginner's Guide*. Bristol: Multilingual Matters.

BOREL, B. (2016) *The Chicago Guide to Fact-Checking*. Chicago: The University of Chicago Press.

CLIFT, R. (2016) *Conversation Analysis*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.

CRABTREE, A. – NICHOLS, D. M. – O'BRIEN, J. – ROUNCFIELD, M. – TWIDALE, M. B. (2000) Ethnomethodologically Informed Ethnography and Information System Design. *Journal of American Society of Information Sciences*, 51(7), 666–682.

DELAMONT, S. (2004) Ethnography and Participant Observation. In: SEALE, C. – GOBO, G. – GUBRIUM, J. F. – SILVERMAN, D. (eds) *Qualitative Research practice*. London – Thousand Oaks – New Dehli: Sage, 217–229.

GALTUNG J. – RUGE M. H. (1965). The Structure of Foreign News: The Presentation of Congo, Cuba and Cyprus Crises in Four Norwegian Newspaper. *Journal of Peace Research* 2(1): 64–91.

GEERTZ, C. (2000) Zhuštěný popis: K interpretativní teorii kultury. In: Geertz, C. *Interpretace kultur: Vybrané eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 13–42.

GRAVES, L. (2016) *Deciding What's True: The Rise of Political Fact-Checking in American Journalism*. New York: Columbia University Press.



GRAVES, L. – CHERUBINI, F. (2016) The Rise of Fact-checking Sites in Europe. Digital News Project. Reuters Institute for the Study of Journalism. University of Oxford, Oxford. Dostupné na: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/research/files/The%2520Rise%2520of%2520Fact-Checking%2520Sites%2520in%2520Europe.pdf> [Cit. 5. 11. 2020].

GRAVES, L. – LAUER, L. (2020) From Movement to Institution: The Global Fact Summit as Field-Configuring Event. *Sociologica* 14(2), 157–174.

HABERMAS, J. (2000) Strukturální přeměna veřejnosti: Zkoumání jedné kategorie občanské společnosti. Filosofia: Praha.

HEATH, C. – HINDMARSH, J. – LUFF, P. (2010) Video in Qualitative Research: Analysing Social Interaction in Everyday Life. London: Sage.

HIRSCHOVÁ, M. (2017). Hedge. In: KARLÍK, P., NEKULA M., PLESKALOVÁ J. (eds). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné na: <https://www.czechency.org/slovník/HEDGE> [Cit. 5. 11. 2020].

HOUSLEY, W. – FITZGERALD, R. (2009) Membership categorization, culture and norms in action. *Discourse and Society* 20, 345–362.

JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B. (2009) Masová média. Portál: Praha.

KADERKA, P. – SHERMAN, T. – HAVLÍK, M. (2021) Za jazykovědu transparentnější. *Naše řeč* 104(1), 33–38.

KŘEČEK, J. (2013) Politická komunikace. Od res publica k public relations. Grada: Praha.

von LEHN, D. (2018) Ethnomethodologische Interaktionsanalyse: Videodaten analysieren und die Organisation von Handlungen darstellen. Weinheim: Beltz Juventa.

LIU, P. – RAN Y.P. (2016) The role of metapragmatic expressions as pragmatic manipulation in a TV panel discussion program. *Pragmatics and Society* 7(3), 463–481.

LIM, Ch. (2018) Checking How Fact-Checkers Check. *Research and Politics*, 1–7.

MEULEN Van Der M. – REIJNIERSE, W. G. (2020) FactCorp: A Corpus of Dutch Fact-Checks and its Multiple Usages. Proceedings of the 12<sup>th</sup> Conference on Language Resources and Evaluation, Marseille, 11–16 May 2020, 1286–1292.

McNAIR, B. (1998) The sociology of journalism. London: Arnold.

NEKVAPIL, J. (2017): Émický – etický. In: KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné na: <https://www.czechency.org/slovník/ÉMICKÝ – ETICKÝ> [Cit. 22. 7. 2021].

NĚMEC, V. (2007) Apoštol svobody a dotěrná monstra: Filosofické glosy k české politice. Hermann & synové: Praha.

- PETYKÓ M. (2018) The motives attributed to trolls in metapragmatic comments on three Hungarian left-wing political blogs. *Pragmatics* 28(3), 391–416.
- POMERANTZ, A. (1986) Extreme case formulations: Way of legitimizing claims. *Human Studies* 9, 219–229.
- PSATHAS, G. (1994) *Conversation Analysis: Study of Talk-in-Interaction*. Qualitative Research Methods Series. London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage.
- SIPPITT, A. – MOY, W. (2020) Fact-Checking is About What We Change Not Just Who We Reach. *The Political Quarterly* 91(3), 592–595.
- SIWAKOTI, S. et al. (2021) How COVID drove the evolution of fact-checking. *Harvard Kennedy School Misinformation Review* 2(3). Dostupné na: <https://misinforeview.hks.harvard.edu/article/how-covid-drove-the-evolution-of-fact-checking/> [Cit. 22. 7. 2021].
- ŠTĚPÁN J. (2017). Výrok. In: Karlík P, Nekula M, Pleskalová J (eds). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné na: <https://www.czechency.org/slovník/VÝROK> [Cit. 5. 11. 2020].
- TUMA, R. – SCHNETTLER, B. – KNOBLAUCH, H. (2013) *Videographie: Einführung in die interpretative Videoanalyse sozialer Situationen*. Wiesbaden: Springer.
- USCINSKI J. E. – BUTLER R. W. (2013) The Epistemology of Fact-Checking. *Critical Review* 25(2), 162–180.
- USCINSKI J. E. (2015) The Epistemology of Fact-Checking (Is Still Naive): Rejoinder to Amazeen. *Critical Review* 27(2), 243–252.
- VERSCHUEREN, J. (2000). Notes on the role of metapragmatic awareness in language use. *Pragmatics* 10(4), 439–456.